NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARISIENSIS ACADEMIÆ PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J. P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

EDIDIT

C. L. F. PANCKOUCKE

EQUES LEGIONI HONORIS ADSCRIPTUS

LIPSIÆ

APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVII.

CORNELIUS NEPOS.

CORNELII NEPOTIS

OPERA

CUM LECTISSIMIS VARIORUM NOTIS,
QUIBUS SUAS ADJECERUNT

EL. JOHANNEAU ET J. MANGEART

LIPSIÆ
APUD JOH. AMBR. BARTH

M DCCC XXXVII

14640
4/8/91

CORNELII NEPOTIS

VITA ET SCRIPTA

EX G. J. VOSSIO ET J. ALB. FABRICIO.

Cornelius Nepos, scriptor ingenio, studio veritatis, sermonisque pura ac succincta elegantia laudatissimus, temporibus Julii Cæsaris et Augusti vixit. Padi erat accola, teste Plinio, lib. III, cap. 18 : unde Catullo, epigr. I, Italus; Ausonio autem, epist. XXIV, Gallus vocatur, nempe quia Italia transpadana diceretur Gallia togata. Veronensem fuisse, in Leandri Alberti Italia lego, uti et in Cosmographia P. Merulæ. Imo ex Veronensium historicorum syllabo intelligo, natum fuisse Nepotem in Hostilia [1], qui Veronensium vicus est, Tacito, Plinio, Cas-

[1] Onuphrius Panvinius, Veronensis, in catalogo illustrium scriptorum Veronensium, libro sexto *Antiquitatum Veronens.*, p. 145 : « Constantissimo civitatis nostræ testimonio Cornelium Nepotem, virum doctissimum et antiquitatum omnium peritissimum, Veronensem fuisse traditur, cui in summa cum Catullo, Vitruvio, et reliquis Veronensibus illustribus etiam statua posita est ex publica auctoritate. » Parmensem tamen fuisse affirmat, invitis doctis, clarissimus comes *Rezzonico*, in *Disquisitionibus Plinianis*, tom. II, pag. 58.

siodoro et Antonino in Itinerario memoratus, hodieque ecclesiasticæ Veronensium jurisdictioni subditus.

Historicus hic Catulli, qui ei carmina sua inscripsit, civis et amicus, amicus etiam Ciceronis a Gellio vocatur, lib. xv, cap. 28, et T. Pomponii Attici, cujus rebus domesticis sæpe propter familiaritatem interfuisse testatur in ejus vita, cap. 13. Chronica scripsisse testis est idem Gellius, lib. xxvii, cap. xxi. In his pro triplici tempore, obscuro, mythico seu fabuloso et historico, tres videtur scripsisse libros, ac singulis unius temporis narrationem esse complexus. Sane tres libros fecisse Nepotem, quibus omne ævum comprehenderit, liquido testatur Catullus initio Hendecasyllaborum. Nec historicum tempus ab eo solum esse tractatum, indicio est illud Ausonii : « Apologos Titiani, et Nepotis Chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar fabularum sunt), ad nobilitatem tuam misi. » Item ex eo, quod Tertullianus in Apologetico adversus gentes (ubi eum inter antiquitatum commentatores disertim reponit) dicit, haud aliud Saturnum, quam hominem, promulgasse. Quod etiam Lactantius tradit, lib. i, cap. 13.

Reliquit præterea libros Illustrium Virorum, quorum Gellius meminit, lib. xi, cap. 8, et Servius in i Æneid. Eorum librum i, xv et xvi citat Charisius. Ex his habemus viginti duos exterarum gentium imperatores. Cæteris libris egisse de Romanis, hæc ejus verba ostendunt in extrema Annibalis vita : « Sed nos tempus est hujus li-

bri facere finem, et Romanorum explicare imperatores[1]; quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari.» Operis ejus genuina inscriptio patet ex ultimis hisce præfationis verbis : « Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro *vitas excellentium imperatorum.* »

Præter imperatores seorsum exarasse librum de Regibus, argumento hæc erunt, quæ Timoleontis vitæ subdit : « Hi fere fuere Græciæ gentis duces, qui memoria digni videbantur, præter reges : namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ. Neque tamen hi admodum sunt multi. »

Externi imperatores, quos habemus, Æmilii Probi esse a multis creduntur. Qui error inde provenit, quod librario id fuerit nomen, qui vitas eas, partim sua, partim patris et matris manu scriptas, Theodosio obtulit. Hoc ita esse, ostendunt versiculi, qui vitis istis præmitti in mss. solent. Ac nec Æmilium, nec Theodosiani ævi quemquam, eorum esse librorum auctorem, abunde arguit pura et romana dictio. Opinetur aliquis, ut Trogus ab Justino, ita ab Æmilio, qui sub Theodosio vixit, in compendium esse redactum Nepotem. Sed aliud suadet operis concinnitas, et illa præfandi ratio, quæ est in Epaminondæ vita, ac in Pelopida inprimis, ubi brevitatem jus-

[1] In quibus erat et Julius Cæsar, teste G. Pastregico, Veronensi, homine quartidecimi sæculi, *de Originibus rerum*, p. 17 : « Scripsit et Julii Cæsaris vitam et tempora, cujus fulsit temporibus. »

tam pollicetur. Sane Tulliani esse ævi scriptorem, neque alium, quam Nepotem, tum veterum aliquot librorum indicio cognoscitur; tum etiam, quod ad Pomponium Atticum (cujus idem rogatu de vita Catonis librum fecit) vitæ istæ scribantur. Accedit et altera ratio: nam his in libris ea legere est, quæ opus hoc scriptum esse clamant, quo tempore Pompeius et Cæsar plus poterant, quam libera in republica expediret. Ea Lambinus loca congessit, ut nihil attineat illa hic reponere [1].

Egit autem Nepos tum de græcis scriptoribus, tum de latinis. De græcis, colligo inde, quod in Dionis vita dicat, librum se fecisse de illustribus historicis : in quo inter alia tractavit de Philisto historico. De latinis, argumento sunt plurima. Nam de Terentio egisse, ex Suetonio scimus in Terentii vita, Donato perperam tributa. Ad hæc, primum de vita Ciceronis librum Gellius citat, lib. xv, cap. 28; eoque ex opere fragmentum Hieronymus affert, Epist. ad Pammachium. Imo verisimile est, inde esse tum vitam T. Pomponii Attici, quæ exstat, tum vitam Catonis, quam istis claudit verbis : « Hujus de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu Titi Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen relegamus. » Aperte

[1] Et nunc tamen repugnat G.-Fr. Rinck toto libro : *Saggio di un Esame critico per restituire ad Emilio Probo il libro,* De Vita excell. imp., *creduto comunemente di Cornelio Nepote*, Venetiis, 1818. Respondit vero Joele Kohen : *Considerazioni sul Saggio*, etc.; Mediolani, 1819.

indicat eo nunc de Catone brevius se agere, quia separatim de eodem scripserit. Ergo vita illa Catonis, quam paucis perstrictam habemus, majoris pars est voluminis, in quo Romanorum complurium vitæ continerentur.

Reliquit etiam Exemplorum libros, quos citant Gellius, lib. VII, cap. 18, et Charisius, lib. I. Alia quoque ejusdem laudant veteres; sed non item, quæ ad historiam pertineant. Nam ex epistola ejus ad Ciceronem quædam Lactantius affert, lib. III, *Institut. divin.*, cap. 15. Quemadmodum et Ciceronis ad Nepotem epistolæ meminit Suetonius in Julio, cap. 55; Ammianus Marcellinus, initio libri XXVI; ac Priscianus, lib. VIII. Imo et secundum Ciceronis epistolarum librum ad Nepotem Macrobius citat, lib. II *Saturnal.*, cap. I. Quod si quis fragmenta omnia Nepotis desideret, longe iis colligendis priorum vicit industriam Andreas Schottus.

Hermolaus Barbarus, Castigationibus in Plinii lib. XV, cap. 24, censet, libellum *De Viris illustribus* (incipiente a Proca, rege Albanorum), qui Plinio tribui solet, Cornelii Nepotis esse, haud Plinii; atque id veteribus codicibus adstrui posse asseverat. Etiam Jani Parrhasii hæc sententia fuit. Utrius sit, dubitari ait Vinetus, nec ea de re statuere quidquam ausus est. Imo aliqui, aut Suetonium, aut Tacitum, esse auctorem putarunt, ut indicat Gyraldus, dialogismo XXVI; sed omnino sunt Sexti Aurelii Victoris, ut satis nunc constat ex editione Andreæ Schotti. Non dubito interim quin pleraque ex Nepote Victor desump-

serit. Nam quod Ludovicus Vives, lib. v, *De tradendis disciplinis*, Nepotem ait de græcis solum ducibus scripsisse, id satis refellitur verbis Nepotis antea adductis.

J. Maria Catanæus, Commentario in Plinii librum IV, epist. 28, quæ ad Severum scripta est, etiam Daretis Phrygii *Historiam excidii Trojæ* a Nepote translatam arbitratur. Nempe decepit eum vulgaris ἐπιγραφή. Attamen et hic aqua hæret Vineto, notis in Auson. *Idyll.* VII. Negat esse qui certi aliquid de tralatione hac ausit affirmare. Atqui omnes, quibus ullum in hisce litteris judicium est, satis vident nec Daretem illum esse genuinum, nec dictionem ejus Augusteam sapere ætatem, sed recentiorem multo.

Nepotem autem a Callisthene liberto venenis corruptum, Cæsaris Augusti obiisse ævo, Plinius testatur, lib. IX, cap. 39; Plutarchusque in Lucullo, c. 43.

E. J.

CORNELII NEPOTIS

PRÆFATIO

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturæ, leve, et non satis dignum summorum virorum personis judicent, quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam; aut in ejus virtutibus commemorari, saltasse eum commode, scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt fere, qui expertes litterarum græcarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi, si didicerint, non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur, nos in Graïorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio; quippe quum ejus

cives eodem uterentur instituto : at id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Græcia ducitur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fere fuit Græcia, victorem Olympiæ citari. In scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honestate remota ponuntur. Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia : nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ gynæconitis appellatur, quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus. Sed plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quæ exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro vitas excellentium imperatorum.

I.

MILTIADES.

Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloria majorum, et sua modestia unus omnium maxime floreret; eaque esset ætate, ut non jam solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem cognitum judicarunt; accidit, ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cujus generis quum magnus numerus esset, et multi ejus demigrationis peterent societatem; ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur: nam tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus, nominatim Pythia præcepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent: id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso, Miltiades, cum delecta manu classe Chersonesum profectus, quum accessisset Lemnum, et incolas ejus insulæ sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque Lemnii sua sponte facerent, postulasset; illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille, domo navibus proficiscens, vento aquilone venisset

Lemnum : hic enim ventus, a septemtrionibus oriens, adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.

II. Ibi brevi tempore Barbarorum copiis disjectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communivit; multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentia, quam felicitate, adjutus est : nam quum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa æquitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine : neque id magis imperio, quam justitia, consecutus. Neque eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia præstabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant : illi enim dixerant, quum, vento borea domo profectus eo pervenisset, sese dedituros : se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi præter opinionem res ceciderat, tamen, non dicto, sed secunda fortuna adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras insulas, quæ Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

III. Eisdem temporibus, Persarum rex Darius, ex Asia in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit. Pontem fecit in Istro flumine, qua copias tra-

duceret: ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Æolide duxerat; quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putavit, facillime se græca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic, quum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium, premique ab Scythis; Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandæ Græciæ dimitterent: nam, si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Græci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo. Id et facile effici posse: ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro, vel inopia, paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiæus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent expedire, et multitudini; quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo exstincto, ipsos potestate expulsos civibus suis pœnas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, tam multis consciis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit. Cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, quum amicior omnium libertati, quam suæ fuerit dominationi.

IV. Darius autem, quum ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis, ut Græciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim præfecit et Artaphernem; hisque ducenta peditum, decem millia equitum dedit : causam interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardeis expugnassent, suaque præsidia interfecissent. Illi præfecti regii, classe ad Eubœam appulsa, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo, tamque magno permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedæmoniis, petiverunt; Philippidemque, cursorem ejus generis qui Hemerodromi vocantur, Lacedæmonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus esset auxilio. Domi autem creant decem prætores, qui exercitui præessent; in eis Miltiadem : inter quos magna fuit contentio, utrum mœnibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent : id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari; et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent, auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

V. Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit, præter Platæensium : ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt; quæ manus mirabili flagrabat pugnandi cupidi-

tate : quo factum est, ut plus quam collegæ Miltiades valuerit. Ejus enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt; deinde postero die sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa prœlium commiserunt: namque arbores multis locis erant stratæ, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non æquum locum videbat suis, tamen, fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat; eoque magis, quod, priusquam Lacedæmonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, prœliumque commisit : in quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent; adeoque perterruerunt, ut Persæ non castra, sed naves peterent. Qua pugna nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

VI. Cujus victoriæ, non alienum videtur, quale præmium Miltiadi sit tributum, docere : quo facilius intelligi possit eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas, totamque Græciam liberarat, talis honor tributus est, in porticu, quæ Pœcile vocatur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem prætorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, prœliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam majus imperium est nac-

tus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

VII. Post hoc prœlium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quæ barbaros adjuverant, bello persequeretur : quo imperio plerasque ad officium redire coegit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam, opibus elatam, quum oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit : deinde, vineis ac testudinibus constitutis, propius muros accessit. Quum jam in eo esset ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est. Cujus flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum : quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus, quæ statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo proditionis, quod, quum Parum expugnare posset, a rege corruptus, infectis rebus, a pugna discessisset. Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. Causa cognita, capitis absolutus, pecunia multatus est : eaque lis quinquaginta talentis æstimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere in præsentia non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum.

VIII. Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit causa damnationis. Namque Athenienses, propter Pisistrati tyrannidem, quæ paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades, multum in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus : præsertim quum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat, annos perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate; eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quæ libertate usa est. Sed in Miltiade erat quum summa humanitas, tum mira comitas; ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret : magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Hæc populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

II.

THEMISTOCLES.

Themistocles, Neoclis filius, Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiæ magnis sunt emendata virtutibus: adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neocles generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui quum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exhæredatus est. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam extingui; totum se dedit reipublicæ, diligentius amicis famæque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur, sæpe in concionem populi prodibat; nulla res major sine eo gerebatur; celeriterque, quæ opus erant, reperiebat. Neque minus in rebus gerendis promptus, quam excogitandis, erat : quod et de instantibus, ut ait Thucydides, verissime judicabat, et de futuris callidissime conjiciebat. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendæ reipublicæ bello Corcyræo : ad quod gerendum prætor a populo

factus, non solum præsenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. Nam quum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret; ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium ædificaretur. Qua celeriter effecta, primum Corcyræos fregit; deinde, maritimos prædones consectando, mare tutum reddidit. In quo quum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantæ saluti fuerit universæ Græciæ, bello cognitum est Persico, quum Xerxes et mari et terra bellum universæ inferret Europæ cum tantis copiis, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam. Hujus enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur : terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu quum fama in Græciam esset perlata, et maxime Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam; miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut mœnibus ligneis se munirent. Id responsum quo valeret, quum intelligeret nemo, Themistocles persuasit, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato, addunt ad superiores totidem naves triremes; suaque omnia, quæ moveri poterant, partim Salamina, partim Trœzena asportant; arcem sacerdotibus paucisque majoribus natu, ac sacra procuranda tradunt; reliquum oppidum relinquunt.

III. Hujus consilium plerisque civitatibus displicebat,

et in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonida, Lacedæmoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, eoque loco omnes interierunt. At classis communis Græciæ trecentarum navium, in qua ducentæ erant Atheniensium, primum apud Artemisium, inter Eubœam, continentemque terram, cum classiariis regiis conflixit; angustias enim Themistocles quærebat, ne multitudine circumiretur. Hinc etsi pari prœlio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere: quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Eubœam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et exadversum Athenas, apud Salamina, classem suam constituerent.

IV. At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit Astu, idque, nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus fama perterriti classiarii quum manere non auderent, et plurimi hortarentur ut domos suas discederent, mœnibusque se defenderent; Themistocles unus restitit, et universos esse pares aiebat, dispersos testabatur perituros. Idque Eurybiadi, regi Lacedæmoniorum, qui tum summæ imperii præerat, fore affirmabat. Quem quum minus, quam vellet, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, «Adversarios ejus in fuga esse: qui si discessissent, majore cum labore, et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur: quos si statim aggrederetur, brevi universos

oppressurum. » Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita, Barbarus, nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quam armis Græciæ.

V. Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, « Id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur; «Idque ei persuasit. Itaque, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est, seque a Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentia Græcia liberata est, Europæque succubuit Asia. Hæc altera victoria, quæ cum Marathonio possit comparari tropæo. Nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pace. Quum enim Phalereo portu, neque magno neque bono, Athenienses uterentur; hujus consilio triplex Piræi portus constitutus est; isque mœnibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate æquipararet, utilitate superaret. Idemque muros Atheniensium restituit præcipuo periculo suo. Namque Lacedæmonii, causam idoneam nacti, propter barbarorum excursiones, qua negarent, oportere extra Peloponnesum ullam urbem

haberi, ne essent loca munita, quæ hostes possiderent, Athenienses ædificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedæmonii, de principatu sibi cum his certamen fore: quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam autem audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His præsentibus desierunt, ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus prmo profectus est: reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri extructa videretur, præcepit; interim omnes servi atque liberi opus facerent; neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus; et undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedæmonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam ut quam longissime tempus duceret, causam interponens, se collegas expectare. Quum Lacedæmonii quererentur, opus nihilominus fieri, eumque in ea re conari fallere; interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audisset, non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedæmoniorum accessit, penes quos summum imperium erat: atque apud eos contendit, falsa his esse delata; quare æquum esse, illos viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos, tresque legati, functi

summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci; eisque prædixit, ut ne prius Lacedæmoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedæmoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, « Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos, suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque eo, quod inutile esset Græciæ, fecisse; nam illorum urbem ut propugnaculum oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classes regias fecisse naufragium. Lacedæmonios autem male et injuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universæ Græciæ utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent, aliter illos nunquam in patriam recepturi. »

VIII. Tamen non effugit civium suorum invidiam; namque ob eumdem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testarum suffragiis e civitate ejectus, Argos habitatum concessit. Hic quum propter multas ejus virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedæmonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum ad Græciam opprimendam fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum ejus principes civitatis animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedæmonii et Athenienses indicerent; ad Admetum, Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. Huc

quum venisset, et in præsentia rex abesset; quo majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, et cum ea se in sacrarium, quod summa colebatur cærimonia, conjecit. Inde non prius egressus est, quam rex eum, data dextra, in fidem reciperet : quam præstitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit; monuitque, ut consuleret sibi : difficile enim esse, in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam eum deduci jussit, et quod satis esset præsidii dedit. Hac re audita, hic in navem omnibus ignotus nautis ascendit. Quæ quum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus; sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus, domino navis, quis sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset. At ille, clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in anchoris, neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit : cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

IX. Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem, Xerxe regnante, in Asiam transiisse. Sed ego potissimum Thucydidi credo, quod ætate proximus erat his qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem ait ad Artaxerxem eum venisse, atque his verbis epistolam misisse : « Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graïorum in domum tuam intuli, quum mihi necesse fuit adversus patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse, et ille in periculo esse cœpit.

Nam quum in Asiam reverti vellet, prœlio apud Salamina facto; litteris eum certiorem feci, id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur : quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem ad te confugi, exagitatus a cuncta Græcia, tuam petens amicitiam : quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum colloqui volo, annum mihi temporis des, eoque transacto, me ad te venire patiaris. »

X. Hujus rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit : quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati. Hic quum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Græciam bello oppressurum; magnis muneribus ab Artaxerxe donatus, in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiæ sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex donarat, his usus verbis, quæ ei panem præberet (ex qua regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant); Lampsacum, unde vinum sumeret; Myuntem, ex qua opsonium haberet. Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo : sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuæ in foro Magnesiæ. De cujus morte multimodis apud plerosque scriptum est; sed nos eumdem potissimum Thucydidem auctorem probamus : qui illum ait Magnesiæ morbo mortuum ; neque negat fuisse famam venenum sua sponte sumsisse, quum se, quæ regi de

Græcia opprimenda pollicitus esset, præstare posse desperaret. Idem, ossa ejus clam in Attica ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriæ prodidit.

III.

ARISTIDES

Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, æqualis fere fuit Themistocli : itaque cum eo de principatu contendit; namque obtrectarunt inter se. In his autem cognitum est, quanto antistaret eloquentia innocentiæ : quanquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audierimus, cognomine Justus sit appellatus; tamen, a Themistocle collabefactus, testula illa, exsilio decem annorum multatus est. Qui quidem quum intelligeret, reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patria pelleretur; quæsisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta pœna dignus duceretur? Cui ille respondit, se ignorare Aristidem; sed sibi non placere, quod tam cupide elaborasset, ut præter ceteros Justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam pœnam non pertulit : nam postquam Xerxes in Græciam descendit, sexto fere anno, quam erat expulsus, populiscito in patriam restitutus est. Interfuit autem pugnæ navali apud Salamina, quæ facta est prius quam pœna liberaretur.

2.

II. Idem prætor fuit Atheniensium apud Platæas in prœlio, quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quam hujus imperii memoria; justitiæ vero et æquitatis et innocentiæ, multa. In primis, quod ejus æquitate factum est, quum in communi classe esset Græciæ simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi a Lacedæmoniis transferretur ad Athenienses: namque, ante id tempus, et mari et terra duces erant Lacedæmonii; tum autem et intemperantia Pausaniæ, et justitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Græciæ ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversus barbaros hos duces deligerent sibi, quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur.

III. Ad classes ædificandas, exercitusque comparandos, quantum pecuniæ quæque civitas daret, Aristides delectus est qui constitueret. Ejus arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata. Id enim commune ærarium esse voluerunt. Quæ omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic qua fuerit abstinentia, nullum est certius indicium, quam quod, quum tantis rebus præfuisset, in tanta paupertate decessit, ut, qui efferretur, vix reliquerit. Quo factum est, ut filiæ ejus publice alerentur, et de communi ærario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV.

PAUSANIAS.

Pausanias, Lacedæmonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitæ fuit : nam, ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est prœlium apud Platæas. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti millibus equitum, haud ita magna manu Græcia fugatus est; eoque ipse dux cecidit prœlio. Qua victoria elatus, plurima miscere cœpit, et majora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod ex præda tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat hæc sententia, SUO DUCTU BARBAROS APUD PLATÆAS ESSE DELETOS, EJUSQUE VICTORIÆ ERGO APOLLINI DONUM DEDISSE. Hos versus Lacedæmonii exsculpserunt, neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persæ erant victi.

II. Post id prœlium eumdem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum præsidia depelleret. Pari feli-

citate in ea re usus, elatius se gerere cœpit, majoresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos; hos clam Xerxi remisit, simulans, ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus hæc fuisse scripta Thucydides memoriæ prodidit : « Pausanias, dux Spartæ, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit; seque tecum affinitate conjungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et ceteram Græciam sub tuam potestatem, se adjuvante, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur. » Rex, tot hominum salute tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confestim cum epistola Artabazum ad Pausaniam mittit : in qua eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quæ pollicetur : si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedæmoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur ; multatur tamen pecunia. Quam ob causam ad classem remissus non est.

III. At ille, post non multo, sua sponte ad exercitum rediit, et ibi non callida, sed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum, vestitumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica : satellites Medi et Ægyptii sequebantur : epulabatur more Persarum luxuriosius, quam, qui aderant, perpeti possent : aditum petentibus conveniendi non dabat :

superbe respondebat, et crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat: Colonas, qui locus in agro Troadis est, se contulerat; ibi consilia, quum patriæ, tum sibi inimica, capiebat. Id postquam Lacedæmonii resciverunt, legatos ad eum cum scytala miserunt: in qua more illorum erat scriptum, nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio commotus, sperans, se etiam tum pecunia et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincula publica conjectus est. Licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eo magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod Helotes vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedæmoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed, quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari, sed expectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias amore venereo dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali causa eodem missi erant; vincula epistolæ laxavit, signoque detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quæ ad ea pertinebant, quæ inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est prætereunda gravitas Lacedæmoniorum hoc loco:

nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent; neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præceperunt. Fanum Neptuni est Tænari, quod violari nefas putant Græci. Eo ille index confugit : in ara consedit. Hanc juxta locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio; huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit, Argilium confugisse in aram, perturbatus eo venit : quem quum supplicem Dei videret in ara sedentem, quærit, causæ quid sit tam repentino consilio: huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus orare cœpit, « Ne enuntiaret, nec se, meritum de illo optime, proderet. Quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevasset, magno esse ei præmio futurum. »

V. His rebus ephori cognitis, satius putaverunt, in urbe eum comprehendi. Quo quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedæmonem reverteretur; in itinere, quum jam in eo esset, ut comprehenderetur, e vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in ædem Minervæ, quæ Chalciœcos vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus ædis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo facilius sub divo interiret. Dicitur, eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque jam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum ædis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte

maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus quum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo hi qui ad supplicium essent dati; displicuit pluribus; et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius Dei Delphici responso erutus, atque eodem loco sepultus, ubi vitam posuerat.

V.

CIMON.

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adolescentiæ. Nam quum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in vinculis publicis decessisset; Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem suam germanam, nomine Elpinicen, non magis amore, quam patrio more ductus: nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem conditionem aspernaretur; Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire, quoniam prohibere posset; seque Calliæ nupturam, si ea, quæ pollieeretur, præstitisset.

II. Tali modo custodia liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiæ,

summam liberalitatem, magnam prudentiam quum juris civilis, tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum, imperator, apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit : oppidum Amphipolim constituit, eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen Cypriorum et Phœnicum ducentarum navium classem devictam cepit ; eodemque die pari fortuna in terra usus est : namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarorum uno concursu maximam vim prostravit. Qua victoria magna præda potitus, quum domum reverteretur, quod jam nonnullæ insulæ, propter acerbitatem imperii, defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coegit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres urbe insulaque ejecit, agros civibus divisit. Thasios, opulentia fretos, suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

III. Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eamdem invidiam, quam pater suus ceterique Atheniensium principes : nam testarum suffragiis, quod illi ostracismum vocant, decem annorum exsilio multatus est. Cujus facti celerius Athenienses, quam ipsum, pœnituit. Nam quum ille forti animo invidiæ ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedæmonii Atheniensibus indixissent ; confestim notæ ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque post annum quintum,

quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedæmoniorum utebatur, satius existimans, contendere Lacedæmonem, sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum ejus majorem partem insulæ devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

IV. Hunc Athenienses non solum in bello, sed in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis prædia hortosque haberet, ut nunquam in eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus ejus rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Sæpe, quum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic cœna ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes convocaret; quod facere nullum diem prætermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit; complures pauperes mortuos, qui, unde efferrentur, non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI.

LYSANDER.

Lysander, Lacedæmonius, magnam reliquit sui famam magis felicitate, quam virtute partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes, confecisse apparet: id qua ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitus, sed immodestia factum est adversariorum; qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto Athenienses se Lacedæmoniis dediderunt. Hac victoria Lysander elatus, quum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut ejus opera in maximum odium Græciæ Lacedæmonii pervenerint. Nam quum hanc causam Lacedæmonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent; postquam apud Ægos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, quum id se Lacedæmoniorum causa facere simularet. Namque undique, qui Atheniensium rebus studuissent, ejectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium, potestatemque omnium

rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut ejus hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmaret.

II. Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta, ipsius nutu omnia gerebantur. Cujus de crudelitate ac perfidia satis est unam rem, exempli gratia, proferre, ne, de eodem plura enumerando, defatigemus lectores. Victor ex Asia quum reverteretur, Thasumque devertisset; quod ea civitas præcipua fide fuerat erga Athenienses, proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum, ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis. Itaque.....

III. Decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, iniit consilia reges Lacedæmoniorum tollere; sed sentiebat id se sine ope Deorum facere non posse, quod Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Primum Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse, quæ Jovi Ammoni solveret, existimans se Afros facilius corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, multum eum antistites Jovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt; sed etiam legatos Lacedæmona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum. Quam vere de eo foret judicatum, oratio indicio fuit,

quæ post mortem in domo ejus reperta est; in qua suadet Lacedæmoniis, ut, regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum; sed ita scripta, ut Deorum videretur congruere sententiæ, quam ille se habiturum, pecunia fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

IV. Atque hoc loco non est prætereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam quum Lysander, præfectus classis, in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet; magnam enim ejus auctoritatem in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum effert laudibus. Quem quum legisset probassetque, dum obsignatur, alterum pari magnitudine, tanta similitudine ut discerni non posset, signatum subjecit; in quo accuratissime ejus avaritiam perfidiamque accusarat. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quæ voluerat, dixerat; testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, summoto Lysandro, quum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII.

ALCIBIADES.

ALCIBIADES, Cliniæ filius, Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil eo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium ætatis suæ multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus; namque imperator fuit summus et mari et terra: disertus, ut in primis dicendo valeret; et tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere: deinde, quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus, non minus in vita, quam victu; affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens. Idem, simul ac se remiserat, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur, in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis (privignus enim ejus fuisse dicitur), eruditus a Socrate; socerum habuit Hipponicum, omnium græca lingua loquentium divi-

tissimum : ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quam vel fortuna vel natura tribuerat. Ineunte adolescentia, amatus est a multis, more Græcorum : in eis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in Symposio. Namque eum induxit commemorantem, se pernoctasse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse, ac filius a parente debuerit. Posteaquam robustior est factus, non minus multos amavit; in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicate jocoseque fecit : quæ referremus, nisi majora potioraque haberemus.

III. Bello Peloponnesiaco, hujus consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt; ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo præterea collegæ dati, Nicias et Lamachus. Id quum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermæ, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, præter unum, qui ante januam erat Andocidis. Itaque ille postea Mercurius Andocidis vocitatus est. Hoc quum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret; magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate exsisteret, quæ libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur; quod et potentior, et major, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat; plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescunque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maxi-

mam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dicebatur; quod nefas erat more Atheniensium : idque non ad religionem sed ad conjurationem pertinere existimabatur.

IV. Hoc crimine in concione ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat ut, si quid de se agi vellent, potius de præsente questio haberetur, quam absens invidiæ crimine accusaretur. Inimici vero ejus quiescendum in præsenti, quia noceri non posse intelligebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur; itaque fecerunt. Nam, postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciæ bene administrandæ; non parere noluit, et in triremem, quæ ad eum deportandum erat missa, adscendit. Hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus, impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primum Elidem, deinde Thebas venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, ejusque devotionis, quo testatior esset memoria exemplum, in pila lapidea incisum, esse positum in publico, Lacedæmonem demigravit. Ibi, ut ipse præ-

dicare consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos, bellum gessit; « quod iidem hostes essent civitati: nam, quum intelligerent, se plurimum prodesse posse reipublicæ, ex ea ejecisse, plusque iræ suæ, quam utilitati communi, paruisse. » Itaque hujus consilio Lacedæmonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt; deinde Deceliam in Attica munierunt, præsidioque perpetuo ibi posito in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto, multo superiores bello esse cœperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam, quum acerrimi viri præstantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne, caritate patriæ ductus, aliquando ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quærere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit: erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, præsertim quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem, præfectum regis Darii, se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes senescere, contra Lacedæmoniorum crescere videret; initio cum Pisandro prætore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiæ non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primum per Thrasybulum, Lycei filium, ab exercitu recipitur, prætorque fit apud Samum; post, suffragante Theramene, populiscito restituitur, parique absens imperio præficitur simul cum

Thrasybulo et Theramene. Horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedæmonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque prœliis terrestribus, tribus navalibus : in quibus ducentas naves triremes amiserant, quæ captæ in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas præterea urbes Græcas, quæ in ora sitæ sunt Asiæ, quarum expugnarant complures; in his Byzantium. Neque minus multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Inde præda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

VI. His quum obviam universa civitas in Piræeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, perinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et præsentes secundas res accidisse ejus opera. Itaque et Siciliæ amissum, et Lacedæmoniorum victorias culpæ suæ tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent. Neque id sine causa arbitrari videbantur : nam postquam exercitui præesse cœperat, neque terra neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quanquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus præfuerant, simulque venerant in Piræeum, tamen illum unum omnes prosequebantur; et, id quod nunquam antea usu venerat, nisi Olympiæ victoribus, coronis aureis æneisque vulgo donabatur. Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocata, sic verba fecit, ut nemo

tam ferus fuerit, quin ejus casum lacrymarit, inimicumque his se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat : proinde ac si alius populus, non ille ipse qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. Restituta ergo huic sunt publice bona ; iidemque illi Eumolpidæ sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum devoverant ; pilæque illæ, in quibus devotio fuerat scripta, in mare præcipitatæ.

VII. Hæc Alcibiadi lætitia non nimis fuit diuturna. Nam quum ei omnes essent honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur ; et ipse postulasset, ut duo sibi collegæ darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset ; classe jam in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta ejus culpæ tribuerent ; quum eum aut negligenter, aut malitiose fecisse loquerentur. Sicut tum accidit : nam, corruptum a Rege capere Cymen noluisse, arguebant. Itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur : ne, secunda fortuna, magnisque opibus elatus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magistratum abrogarent, et alium in ejus locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Pactyen contulit, ibique tria castella communivit, Bornos, Bisanthen, Neontichos ; manuque collecta, primus Græciæ civitatis in Thraciam introiit, gloriosius existimans, barbarorum præda locupletari, quam Graiorum. Qua ex re creverat quum fama, tum opibus, magnamque ami-

citiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriæ potuit recedere. Nam quum apud Ægos flumen Philocles, prætor Atheniensium, classem constituisset suam, neque longe abesset Lysander, prætor Lacedæmoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur; contra Atheniensibus exhaustis, præter arma et naves, nihil erat super : Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium, ibique, præsente vulgo, agere cœpit : « Si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare, aut pacem petere : Lacedæmonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus, quam navibus, valerent : sibi autem esse facile Seuthen, regem Thracum, deducere, ut eos terra depelleret; quo facto, necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit; quod sentiebat se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum; et, si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore; contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades : « Quoniam, inquit, victoriæ patriæ repugnas, illud moneo, juxta hostes castra habeas nautica. Periculum est enim, ne immodestia militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitus. » Neque ea res illum fefellit. Nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram prædatum exisse, navesque pene inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit.

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta

eadem loca sibi arbitratus, penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam occuli posse : falso. Nam Thraces, postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias ei fecerunt : qui ea, quæ apportarat, abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. Ille cernens, nullum locum sibi tutum in Græcia propter potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat, in Phrygia castrum, ex quo quinquagena talenta vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat id sine rege Persarum non posse fieri; ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi. Neque dubitabat facile se consecuturum, si modo ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciebat : id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.

X. Hæc quum moliretur, peteretque a Pharnabazo ut ad regem mitteretur; eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisset : quare, si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit, accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quæ regi cum Lacedæmoniis essent, irrita futura, nisi Alcibiadem vivum aut mortuum tra-

didisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem compararet. Missi clam vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium ut eum interficiant. Illi, quum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam in qua quiescebat, eamque succenderunt; ut incendio conficerent, quem manu superari posse diffidebant. Ille autem, ut sonitu flammæ est excitatus, quod gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui nunquam discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id, quod in præsentia vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem ejectis, flammæ vim transiit. Quem ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfecerunt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quæ cum eo vivere consuerat, muliebri sua veste contectum, ædificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

XI. Hunc, infamatum a plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem ætatis fuit; Theopompus, qui fuit post aliquanto natus; et Timæus, qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno laudando consenserunt. Nam ea, quæ supra diximus, de eo prædicarunt, atque hoc amplius, quum Athenis, splendidissima civitate, natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitæ superasse; postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo

studiis eorum inserviisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset æquiparare. Omnes enim Bœotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini, inserviunt. Eumdem apud Lacedæmonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiæ se dedisse, ut parcimonia victus atque cultus omnes Lacedæmonios vinceret. Fuisse apud Thracas, homines vinolentos, rebusque venereis deditos : hos quoque in his rebus antecessisse. Venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriose vivere : horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse, ut, apud quoscunque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc : reliquos ordiamur.

VIII.

THRASYBULUS.

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem præfero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare; huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis ex servitute in libertatem vindicaret. Sed, nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate præcucurrerunt. Primum Peloponnesio bello, multa hic sine Alcibiade gessit; ille nullam rem sine hoc : quæ ille universa naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna : quod in prœlii concursu abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque jure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque hic plus valuisse, quam ducis prudentiam, vere potest prædicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, præpositi a Lacedæmoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partim patria expulis-

sent, partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent; non solum princeps, sed et solus initio, bellum his indixit.

II. Hic enim quum Phylen confugisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum, quam triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Atticorum; hoc robur libertatis clarissimæ civitatis. Neque vero hic non contemptus est primo a tyrannis, atque ejus solitudo. Quæ quidem res et illis contemnentibus perniciei; et huic despecto saluti fuit. Hæc enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis præceptum illud omnium in animis esse debet, « Nihil in bello oportere contemni; » nec sine causa dici, « Matrem timidi flere non solere. » Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctæ sunt opes. Nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc in Piræeum transiit, Munichiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti; ab eaque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minus prudentia, quam fortitudine. Nam cedentes violari vetuit : cives enim civibus parcere æquum censebat. Neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit : nil attigit, nisi arma, quorum indigebat, et quæ ad victum pertinebant. In secundo prœlio cecidit Critias, dux tyrannorum, quum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

III. Hoc dejecto, Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedæmoniorum. Is inter Thrasybulum, et eos qui ur-

bem tenebant, fecit pacem his conditionibus : ne qui, præter triginta tyrannos, et decem, qui postea prætores creati, superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exsilio, neve bona publicarentur; reipublicæ procuratio populo redderetur. Præclarum hoc quoque Thrasybuli, quod, reconciliata pace, quum plurimum in civitate posset, legem tulit, ne quis anteactarum rerum accusaretur, neve multaretur : eamque illi legem oblivionis appellarunt. Neque vero hanc tantum ferendam curavit; sed etiam, ut valeret, effecit. Nam quum quidam ex his qui simul cum eo in exsilio fuerant, cædem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat; publice prohibuit, et id quod pollicitus erat, præstitit.

IV. Huic, pro tantis meritis, honoris corona a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis : quæ, quod amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem sapientum numero est habitus, quum ei Mitylenæi multa millia jugerum agri muneri darent, « Nolite, oro vos, inquit, id mihi dare : quod multi invideant, plures etiam concupiscant : quare ex istis nolo amplius quam centum jugera, quæ et meam animi æquitatem, et vestram voluntatem indicent. Nam parva munera, diutina; locupletia, non propria esse consueverunt. » Illa igitur corona contentus Thrasybulus, neque amplius requisivit, neque quemquam honore se antecessisse existimavit. Hic, sequenti tempore, quum prætor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliæ, a barbaris, ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus est.

IX.

CONON.

Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit. Nam et prætor pedestribus exercitibus præfuit, et præfectus classis res magnas mari gessit. Quas ob causas præcipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis præfuit. In qua potestate Pheras cepit, coloniam Lacedæmoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello prætor, quum apud Ægos flumen copiæ Atheniensium a Lysandro sunt devictæ. Sed tum abfuit, eoque pejus res administrata est. Nam et prudens rei militaris, et diligens erat imperii. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si affuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

II. Rebus autem afflictis quum patriam obsideri audisset, non quæsivit ubi ipse tuto viveret, sed unde præsidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniæ et Lydiæ, eumdemque generum regis et propinquum : apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedæmonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent quam cum Artaxerxe fecerant, Agesi-

laumque bellatum misissent in Asiam; maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, et cum Lacedæmoniis coierat societatem : hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator; re quidem vera exercitui præfuit Conon, ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum Agesilaum impedivit, sæpeque ejus consiliis obstitit. Neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam, Tauro tenus, regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Bæotii et Athenienses Lacedæmoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud præfectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

III. Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi quam ceteris, erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum adducebatur, reminiscens ejus se opera Cyrum fratrem superasse. Hujus accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primum, ex more Persarum, ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille inquit : « Nulla mora est; sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per litteras agere, quæ cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem. (Quod προσκυνεῖν illi vocant.) Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis conficies, quod studes. » Tum Conon : « Enimvero, inquit, non est grave quemvis honorem habere regi; sed vereor, ne ci-

vitati meæ sit opprobrio, si, quum ex ea sim profectus, quæ ceteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius more fungar. Itaque huic, quæ volebat, scripta tradidit.

IV. Quibus cognitis, rex tantum auctoritate ejus motus est, ut et Tissaphernem hostem judicaverit, et Lacedæmonios bello persequi jusserit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet : sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus, ut Cypriis et Phœnicibus, ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret, classemque, quæ proxima æstate mare tueri posset, compararet; dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedæmoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrarunt, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem et prudentem regiis opibus præfuturum, ac secum dimicaturum videbant : quem neque consilio, neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem; proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno prœlio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenæ, sed etiam cuncta Græcia, quæ sub Lacedæmoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit; muros dirutos a Lysandro, utrosque et Piræei et Athenarum, reficiendos curat; pecuniæque quinquaginta talenta, quæ a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

V. Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda, quam in adversa esset fortuna. Nam, classe Peloponnesiorum devicta, quum ultum se injurias patriæ putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriæ opes augeri, quam regis, maluit. Nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solum inter barbaros, sed etiam inter omnes Græciæ civitates; clam dare operam cœpit, ut Ioniam et Æoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minus diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus præerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle, magna de re. Hujus nuntio parens quum venisset, in vincula conjectus est : in quibus aliquandiu fuit. Inde nonnulli eum ad regem abductum, ibique periisse, scriptum reliquerunt. Contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum de persicis rebus credimus, effugisse scripsit : illud addubitat, utrum Tiribazo sciente, an imprudente, sic factum.

X.

DION.

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio : ex qua duos filios, Hipparinum et Nysæum, procreavit; totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten. Quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram, Areten, Dioni. Dion autem, præter nobilem propinquitatem, generosamque majorum famam, multa alia ab natura habuit bona : in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quæ non minimum commendatur; magnas præterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionisio priori, neque minus propter mores, quam affinitatem. Namque, etsi Dionysii crudelitas ipsi displicebat, tamen salvum esse propter necessitudinem, magis etiam suorum causa, studebat. Aderat in magnis rebus; ejusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero, quæ essent illustriores, per Dionem administraban-

4

tur : quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat. Hunc, a Dionysio missum, Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquam græca lingua loquentem magis sint admirati.

II. Neque vero hæc Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse fama in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuit, quin eum arcesseret, quum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque, quum a Dionysio tyranno crudeliter violatus esset; quippe quem venundari jussisset; tamen eodem rediit, ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius. Quo quum gravi conflictaretur, quæsivit a medicis Dion, quemadmodum se haberet; simulque ab his petiit, « Si forte majori esset periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno; quod sororis suæ filios, ex illo natos, partem regni putabat debere habere. » Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coegit. Hoc æger sumpto, ut somno sopitus, diem obiit supremum.

III. Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est : sed tamen primis tempo-

ribus aliquandiu simulata inter eos amicitia mansit. Quumque Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteretur; ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit; eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno, quam tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquando crudelior esse cœpit.

IV. Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi; verens, ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur; ostendens se id utriusque facere causa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum præoccuparet. Id quum factum multi indignarentur, magnæque esset invidiæ tyranno; Dionysius omnia quæ moveri poterant Dionis in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suæ salutis fecisse causa. Postea vero quam audivit, eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari; Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit, filiumque ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur; vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eo vitæ statum commutatum ferre non potuit, post-

quam in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut se de superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

V. Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui præfectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare cœperunt. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non tam suis copiis, quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, « Nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum. » Eo tempore aberat Dionysius, et in Italia classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. Quæ res eum fefellit : nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque ejus partis Siciliæ potitus est, quæ sub potestate Dionysii fuerat; parique modo urbis Syracusarum, præter arcem, et insulam adjunctam oppido; eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet : Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysius.

VI. Has tam prosperas, tamque inopinatas res conse-

cuta est subita commutatio : quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quæ alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria; accepit gravissimum parens vulnus morte filii. Deinde orta dissensio est inter eum et Heraclidem : qui quidem, Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu præerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia, in quo hæc sententia est : « Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis. » Quod dictum magna invidia consecuta est. Namque aperuisse videbatur, se omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem injecit : nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse cœpit; neque, quo manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id hujusmodi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur; et, insuetus male audiendi, non æquo animo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paulo ante in cœlum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offensa in eum

militum voluntate, liberius loquebatur, et tyrannum non ferendum dictitabat.

VIII. Hæc ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et quorsum evaderent, timeret; Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et callidus, et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem, et ait : eum in magno periculo esse propter offensionem populi et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum. Quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum; quod inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, excipit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentia Dionis : ad eum interficiendum socios conquirit : adversarios ejus convenit, conjurationem confirmat. Res, multis consciis quæ gereretur, elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illæ, timore perterritæ, conveniunt, cujus de periculo timebant. At ille negat a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quæ agerentur, fieri præcepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem in ædem Proserpinæ deducunt, ac jurare cogunt, nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens ne prius consilium suum aperiretur, quam conata perfecisset.

IX. Hac mente, proximo die festo, quum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito, recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradit, do-

mum custodibus sepit, a foribus qui non discedant, certos præficit : navem triremem armatis ornat, Philostratoque, fratri suo, tradit : eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet; cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet quo fugeret ad salutem. Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam eligit, quum audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes, sic uti conveniendi ejus gratia viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrarunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt; colligant : fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. Hic, sicut ante dictum est, quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, « Qui se metui, quam amari malunt, » cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis, servare eum potuissent; quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confecta cæde, quum multitudo visendi gratia introisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam, celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi, falsa suspicione ducti, immerentes, ut sceleratos, occidunt. Hujus de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitarant, iidem liberatorem patriæ, tyrannique expulsorem prædicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cu-

perent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco, elatus publice, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI.

IPHICRATES.

Iphicrates, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum ætatis suæ cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus; sæpe exercitibus præfuit; nusquam culpa sua male rem gessit; semper consilio vicit; tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit: namque ille pedestria arma mutavit, quum, ante illum imperatorem, maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur. Ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastæ pedites appellantur), ut ad motus concursusque essent leviores: hastæ modum duplicavit: gladios longiores fecit: idem genus loricarum mutavit, et pro sertis atque æneis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit; nam, pondere detracto, quod æque corpus tegeret, et leve esset, curavit.

II. Bellum cum Thracibus gessit: Seuthen, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum

tanta severitate exercitui præfuit, ut nullæ unquam in Græcia neque exercitatiores copiæ, neque magis dicto audientes fuerint duci; in eamque consuetudinem adduxit, ut, quum prœlii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatæ consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu Moram Lacedæmoniorum intercepit : quod maxime tota celebratum est Græcia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit; quo facto magnam adeptus est gloriam. Quum Artaxerxes Ægyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem præficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit; quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Græcos in summa laude fuerint. Idem, subsidio Lacedæmoniis profectus, Epaminondæ retardavit impetus; nam, nisi ejus adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

III. Fuit autem et animo magno et corpore, imperatoriaque forma, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem sui. Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriæ prodidit; bonus vero civis, fideque magna : quod quum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntæ Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccæ et Philippi, cum his duobus pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel

dixit, bello sociali, simul cum Timotheo; eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thressa natum, Cotyis regis filia. Is quum interrogaretur, utrum pluris patrem, matremne faceret : Matrem, inquit. Id quum omnibus mirum videretur, at ille : Merito, inquit, facio; nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit; contra ea mater, Atheniensem.

XII.

CHABRIAS.

Chabrias, Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in prœlio, quod apud Thebas fecit, quum Bœotiis subsidio venisset: namque in eo, victoria fidente summo duce Agesilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, projectaque hasta impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus contuens, progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tuba revocavit. Hoc usque eo tota Græcia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est, ut postea athletæ, ceterique artifices, his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

II. Chabrias autem multa in Europa bella administravit, quum dux Atheniensium esset; in Ægypto sua sponte gessit: nam Nectanabin adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagoræ adjutor datus: neque prius inde

discessit, quam totam insulam bello devinceret; qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Ægyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant, Lacedæmonii cum Ægyptiis : a quibus magnas prædas Agesilaus, rex eorum, faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adjutum profectus, Ægyptiæ classi præfuit; pedestribus copiis Agesilaus.

III. Tum præfecti regis Persiæ legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Ægyptiis. Athenienses diem certam Chabriæ præstituerunt, quam ante domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit; neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum : quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit, et libenter de his detrahant, quos eminere videant altius : neque animo æquo pauperes alienam opulentium intuuntur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter; sed omnes fere principes fecerunt idem : quod tantum se ab invidia putabant futuros, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigæo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

IV. Chabrias autem periit bello sociali, tali modo : oppugnabant Athenienses Chium; erat in classe Chabrias privatus, sed omnes qui in magistratu erant, auctoritate anteibat; eumque magis milites, quam qui præerant, adspiciebant. Quæ res ei maturavit mortem : nam dum primus studet portum intrare, et gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eo penetrasset, ceteræ non sunt secutæ. Quo facto circumfusus hostium concursu, quum fortissime pugnaret, navis, rostro percussa, cœpit sidere : hinc refugere quum posset, si se in mare dejecisset, quod suberat classis Atheniensium, quæ exciperet natantis; perire maluit, quam armis abjectis navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt; at ille, præstare honestam mortem existimans turpi vitæ, cominus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII.

TIMOTHEUS.

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minus civitatis regendæ. Multa hujus sunt præclare facta, sed hæc maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit : in qua oppugnanda, superiore bello, Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant. Id ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversum Cotym bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta prædæ in publicum retulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est. A quo quum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Crithoten et Sestum.

II. Idem, classi præfectus, circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit; sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque

eas gentes quæ mare illud adjacent. Quo facto Lacedæmonii de diutina contentione destiterunt, et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt; pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quæ victoria tantæ fuit atticis lætitiæ, ut tum primum aræ Paci publice sint factæ, eique deæ pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante id tempus contigit, ut, quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

III. Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt cœpti. Defecerat Samus: descierat Hellespontus: Philippus jam tum valens Macedo multa moliebatur; cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo præsidii putabatur. Fit Menestheus prætor, filius Iphicratis, gener Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu et sapientia præstantes, quorum consilio uteretur, pater et socer: quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eodem Chares, adventu eorum cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur; accidit, quum ad insulam appropinquaret, ut magna tempestas oriretur. Quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille, temeraria usus ratione, non cessit majorum natu auctoritati, et, ut in sua navi esset fortuna, quo conten-

derat, pervenit; eodemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Hinc, male re gesta, compluribus amissis navibus, eodem, unde erat profectus, se recepit, litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur; populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiæ, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, lisque ejus æstimatur centum talentis. Ille, odio ingratæ civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

IV. Hujus post mortem, quum populum judicii sui pœniteret, multæ novem partes detraxit, et decem talenta Cononem, filium ejus, ad muri quamdam partem reficiendam jussit dare. In quo fortunæ varietas est animadversa. Nam quos avus Conon muros ex hostium præda patriæ restituerat, eosdem nepos, cum summa ignominia familiæ, ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatæ sapientisque vitæ quum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quod ex eo facile conjici poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt; sed etiam in eis Jason tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo præsidio venit; tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo, de fama dimicanti, deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea, populi jussu, bellum gessit; patriæque sanctiora

jura, quam hospitii, esse duxit. Hæc extrema fuit ætas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriæ, Timothei : neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV.

DATAMES.

Venio nunc ad fortissimum virum, maximique consilii omnium barbarorum; exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale. De quo hoc plura referemus, quod et obscuriora sunt ejus gesta pleraque; et ea, quæ prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt. Quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. Datames, patre Camissare, natione Care, matre Scythissa natus, primum militum numero fuit apud Artaxerxem eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares, quod et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciæ juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens primum, qualis esset, apparuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. Namque hic multis millibus regiorum interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum est, ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia.

II. Pari se virtute postea præbuit, quum Autophra-

dates jussu regis bello persequeretur eos qui defecerant. Namque hujus opera hostes, quum castra jam intrassent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est : qua ex re majoribus rebus præesse cœpit. Erat eo tempore Thyus, dynastes Paphlagoniæ, antiquo genere natus a Pylæmene illo, quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit, eique rei præfecit Datamem, propinquum Paphlagonis : namque ex fratre et sorore erant nati : quam ob causam Datames omnia primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine præsidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, pæne interiit : nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis; ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit : ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo quum ab Ariobarzane, præfecto Lydiæ et Ioniæ, totiusque Phrygiæ, desertus esset; nihilo segnius perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

III. Cujus facti ne prius fama ad regem, quam ipse, perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eo ubi erat rex, venit; posteroque die Thyum, hominem maximi corporis, terribilique facie, quod et niger, et capillo longo, barbaque erat promissa, optima veste texit, quam satrapæ regii gerere consueverant; ornavitque etiam torque, et armillis aureis, ceteroque regio cultu. Ipse, agresti duplici amiculo circumdatus, hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, sinistra copulam, qua vinctum ante se Thyum

agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem omnes quum prospicerent propter novitatem ornatus, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit non nemo, qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum; a quo ut rem gestam comperit, statim admitti jussit, magnopere delectatus quum facto, tum ornatu: in primis quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamem donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur, duce Pharnabazo et Tithrauste, ad bellum Ægyptium; parique eum, atque illos, imperio esse jussit. Postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

IV. Hic quum maximo studio compararet exercitum, Ægyptumque proficisci pararet, subito a rege litteræ sunt ei missæ, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat, quæ gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociæ. Namque Aspis, saltuosam regionem, castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et, quæ regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit, existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem parva manu oppressurum, quam paratum, quamvis magno exercitu. Hac delatus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iter faciens, Taurum transit, eoque quo studuerat, venit: quærit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse, profectumque eum venatum; quem dum specu-

latur, adventus ejus causa cognoscitur. Pisidas cum iis quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma sumit, suosque sequi jubet : ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

V. Hæc dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen misit, quod nondum Datamem profectum putabat, qui diceret, ne ab exercitu discederet. Hic, priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit qui Aspim ducebant. Qua celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset; non minorem invidiam aulicorum excepit, qui illum unum pluris, quam se omnes, fieri videbant : quo facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Hæc Pandates, gazæ custos regiæ, amicus Datami, perscripta ei mittit; in quibus docet, « eum magno fore periculo, si quid, illo imperante, in Ægypto adversi accidisset : namque eam esse consuetudinem regiam, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunæ suæ; quo fieri, ut facile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestæ nuntientur : illum hoc majore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos. » Talibus ille litteris cognitis, quum jam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen quidquam fecit, quod fide sua esset indignum : nam Androclem

Magnetem exercitui præfecit; ipse cum suis in Cappadociam discedit, conjunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans qua voluntate esset in regem; clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

VI. Sed hæc propter hiemale tempus minus prospere procedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversus se parare. Filium eo Arsidæum cum exercitu mittit : cadit in prœlio adolescens. Proficiscitur eo pater, non ita cum magna manu, celans quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de re male gesta fama ad suos perveniret, ne, cognita filii morte, animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit; hisque locis castra ponit, ut neque circumiri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quominus ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ejus, præfectus equitum : is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exisset ab homine tam necessario se relictum, futurum, ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit : « Suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hostes : quare relinqui eum non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum, ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum et foris cæderentur. » Hac re probata, exercitum educit, Mithrobarzanem persequitur: qui tantum quod ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidæ, nova re commoti, in opinionem adducuntur, perfugas mala fide compositosque fecisse, ut, recepti, essent majori calami-

tati : primum eos adoriuntur. Illi quum quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et, quod ad perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit : quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

VII. Ab hoc tamen viro Scismas, maximo natu filius, desciit, ad regemque transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat, sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet, et prius cogitare, quam conari consuesset, Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset, saltum, in quo Ciliciæ portæ sunt sitæ, Datames præoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit. A qua re depulsus cum ea manu quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus, neque præteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur; et, si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suæ paucitati posset.

VIII. Hæc etsi Autophradates videbat, tamen statuit congredi, quam cum tantis copiis refugere, aut tam diu uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardacas appellant; ejusdemque generis III funditorum ; præterea Cappado-

cum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Græcia conductorum tria millia; levis armaturæ maximum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura : namque hujus partem non habebat vicesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit; quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset : quam ob causam postero die tropæum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. Hinc quum castra movisset, semperque inferior copiis, superior omnibus prœliis discederet, quod nunquam manum consereret, nisi quum adversarios locorum angustiis clausisset, quod perito regionum callideque cogitanti sæpe accidebat; Autophradates, quum bellum duci majore regis calamitate, quam adversariorum, videret, ad pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi fidam non fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamem susceperat sedatum : Autophradates in Phrygiam se recepit.

IX. At rex, quod implacabile odium in Datamem susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit : quas ille plerasque vitavit. Sicut quum nuntiatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero (de quibus, quod inimici detulerant, neque credendum, neque negligendum putavit), experiri voluit, verum falsumne esset relatum. Itaque eo profectus est, quo itinere futuras insi-

dias dixerant. Sed elegit corpore et statura simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, jussit : ipse autem ornatu vestituque militari inter corporis custodes iter facere cœpit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Prædixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ceciderunt.

X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. Namque is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si ei rex permitteret, ut, quodcunque vellet, liceret impune facere, fidemque de ea re, more Persarum, dextra dedisset. Hanc ut recepit a rege missam, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit, regis provincias vexat, castella expugnat, magnas prædas capit : quarum partem suis dispertit, partem ad Datamem mittit; pari modo complura castella ei tradit. Hæc diu faciendo persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum : quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi præberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamem, tempus esse majores exercitus pa-

rari, bellum cum ipso rege suscipi; deque ea re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret. Probata re, colloquendi tempus sumitur, locusque quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, qui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique, locum qui explorarent, atque ipsos scrutarentur, mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquandiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset; Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat impositum, resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere; Datamemque revocavit, simulans se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit, nudatumque vagina veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum digito demonstraret, et ille conspiceret; aversum ferro transfixit, priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV.

EPAMINONDAS.

Epaminondas, Polymni filius, Thebanus. De hoc priusquam scribamus, hæc præcipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant; neve ea, quæ ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim, musicen nostris moribus abesse a principis persona; saltare vero etiam in vitiis poni : quæ omnia apud Græcos et grata, et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitæ velimus Epaminondæ, nihil videmur debere prætermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum de genere ejus; deinde quibus disciplinis, et a quibus sit eruditus; tum de moribus, ingeniique facultatibus, et si qua alia digna memoria erunt; postremo de rebus gestis, quæ a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

II. Natus igitur patre quo diximus honesto genere, pauper jam a majoribus relictus. Eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis : nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio, qui non minore fuit in musicis gloria, quam Damon, aut Lamprus,

quorum pervulgata sunt nomina; carmina cantare tibiis ab Olympiodoro; saltare a Calliphrone. At philosophiæ præceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus æqualibus suis in familiaritate anteposuerit; neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecesserit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque hæc ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda; at in Græcia utique olim magnæ laudi erant. Postquam ephebus factus est, et palæstræ dare operam cœpit; non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati. Illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo et luctando, ad eum finem, quoad stans complecti posset, atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur. Idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum; non solum populi, sed etiam amicorum ferens injurias; in primisque commissa celans, quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere; studiosus audiendi : ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset, in quo aut de republica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur; nunquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus

est, ut de republica nihil, præter gloriam, ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus; fide ad alios sublevandos sæpe sic usus est, ut possit judicari, omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset; amicorum concilium habebat, et quantum quisque daret, pro cujusque facultatibus imperabat. Eamque summam quum fecerat, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum qui quærebat, ad eos qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille ad quem ea res perveniebat, sciret quantum cuique deberet.

IV. Tentata autem ejus est abstinentia a Diomedonte Cyziceno. Namque is, rogatu Artaxerxis, Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et causam adventus Diomedontis ostendit. At ille, Diomedonte coram : « Nihil, inquit, opus pecunia est; nam si ea rex vult quæ Thebanis sint utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis : namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro patriæ caritate. Te, quod me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror, tibique ignosco; sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde : nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui. » Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exire, suaque, quæ attulisset, liceret efferre : « Istud, in-

quit, faciam, neque tua causa, sed mea; ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat, id ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem. » A quo quum quæsisset, quo se deduci vellet, et ille Athenas dixisset; præsidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit; sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinentiæ erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine vitas excellentium virorum concludere constituimus, quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

V. Fuit etiam disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia : neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quemdam indidem Thebis, et adversarium in administranda republica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus inest virium, quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille : «Fallis, inquit, verbo cives tuos, quod hos a bello avocas; otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare, si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palæstra. » Idem ille Meneclides quum huic objiceret, quod liberos non haberet, neque uxorem duxisset; maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli glo-

riam videretur consecutus; at ille: « Desine, inquit, Meneclida, de uxore mihi exprobrare; nam nullius in ista re minus uti consilio volo. (Habebat enim Meneclides suspicionem adulterii.) Quod autem me Agamemnonem æmulari putas, falleris: namque ille cum universa Græcia vix decem annis unam cepit urbem; ego contra ea. una urbe nostra, dieque uno, totam Græciam, Lacedæmoniis fugatis, liberavi. »

VI. Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo præstabat tempore, postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset, « Animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem et Alcmæonem matricidas; Thebis Œdipum natum, qui, quum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasset; » hic in respondendo Epaminondas, quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit: « Admirari se, dixit, stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit innocentes illos natos, domi scelere admisso, quum patria essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus. » Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartæ legati, ante pugnam Leuctricam. Quo quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu sic Lacedæmoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit,

quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedæmonii privarentur.

VII. Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriæ irasci nefas esse duceret, hæc sunt testimonia. Quum eum propter invidiam cives præficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eo esset deducta illa multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari cœpta est Epaminondæ diligentia. Erat enim ibi privatus, numero militis. A quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliæ; et exercitum, obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque vero hoc semel fecit, sed sæpius. Maxime autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedæmonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii prætores successissent; Epaminondas populiscito non paruit, idemque ut facerent persuasit collegis, et bellum quod susceperat gessit. Namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exercitum propter prætorum imprudentiam inscientiamque belli periturum. Lex erat Thebis quæ morte multabat, si quis imperium diutius retinuisset quam lege præfinitum foret : hanc Epaminondas, quum reipublicæ conservandæ causa latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit, et quatuor mensibus diutius quam populus jusserat gessit imperium.

VIII. Postquam domum reditum est, collegæ ejus hoc crimine accusabantur. Quibus ille permisit ut omnem causam in se transferrent, suaque opera factum contenderent ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod quid diceret non haberet. At ille in judicium venit; nihil eorum negavit quæ adversarii crimini dabant, omniaque quæ collegæ dixerant confessus est; neque recusavit quominus legis pœnam subiret; sed unum ab iis petivit ut in periculo suo inscriberent : EPAMINONDAS A THEBANIS MORTE MULTATUS EST, QUOD EOS COEGIT APUD LEUCTRA SUPERARE LACEDÆMONIOS, QUOS ANTE SE IMPERATOREM NEMO BOEOTIORUM AUSUS FUIT ASPICERE IN ACIE; QUODQUE UNO PRŒLIO NON SOLUM THEBAS AB INTERITU RETRAXIT, SED ETIAM UNIVERSAM GRÆCIAM IN LIBERTATEM VINDICAVIT, EOQUE RES UTRORUMQUE PERDUXIT, UT THEBANI SPARTAM OPPUGNARENT, LACEDÆMONII SATIS HABERENT SI SALVI ESSE POSSENT; NEQUE PRIUS BELLARE DESTITIT, QUAM, MESSENE CONSTITUTA, URBEM EORUM OBSIDIONE CLAUSIT. Hæc quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est; neque quisquam judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio capitis maxima discessit gloria.

IX. Hic extremo tempore imperator apud Mantineam, quum acie instructa audacius instaret hostes, cognitus a Lacedæmoniis, quod in unius pernicie ejus patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt; neque prius abscesserunt, quam, magna cæde facta, multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum, concidere vide-

runt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Bœotii; neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. At Epaminondas quum animadverteret mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum quod ex hastili in corpore remanserat extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit quoad renuntiatum est vicisse Bœotios. Id postquam audivit: « Satis, inquit, vixi; invictus enim morior. » Tum, ferro extracto, confestim exanimatus est.

X. Hic uxorem nunquam duxit. In quo quum reprehenderetur [quod liberos non relinqueret] a Pelopida, qui filium habebat infamem; maleque eum in eo patriæ consulere diceret : « Vide, inquit, ne tu pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse; namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est. » Quo tempore, duce Pelopida, exsules Thebas occuparunt, et præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est cædes civium, domo se tenuit; quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret : namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idem, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmoniis cœpit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias, Thebas et ante Epaminondam natum, et post ejus interitum, perpetuo alieno paruisse imperio; contra ea, quamdiu ille præfuerit reipublicæ, caput fuisse totius Græciæ : ex quo intelligi potest, unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

6.

XVI.

PELOPIDAS.

Pelopidas, Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor ne, si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere; si tantummodo summas attigero, ne rudibus litterarum græcarum minus lucide appareat quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; et medebor quum satietati, tum ignorantiæ lectorum. Phœbidas Lacedæmonius, quum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmea nominatur, occupavit, impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariæ factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant; idque suo privato, non publico fecit consilio. Quo facto eum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniaque multarunt. Neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt; quod, susceptis inimicitiis, satius ducebant eos obsideri quam liberari. Nam post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant, et eos esse solos qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis sum-

mas potestates dederant, alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exsilium ejecerant, in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria carebat.

II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed ut, quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque quum tempus est visum rei gerendæ, communiter cum his qui Thebis idem sentiebant diem delegerunt, ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam, eum quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnæ sæpe res non ita magnis copiis sunt gestæ; sed profecto nunquam ab tam tenui initio tantæ opes sunt profligatæ. Nam duodecim adolescentuli coierunt ex his qui exsilio erant multati, quum omnino non essent amplius centum qui tanto se offerrent periculo. Qua paucitate perculsa est Lacedæmoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Græciæ: quorum imperii majestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna, ab hoc initio perculsa, concidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent ut vesperascente cœlo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter. Qui quum tempore ipso quo studuerant pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et tempus et dies erat datus.

III. Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum ab re proposita est, nimia fiducia quantæ calamitati soleat esse.

Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exsules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eo despexerunt, ut ne quærere quidem de tanta re laborarint. Accessit etiam quod magis aperiret eorum dementiam : allata est enim epistola Athenis ab Archia hierophante, uni ex his, Archiæ, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione exsulum perscripta erant. Quæ quum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, sub pulvinum subjiciens : « In crastinum, inquit, differo res severas. » At illi omnes, quum jam nox processisset, vinolenti ab exsulibus, duce Pelopida, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, præsidium Lacedæmoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeæ occupandæ partim occiderunt, partim in exsilium ejecerunt.

IV. Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque hæc liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidæ : ceteræ fere omnes communes cum Epaminonda. Namque Leuctrica pugna, imperatore Epaminonda, hic fuit dux delectæ manus, quæ prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus præterea periculis affuit : sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu ; quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus. Denique hæc fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondæ.

V. Conflictatus autem est cum adversa fortuna : nam et initio, sicut ostendimus, exsul patriâ caruit; et quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheræo simul cum Ismenia comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, nunquam is animo placari potuit in eum a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prœlio, Alexandrum ut animadvertit, incensus ira, equum in eum concitavit, proculque digressus a suis, conjectu telorum confossus concidit. Atque hoc secunda victoria accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto, omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis æneis, liberosque ejus multo agro donarunt.

XVII.

AGESILAUS.

Agesilaus, Lacedæmonius, quum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est: eo enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedæmoniis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis quam imperio, ex duabus familiis Proclis et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartæ reges fuerunt. Harum ex altera in alterius familiæ locum fieri non licebat; itaque utraque suum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai; filium reliquerat Leotychidem, quem ille natum non agnorat, eumdem moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao, suo patruo, contendit; neque id quod petivit consecutus est. Nam Lysandro suffragante, homine, ut ostendimus supra, factioso, et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

II. Hic, simul atque imperii potitus est, persuasit Lacedæmoniis ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi facerent, docens satius esse in Asia quam in Europa dimicare. Namque fama exierat Artaxerxem comparare classes, pedestresque exercitus, quos in Græciam mitteret. Data potestate, tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapæ eum scirent profectum; quo factum est ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter præfectos habebat regios, inducias a Lacone petivit, simulans se dare operam ut Lacædemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias comparandas; easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque se sine dolo inducias conservaturum; in qua pactione summa fide mansit Agesilaus : contra ea Tissaphernes nihil aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multumque in eo se consequi dicebat, « quod Tissaphernes perjurio suo et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet; se autem, servata religione, confirmare exercitum, quum animadverteret deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuessent quos conservare fidem viderent. »

III. Postquam induciarum præteriit dies, barbarus, non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria, et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos, omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit, eamque prius depopulatus est quam

Tissaphernes usquam se moveret. Magna præda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit; atque ibi, officinis armorum institutis, magna industria bellum apparavit. Et quo studiosius armarentur, insigniusque ornarentur, præmia proposuit, quibus donarentur quorum egregia in ea re fuisset industria. Fecit idem id exercitationum generibus, ut, qui ceteris præstitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit ut et ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis, vidit, si quo esset iter facturus palam pronuntiasset, hostes non credituros aliasque regiones præsidiis occupaturos, nec dubitaturos aliud esse facturum ac pronuntiasset. Itaque, quum ille Sardis iturum se dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, sero suis præsidio profectus est : nam quum illo venisset, jam Agesilaus, multis locis expugnatis, magna erat præda potitus. Laco autem, quum videret hostes equitatu superare, nunquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit quibus plus pedestres copiæ valerent. Pepulit ergo, quotiescunque congressus est, multo majores adversariorum copias; et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

IV. Hic quum jam animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit, ephororum jussu, bellum Athenienses et Bœotios indixisse Lacedæmoniis; quare venire ne dubitaret. In hoc non minus ejus pietas suspicienda est quam virtus bel-

lica : qui, quum victori præesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartæ. Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno præposuit bonam existimationem; multoque gloriosius duxit, si institutis patriæ paruisset, quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias trajecit, tantaque usus est celeritate, ut quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. Quum jam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Bœotii, ceterique eorum socii, apud Coroneam : quos omnes gravi prœlio vicit. Hujus victoriæ vel maxima fuit laus, quod, quum plerique ex fuga se in templum Minervæ conjecissent, quæreretur que ab eo quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo prœlio, et iratus videbatur omnibus qui adversus arma tulerant, tamen antetulit iræ religionem, et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Græcia fecit ut templa deorum sancta haberet; sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se, non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent; aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post prœlium collatum est omne bellum circa Corinthum, ideoque Corinthium est appellatum. Hic quum una pugna decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent, eoque facto opes adversariorum debilitatæ vide-

rentur; tantum abfuit ab insolentia gloriæ, ut commiseratus sit fortunam Græciæ, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset, Græciæ supplicium Persas dare potuisse. Idem quum adversarios intra mœnia compulisset, et ut Corinthum oppugnaret multi hortarentur, negavit id suæ virtuti convenire; se enim eum esse, dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Græciæ. « Nam si, inquit, eos exstinguere voluerimus qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmetipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus; quo facto, sine negotio, quum voluerint, nos opprimant. »

VI. Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedæmoniis: quo ne proficiscerentur, quum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem, quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis. Nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent; Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum quod eum locum occupassent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit, et, adjunctis de suis comitibus, locum tu-

tum reliquit : namque illi, aucto numero eorum qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur quæ cogitarant.

VII. Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedæmonii se nunquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperarunt : quum interim Agesilaus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam juvare. Nam quum præcipue Lacedæmonii indigerent pecunia, ille omnibus qui a rege defecerant præsidio fuit; a quibus magna donatus pecunia, patriam sublevavit. Atque in hoc illud in primis fuit admirabile : quum maxima munera ei a regibus, et dynastis, civitatibusque conferrentur, nihil unquam in domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus qua Eurysthenes, progenitor majorum suorum, fuerat usus : quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriæ videre poterat; contra ea, plurima patientiæ atque abstinentiæ. Sic erat instructa, ut nulla in re differret a cujusvis inopis atque privati.

VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo. Nam et statura fuit humili, et corpore exiguo, et claudus altero pede. Quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem. Atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutes noverant, non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, quum annorum octoginta subsidio Tacho in Ægyptum isset, et in acta cum suis accubuisset, sine ullo tecto; stratumque haberet tale ut terra tecta esset stramentis, neque huc amplius quam pellis esset injecta; eo-

demque comites omnes accubuissent, vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed hominis non beatissimi suspicionem præberet. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cujusque generis sunt allata. His quærentibus Agesilaum, vix fides facta est, unum esse ex his qui tum accubabant. Qui quum regis verbis quæ attulerant dedissent, ille, præter vitulina, et hujusmodi genera obsonii, quæ præsens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam servis dispertiit; cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumpsisse arbitrabantur. Hic quum ex Ægypto reverteretur, donatus a rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo suo daret; venissetque in portum qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenas et Ægyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt, atque ita domum retulerunt.

XVIII.

EUMENES.

Eumenes, Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multo illustrior, atque etiam honoratior; quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. Nam quum ætas ejus incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter hos viventi, quod alienæ erat civitatis; neque aliud huic defuit quam generosa stirps. Etsi ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant; neque tamen non patiebantur : vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, et celeritate ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntæ filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribæ loco; quod multo apud Graios honorificentius est quam apud Romanos. Nam apud nos revera, sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur; at apud illos contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse partici-

pem. Hunc locum tenuit amicitiæ apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore præfuit etiam alteri equitum alæ, quæ Hetærice appellabatur. Utrique autem in consilio semper affuit, et omnium rerum habitus est particeps.

II. Alexandro Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa rerum tradita esset tuenda eidem cui Alexander moriens annulum suum dederat Perdiccæ, ex quo omnes conjecerant eum regnum ei commendasse quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephæstio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat), hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta; nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat; non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus quas apparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt, omnium partes corripere atque complecti. Neque vero hoc ille solus fecit, sed ceteri quoque omnes qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus Macedoniam præoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex præsidiis ejus effugisset.

III. Interim conflata sunt illa bella quæ ad interne-

cionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur; tamen amicum non deseruit, neque salutis, quam fidei, fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ, quæ inter Taurum montem jacet atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europæis adversariis: ipse Ægyptum oppugnatum adversus Ptolemæum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod inexercitatæ, et non multo ante erant confractæ, adventare autem dicerentur, Hellespontumque transisse Antipater et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri quum claritate, tum usu belli præstantes (Macedones vero milites ea tunc erant fama, qua nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur); Eumenes intelligebat, si copiæ suæ cognossent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit, prœliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

IV. Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat: cum hoc

concurrit ipse Eumenes. Qui quum inter se complexi, in terram ex equis decidissent, ut facile intelligi posset, inimica mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse, quam corpore; non prius distracti sunt, quam alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex prœlio excessit, sed acrius hostis institit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis præterea et maxime nobilibus captis, pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit: quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum, ex acie semianimem elatum, recreare studuit. Quum id non posset, pro hominis dignitate, proque pristina amicitia (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter), amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus ac liberis remisit.

V. Hæc dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco et Antigono: rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hac ille perculsus plaga non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non frangebant, tamen imminuebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, sæpe in itineribus vexabatur: neque unquam ad manum accedere licebat, nisi his locis, quibus pauci possent multis resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amis-

sis, se expedivit, et in castellum Phrygiæ, quod Nora appellatur, confugit. In quo quum circumsederetur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi; callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum calefieri exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere. Deinde post verberibus cogebat exsultare, et calces remittere : qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta æque nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. In hac conclusione, quotiescunque voluit, apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco, quandiu fuit hiems. Sed quod castrum subsidia habere non poterat, et ver appropinquabat; simulata deditione, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

VI. Ad hunc Olympias, mater quæ fuerat Alexandri, quum litteras et nuntios misisset in Asiam, consultum, utrum repetitum Macedoniam veniret (nam tum in Epiro habitabat), et eas res occuparet; huic ille primum suasit, ne se moveret, et exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur : sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio. Horum nihil ea fecit; nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crude-

lissime se gessit. Petiit autem ab Eumene absente, ne pateretur Philippi domus et familiæ inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri : quam veniam si sibi daret, quamprimum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret : id quo facilius faceret, se omnibus præfectis, qui in officio manebant, misisse litteras, ut ei parerent, ejusque consiliis uterentur. His rebus Eumenes permotus, satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigonum comparavit. Quod una erant Macedonum complures nobiles, in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum, invidiam verens (quam tamen effugere non potuit), si potius ipse alienigena summi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo, in principiis nomine Alexandri statuit tabernaculum, in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate jussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur : credens minore se invidia fore, si specie imperii, nominisque simulatione Alexandri, bellum videretur administrare. Quod et fecit. Nam, quum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat; quum tamen per eum unum gererentur omnia.

VIII. Hic in Parætacis cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere; eumque male acceptum in Mediam hiematum coegit redire. Ipse in finitima regione

Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut militum cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragrarat, deviceratque Persas, inveterata quum gloria, tum etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat : ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt, sua intemperantia nimiaque licentia ut omnia perdant; neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat; neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam; longeque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque, se parem non esse paratis adversariis; statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duæ erant viæ qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri : quarum brevior per loca deserta, quæ nemo incolebat propter aquæ inopiam, ceterum dierum erat fere decem; illa autem, qua omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hac si proficisceretur, intelligebat, prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ipse tertiam partem confecisset itineris; sin per loca sola contenderet, sperabat, se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam, imperavit, quam plurimos utres atque etiam culleos comparari; post hæc pabulum; præterea cibaria cocta dierum decem; utque quam minime fieret ignis in castris : iter, quod habebat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

IX. Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces : quæritur, quid opus sit facto. Intelligebant omnes, tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus affuturus videbatur. Hic, omnibus titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum. Nam, quod diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur : quare circumirent, suas quisque copias contraheret. Ad Antigoni autem refrenandum impetum, tale capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum; hisque præcepit, ut prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant; et, assimulata castrorum consuetudine, suspicionem injiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eorum adventu esse prænuntiatum; idemque postera nocte faciant. Quibus imperatum erat, diligenter præceptum curant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicatur; credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium, et, quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosæ viæ capit, ibique diem unum opperitur, ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decerneret.

X. Hic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus : neque tamen multum pro-

fecit. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque militum Macedonum veteranorum, quum superior prœlio discessisset, Antigono est deditus; quum exercitus ei ter ante, separatis temporibus, jurasset, se eum defensurum, nec unquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum; quod ab nullo se plus adjuvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt hi, qui circa erant; quod videbant, Eumene recepto, omnes præ illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut, nisi magna spe maximarum rerum, leniri non posset.

XI. Itaque, quum eum in custodiam dedisset, et præfectus custodum quæsisset, quemadmodum servari vellet? ut acerrimum, inquit, leonem, aut ferocissimum elephantum. Nondum enim statuerat, servaret eum, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum; et qui propter odium fructum oculis ex ejus casu capere vellent; et qui propter veterem amicitiam colloqui, consolarique cuperent : multi etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriæ. At Eumenes, quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiæ, se mirari, quare jam tertium diem sic teneretur; non enim hoc convenire Antigoni pruden-

tiæ, ut sic deuteretur victo : quin aut interfici, aut missum fieri juberet. Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur : « Quid? tu, inquit, animo si isto eras, cur non in prœlio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires ? » Huic Eumenes : « Utinam quidem istud evenisset ! inquit; sed eo non accidit, quod nunquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit : non enim virtute hostium, sed amicorum perfidia decidi. » Neque id falsum : nam et dignitate fuit honesta, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venusta.

XII. De hoc Antigonus quum solus constituere non auderet, ad concilium retulit. Hic, quum plerique omnes primo perturbati admirarentur, non jam de eo sumptum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut sæpe ad desperationem forent adducti, quique maximos duces interfecisset; denique in quo uno esset tantum, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent, interfecto nihil habituri negotii essent; postremo, si illi redderet salutem, quærebant, quibus amicis esset usurus; sese enim cum Eumene apud eum non futuros. Hic, cognita concilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum jam vereretur ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit. Nam negabat, se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hic tamen non amplius, quam triduum, fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est a custodibus.

XIII. Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem annos Philippo apparuisset; et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset; in his uni equitum alæ præfuisset; post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset; captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitæ. In quo quanta fuerit omnium opinio eorum qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest judicari, quod nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed præfectus; iidem, post hujus occasum, statim regium ornatum nomenque sumpserunt : neque, quod initio prædicarant, se Alexandri liberis regnum servare, id præstare voluerunt; et, uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemæus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit : hi militari honesto funere, comitante toto exercitu, humaverunt; ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curarunt.

XIX.

PHOCION.

PHOCION, Atheniensis, etsi sæpe exercitibus præfuit, summosque magistratus cepit; tamen multo ejus notior integritas est vitæ, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla, illius autem magna fama : ex quo cognomine *Bonus* est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, quum divitissimus esse posset, propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quæ ei a populo dabantur. Hic quum a rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam; his ille : « Si mei similes erunt, idem hic, inquit, agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam. »

II. Idem quum prope ad annum octogesimum prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primo quod cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat, ejusque

consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republica mereri existimabantur, populiscito in exsilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriæ male consuluerat; sed etiam, quod amicitiæ fidem non præstiterat : namque, auctus adjutusque a Demosthene, eum, quem tenebat, ascenderat gradum, quum adversus Charetem eum subornaret; ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret, defensus, aliquoties liberatus discesserat : hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine : quod, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri præfectum, insidiari Piræo Atheniensium a Dercyllo moneretur, idemque postularet, ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur; hic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piræo est potitus. Ad quem recuperandum, sine quo Athenæ omnino esse non possunt, quum populus armatus concurrisset; ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem præesse voluit.

III. Erant eo tempore Athenis duæ factiones : quarum una populi causam agebat, altera optimatum; in hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur. Nam populares Polysperchonti favebant : optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polysperchonte Cassander Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariæ factionis capitis damnatos patria pepulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum; de-

que ea re legatos ad Polysperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. Huc eodem profectus est Phocion. Quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polysperchontem jussus est dicere : namque is tum regis rebus præerat. Hic ab Agnonide accusatus, quod Piræum Nicanori prodidisset, ex concilii sententia in custodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

IV. Huc ubi perventum est, quum propter ætatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti; quum alii, reminiscentes veteris famæ, ætatis misererentur; plurimi vero ira exacuerentur, propter proditionis suspicionem Piræi, maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium, more Atheniensium, publice damnati tradi solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrymans dixisset, « O quam indigna perpeteris, Phocion! » huic ille : « At non inopinata, inquit; hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses. » In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire : itaque a servis sepultus est.

XX.

TIMOLEON.

Timoleon, Corinthius. Sine dubio magnus omnium judicio hic vir exstitit : namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret; et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret, totamque Siciliam, multos annos bello vexatam, a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortuna conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam. Nam quum frater ejus Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse; tantum abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriæ parere legibus, quam imperare, satius duxerit. Hac mente per haruspicem, communemque affinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne aspicere quidem fraternum sangui-

nem voluit : nam, dum res conficeretur, procul in præsidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus : nonnulli enim læsam ab eo pietatem putabant, et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero, post id factum, neque domum ad se filium admisit, neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus rebus ille adeo est commotus, ut nonnunquam vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

II. Interim Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est : cujus adversarii opem a Corinthiis petierunt, ducemque quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus, incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit; quum interficere posset, noluit; tutoque ut Corinthum perveniret, effecit : quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii sæpe adjuti fuerant, cujus benignitatis memoriam volebat exstare; eamque præclaram victoriam ducebat, in qua plus esset clementiæ, quam crudelitatis; postremo, ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem, et ex quanto regno, ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii decessum cum Iceta bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio : quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coegit, si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliæ tenebant. Cepit etiam Mamercum, italicum ducem, ho-

minem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

III. Quibus rebus confectis, quum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit, primum Siculos; deinde Corintho arcessivit colonos, quod ab his initio Syracusæ erant conditæ. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit, urbium mœnia disjecta, fanaque deserta refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit : ex maximo bello tantum otium totæ insulæ conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disjecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est; deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus, ut etiam invitis imperare posset; tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret; maluit se diligi, quam metui. Itaque, quum primum potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Neque vero id imperite fecit : nam, quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit : neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita. Nullius unquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est; neque id magis benevolentia factum est, quam prudentia.

IV. Hic quum ætate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit; quam calamitatem ita

moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo, quæ videbantur, dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiæ : nihil enim unquam neque insolens, neque gloriosum, ex ore ejus exiit. Qui quidem, quum suas laudes audiret prædicari, nunquam aliud dixit, quam se in ea re maximas Diis gratias agere atque habere, quod, quum Siciliam recreare constituissent, tum se potissimum ducem esse voluissent. Nihil enim rerum humanarum sine Deorum numine geri putabat. Itaque suæ domi sacellum αὐτοματίας constituerat, idque sanctissime colebat.

V. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam prœlia maxima natali die suo fecit omnia; quo factum est, ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Lamestius, homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur; Timoleon oravit omnes, ne id facerent : namque id ut Lamestio ceterisque liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula; hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus experiri liceret. Idem, quum quidam Lamestii similis, nomine Demænetus, in concione populi de rebus gestis ejus detrahere cœpisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, nunc demum se voti esse damnatum : namque hoc a Diis immortalibus semper precatum, ut

talem libertatem restituerent Syracusanis, in qua cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere. Hic, quum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, tota celebrante Sicilia, sepultus est.

XXI.

DE REGIBUS.

Hi fere fuerunt Græciæ gentis duces, qui memoria digni videbantur, præter REGES : namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedæmonius autem Agesilaus, nomine, non potestate fuit rex; sicut ceteri Spartani. Ex his vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judicamus, Persarum Cyrus, et Darius Hystaspis filius : quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in prœlio cecidit; Darius senectute diem obiit supremum. Tres sunt præterea ejusdem generis, Xerxes, et duo Artaxerxes, Macrochir et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitibus terra marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam incredibili ornavit virtute belli : namque illo Perses nemo fuit manu fortior. Mnemon autem justitiæ fama floruit : nam quum matris suæ scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine, morbo

naturæ debitum reddiderunt; tertius ab Artabano præfecto ferro interemptus est.

II. Ex Macedonum autem genere duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyntæ filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone morbo consumptus; Philippus Ægis a Pausania, quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo romano bellavit: is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior. Nam et manu fortis, et belli peritus fuit, et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis perpetuique imperii; ob eamque rem crudelis: nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitæ, quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate; majorque annos sexaginta natus, decessit florente regno: neque in tam multis annis cujusquam ex sua stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

III. Fuerunt præterea magni reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus, et hujus filius Demetrius; Lysimachus, Seleucus, Ptolemæus. Ex his Antigonus, quum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in prœlio occisus est. Pari letho affectus est Lysimachus a Seleuco: nam, societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere po-

tuisset, captus bello, in custodia socer generi periit morbo. Neque ita multo post Seleucus a Ptolemæo Cerauno dolo interfectus est, quem ille, a patre expulsum Alexandrea, alienarum opum indigentem, receperat. Ipse autem Ptolemæus, quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non præterire Hamilcarem et Hannibalem; quos et animi magnitudine, et calliditate, omnes in Africa natos præstitisse constat.

XXII.

HAMILCAR.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis, primo Pœnico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus in Sicilia præesse cœpit exercitui. Quum ante ejus adventum et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium; ipse, ubi affuit, nunquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit; sæpeque contrario, occasione data, lacessivit, semperque superior discessit : quo facto, quum pene omnia in Sicilia Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses, classe apud insulas Ægates a C. Lutatio consule Romanorum superati, statuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit; quod patriam, exhaustam sumptibus, diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat : sed ita, ut statim mente agitaret, si paulum modo res essent refectæ, bellum renovare, Romanosque armis persequi, donicum aut certe vicissent, aut victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit : in qua tanta fuit ferocia, ut, quum Catulus

negaret « se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis, Sicilia decederent; succumbente patria, ipse, periturum se potius, dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret : non enim suæ esse virtutis, arma, a patria accepta adversus hostes, adversariis tradere. » Hujus pertinaciæ cessit Catulus.

II. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperabat, rempublicam se habentem cognovit : namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut nunquam pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. Primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt : quorum numerus erat viginti millium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Pœni perterriti, ut etiam auxilia a Romanis petiverint, eaque impetrarint. Sed extremo, quum prope jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, quum amplius centum millia facta essent armatorum; sed etiam eo compulit, ut, locorum angustiis clausi, plures fame, quam ferro, interirent; omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africæ, restituit patriæ : neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III. Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem, annorum novem. Erat præterea cum eo adolescens illustris,

formosus, Hasdrubal; quem nonnulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare, loquebantur : non enim maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est, ut a præfecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum non poterat interdici socero gener. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui præfuit, resque magnas gessit; et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium; ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV. At Hamilcar, posteaquam mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna : maximas bellicosissimasque gentes subegit : equis, armis, viris, pecunia, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno post quam in Hispaniam venerat, in prœlio, pugnans adversus Vettones, occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Pœnicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri, mallet.

XXIII.

HANNIBAL.

Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus romanus omnes gentes virtute superarit; non est inficiandum, Hannibalem tanto præstitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. Nam quotiescunque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior. Quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videretur superare potuisse; sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animam, quam id, deposuit: qui quidem, quum patria pulsus esset, et alienarum opum indigeret, nunquam destiterit animo bellare cum Romanis.

II. Nam, ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a Rubro mari arma conatus sit inferre Italiæ. Ad quem quum legati venissent romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis

clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tanquam ab ipsis corruptum, alia, atque antea, sentire; neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset; tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adjunxit : « Pater, inquit, meus, Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolavit. Quæ divina res dum conficiebatur, quæsivit a me, vellemne secum in castra proficisci? Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere cœpissem, ne dubitaret ducere; tum ille, Faciam, inquit, si fidem mihi, quam postulo, dederis. Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque, ceteris remotis, tenentem jurare jussit, nunquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego jusjurandum, patri datum, usque ad hanc ætatem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare, si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris; quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris. »

III. Hac igitur, qua diximus, ætate cum patre in Hispaniam profectus est : cujus post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni præfuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id, Carthaginem delatum, publice comprobatum est. Sic Hannibal, minor quinque et viginti annis natus, imperator factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniæ bello subegit : Saguntum, fœderatam civitatem, vi ex-

pugnavit : tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenæum transiit. Quacunque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit : neminem, nisi victum, dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quæ Italiam ab Gallia sejungunt, quas nemo unquam cum exercitu ante eum, præter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur); Alpicos, conantes prohibere transitum, concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque, ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere : hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

IV. Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione cos., eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit : saucium inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit : cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero æque bene usus sit. Qua valetudine quum etiam nunc premeretur, lecticaque ferretur, C. Flaminium cos. apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit. Neque multo post C. Centenium prætorem, cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius et L. Paulus Æmilius. Utriusque exercitus uno prœlio fugavit : Paulum consulem occidit, et aliquot præterea consulares : in his Cn. Servilium Geminum, qui superiore anno fuerat consul.

V. Hac pugna pugnata, Romam profectus, nullo resistente, in propinquis urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies castra habuisset, et reverteretur Capuam; Q. Fabius Maximus, dictator romanus, in agro Falerno se ei objecit. Hic, clausus locorum angustiis, noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit. Fabio, callidissimo imperatori, verba dedit : namque, obducta nocte, sarmenta in cornibus juvencorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit; quo repentino objectu viso, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis diebus, M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo productum in prœlium, fugavit. Tib. Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare prœlia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit. Quandiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

VI. Hic invictus patriam defensum revocatus, bellum gessit adversus P. Scipionem, filium ejus, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriæ facultatibus, cupivit in præsentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit; conditiones non convenerunt. Post id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit : pulsus,

incredibile dictu, biduo et duabus noctibus Adrumetum pervenit, quod abest a Zama circiter millia passuum trecenta. In hac fuga Numidæ, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei : quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fuga collegit : novis delectibus, paucis diebus, multos contraxit.

VII. Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo secius exercitui postea præfuit, resque in Africa gessit, itemque Mago frater ejus, usque ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus legati carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque romano gratias agerent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent, simulque peterent, ut obsides eorum Fregellis essent, captivique redderentur. His ex senatus-consulto responsum est, munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem, cujus opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini romano, etiam nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito, Hannibalem domum Magonemque revocarunt. Huc ut rediit, prætor factus est, postquam rex fuerat, anno secundo et vicesimo. Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal præbuit, ac fuerat in bello : namque effecit, ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia, quæ Romanis ex fœdere penderetur, sed etiam superesset,

quæ in ærario reponeretur. Deinde, anno post præturam, Marco Claudio, Lucio Furio coss., romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam facta, Pœni naves duas, quæ eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt : bona ejus publicarunt : domum a fundamentis disjecerunt : ipsum exsulem judicarunt.

VIII. At Hannibal, anno tertio postquam domo profugerat, L. Cornelio, Quinto Minucio coss., cum quinque navibus Africam accessit, in finibus Cyrenæorum, si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciaque, inducere posset : cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, absentem pœna affecerunt. Illi, desperatis rebus, quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent; Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tam in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis, de summa imperii dimicasset. Quem etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. Præfuit paucis navibus, quas ex Syria jussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo quum multitudine adversariorum sui superarentur; ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. Antiocho fugato, verens ne dederetur, quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium : magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium : amphoras complures complet plumbo; summas operit auro et argento. Has, præsentibus principibus, deponit in templo Dianæ, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas æneas, quas secum portabat, omnes sua pecunia complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam a ceteris, quam ab Hannibale, ne quid ille, inscientibus his, tolleret, secumque asportaret.

X. Sic, conservatis suis rebus, Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque aliud quidquam egit, quam regem armavit et exercuit adversus Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus, bellumque inter eos gerebatur et mari et terra : quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem : quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi : superabatur navium multitudine : dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit quam plurimas ve-

nenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia conjici. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso quo facturus erat navale prœlium, classiarios convocat, hisque præcipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris tantum satis habeant se defendere; id facile illos serpentium multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se facturum : quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur præmio fore.

XI. Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in prœlium deducitur. Quarum acie constituta, priusquam signum pugnæ daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit : qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quærere. Statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eodem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, soluta epistola, nihil in ea reperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur, neque reperiebatur, tamen prœlium statim committere non dubitavit. Horum in concursu Bithyni, Hannibalis præcepto, universi navem Eumenis adoriuntur : quorum vim quum rex sustinere non posset, fuga salutem petiit; quam consecutus non esset, nisi intra sua præsidia se recepisset, quæ in proximo litore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conjici cœpta sunt : quæ jacta initio risum pugnantibus excitarunt, nec, quare id fieret, poterat in-

telligi; postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, quum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit : neque tum solum, sed sæpe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

XII. Quæ dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiæ Romæ apud L. Quintium Flamininum consularem cœnarent, atque ibi, de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, eum in Prusiæ regno esse. Id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui Hannibale vivo nunquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est : illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus jus hospitii esset : ipsi, si possent, comprehenderent; locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic ædificarat, ut in omnibus partibus ædificii exitum sibi haberet, semper verens ne usu eveniret, quod accidit. Huc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent, puer ab janua prospiciens Hannibali dixit, plures præter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei, ut omnes fores ædificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret, num eodem modo undique obsideretur. Puer quum celeriter, quid esset, renuntiasset, omnesque exitus occupatos ostendisset; sensit, id non fortuito factum, sed

se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumpsit.

XIII. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit : namque Atticus, Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone coss., mortuum in annali suo scriptum reliquit; at Polybius, L. Æmilio Paulo et Cn. Bæbio Tamphilo; Sulpicius autem, P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, nonnihil temporis tribuit litteris : namque aliquot ejus libri sunt, græco sermone confecti; in his ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asia rebus gestis. Hujus bella gesta multi memoriæ prodiderunt : sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus, et Sosilus Lacedæmonius. Atque hoc Sosilo Hannibal litterarum græcarum usus est doctore. Sed nos tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores; quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari.

XXIV.

M. PORCIUS CATO.

(EX LIBRO POSTERIORE CORNELII NEPOTIS.)

Cato, ortus municipio Tusculo, adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibi hæredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna Censorius narrare solitus est, Romam demigravit, in foroque esse cœpit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque, Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello coss. Tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis, magnique ejus opera existimata est in prœlio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. Quæstor obtigit P. Cornelio Scipioni Africano, consuli; cum quo non pro sortis necessitudine vixit : namque ab eo perpetua dissensit vita. Ædilis plebis factus est cum C. Helvio. Prætor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quæstor superiore tempore ex Africa decedens, Q. Ennium poetam deduxerat : quod non minoris existima-

mus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum deportavit. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cujus in priore consulatu quæstor fuerat, voluit eum de provincia depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret : quod tum non potentia, sed jure, respublica administrabatur. Qua ex re iratus senatui, consulatu peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe præfuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quæ jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta usque ad extremam ætatem ab adolescentia, reipublicæ causa suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus, non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. In omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Nam et agricola solers, et reipublicæ peritus, et jurisconsultus, et magnus imperator, et probabilis orator, et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de græcis, neque de italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes. Senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi romani : secundus et tertius, unde quæque

civitas orta sit italica; ob quam rem omnes Origines videtur appellassse : in quarto autem bellum pœnicum primum : in quinto secundum : atque hæc omnia capitulatim sunt dicta; reliquaque bella pari modo persecutus est, usque ad præturam Ser. Galbæ, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quæ in Italia Hispaniisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Hujus de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu Titi Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen relegamus.

XXV.

T. POMPONII ATTICI VITA.

T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stirpis romanæ generatus, perpetuo a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, in primisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solum celeriter acciperet quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter æquales ferebatur, clariusque explendescebat, quam generosi condiscipuli animo æquo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo : quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero, quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus, propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque interfecto Sulpicio, posteaquam vidit, Cinnano

tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus; idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque eo secius adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit opibus suis, cujus fugam pecunia sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam præter gratiam, quæ jam in adolescentulo magna erat, sæpe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim versuram facere publice necesse esset, neque ejus conditionem æquam haberent; semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indulgendo inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit, ita ut singulis septem modii tritici darentur : qui modus mensuræ medimnus Athenis appellatur.

III. Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit, quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem romanam, alia adscita. Quamdiu affuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit : absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Piliæ locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni

procuratione reipublicæ auctorem actoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eamdem et patriam haberet et domum. Hoc specimen prudentiæ, quod, quum in eam civitatem se contulisset, quæ antiquitate, humanitate, doctrina præstaret omnes, unus ei ante alios fuerit carissimus.

IV. Huc ex Asia Sulla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitate et doctrina. Sic enim græce loquebatur, ut Athenis natus videretur. Tanta autem suavitas erat sermonis latini, ut appareret, in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poemata pronuntiabat et græce et latine sic, ut supra nihil posset addi. Quibus rebus factum est, ut Sulla nusquam eum ab se dimitteret, cuperetque secum deducere. Qui quum persuadere tentaret, « Noli, oro te, inquit Pomponius, adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui. » At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet pater familias; et omnia reliqua tempora aut litteris, aut Atheniensium reipublicæ tribueret : nihilominus amicis urbana officia præstitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit; et, si qua res major acta est, non defuit. Sicut Ciceroni in omnibus ejus periculis singularem fidem præbuit : cui ex patria fugienti sestertium ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta

et L. Torquato coss.; quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrymis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura. Cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens testamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante. Ex qua hæreditate accepit circiter centies sestertium. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni; easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto; ut judicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affinitatem. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero, an Hortensius; et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

VI. In republica ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset, et existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem, quod neque peti more majorum, neque capi possent conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri e republica sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad

hastam publicam nunquam accessit. Nullius rei neque præs, neque manceps factus est. Neminem neque suo nomine, neque subscribens, accusavit. In jus de sua re nunquam iit, judicium nullum habuit. Multorum consulum prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum. Qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum præturam gerere noluisset, assectam esse prætoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timori neque spei tribui viderent.

VII. Incidit Cæsarianum civile bellum, quum haberet annos circiter sexaginta. Usus est ætatis vacatione, neque se quoquam movit ex urbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompeium conjunctum non offendit : nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant; quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, ut victor, quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitæ effugit nova pericula.

VIII. Secutum est illud. Occiso Cæsare, quum respu-

blica penes Brutos videretur esse et Cassium, ac tota civitas se ad eos convertisse videretur; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiarius, quam hoc sene, neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum ærarium Cæsaris interfectoribus ab equitibus romanis constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse voluisset. At ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit : si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur; se neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superior esse cœpit Antonius; ita ut Brutus et Cassius, provinciarum, quæ iis necis causa datæ erant a consulibus, desperatis rebus, in exsilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto, Italiaque cedenti, sestertium centum millia muneri misit; eidem in Epiro absens trecenta jussit dari; neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo si tantum eum prudentem dicam, minus quam debeam, prædicem, quum ille potius divinus fuerit; si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus neque agitur, neque minuitur. Hostis Antonius judicatus Italia cesserat; spes restituendi nulla

erat. Non solum ejus inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam qui adversariis ejus se dabant, et in eo lædendo se aliquam consecuturos sperabant commendationem, Antonii familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum; sed e contrario familiares ejus, ex urbe profugientes, quantum potuit, texit, quibus rebus indiguerunt, adjuvit. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviæ, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum præstitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico; hic sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, quum illa fundum secunda fortuna emisset in diem, neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine fœnore, sineque ulla stipulatione ei credidit; maximum existimans quæstum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire, se non fortunæ, sed hominibus solere esse amicum. Quæ quum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed sensim is a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur. Ille autem sui judicii, potius quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent.

X. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum futurum

putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem; latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante opem tulerat (tanta varietas iis temporibus fuit fortunæ, ut modo hi, modo illi, in summo essent aut fastigio, aut periculo); habebatque secum Q. Gellium Canum, æqualem simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed omnibus etiam ejus amicis esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se eum et illius causa Gellium Canum de proscriptorum numero exemisse. Ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, præsidio fuit. Neque enim suæ solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim; ut appareret, nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat; cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emerserat, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit; ne-

mini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. Qui etiam post prœlium Philippense, interitumque C. Cassii et M. Bruti, L. Julium Mocillam prætorium, et ejus filium, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna perculsos, instituerit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jusserit. Difficile est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam, neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem ejus, quam florente, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quod neque lædebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, malebat ulcisci, quam oblivisci. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia; quæ autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: « Sui cuique mores fingunt fortunam. » Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse, finxit : qui cavit, ne qua in re jure plecteretur.

XII. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, quum, propter suam gratiam et Cæsaris potentiam, nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deligeret affinitatem, præoptaretque equitis romani filiam generosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius triumvir reipublicæ constituendæ : cujus gratia quum augere possessiones posset suas, tantum abfuit a cupiditate pecuniæ,

ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii, equitis romani, æqualis sui, qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiæ, habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent, consuetudine ea, qua tum res gerebantur; Attici labore atque industria factum, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse et recuperasse. Idem L. Julium Calidum, quem, post Lucretii Catullique mortem, multo elegantissimum poetam nostram tulisse ætatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas ejus africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedivit. Quod in præsenti utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare; quod in eorum periculis non secus absentes, quam præsentes, amicos Attico esse curæ cognitum est.

XIII. Neque vero minus ille vir, bonus paterfamilias habitus est, quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. Nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam; cujus amœnitas non ædificio, sed silva constabat. Ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis, quam sumptus, habebat : in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judican-

dum est, optima; si forma, vix mediocri : namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii; ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit; quod est signum non solum continentiæ, sed etiam diligentiæ. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci; et potius diligentia, quam pretio, parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omni diligentia munditiem, non affluentiam, affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præteribo, quanquam nonnullis leve visum iri putem : quum in primis lautus esset eques romanus et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret; scimus, non amplius, quam terna millia æris, peræque in singulos menses, ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. Sæpe enim propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnosten : quod nos quidem jucundissimum arbitramur. Neque unquam sine aliqua lectione apud eum cœnatum est; ut non minus animo, quam ventre, convivæ delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Quum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine; tantaque usus est moderatione, ut neque

in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit, neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam sumptuosam villam, neque in Italia, præter Ardeatinum et Nomentanum, rusticum prædium; omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum usum pecuniæ non magnitudine, sed ratione, metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate : ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quod non liberalis, sed levis, arbitrabatur, polliceri, quod præstare non posset. Idem in nitendo, quod semel annuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertæsum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat, qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum præterea equitum romanorum negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio, fugisse reipublicæ procurationem.

XVI. Humanitatis vero nullum afferre majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis, Q. Hortensio et M. Cicerone, sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus. Quanquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne fra-

ter quidem ei Quintus carior fuerit aut familiarior. Ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum; quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se nunquam cum matre in gratiam rediisse, nunquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope æqualem habebat. Quod est signum, aut nullam unquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum, quanquam omnes ei paremus, sed etiam doctrina. Nam et principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

XVIII. Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator : quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ordinavit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi romani, quæ non in eo, suo tempore, sit notata; et, quod difficilli-

mum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris : ut M. Bruti rogatu Juniam familiam a stirpe ad hanc ætatem ordine enumeravit, notans, qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus cepisset. Pari modo Marcelli Claudii, Marcellorum; Scipionis Cornelii et Fabii Maximi, Fabiorum et Æmiliorum quoque : quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poeticen : credimus, ne ejus expers esset suavitatis. Namque versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros romani populi præstiterunt, exposuit; ita, ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisve versibus descripserit : quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber, græce confectus, de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita hæc a nobis sunt.

XIX. Nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur; et, quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, « suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. » Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus; in affinitatem pervenit imperatoris Divi filii; quum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus nulla alia re, quam elegantia vitæ, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem eum est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit, et conciliarit, quod civis romanus quivit consequi. Nata

est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit : quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

XX. Quamvis ante hæc sponsalia, non solum, quum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret, in primis quid legeret, quibus in locis, et quamdiu esset moraturus; sed etiam, quum esset in urbe, et propter suas infinitas occupationes minus sæpe quam vellet, Attico frueretur, nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet : quum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret; modo aliquam ei quæstionem poeticam proponeret; interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum ædis Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut, Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque vero ab M. Antonio minus absens litteris colebatur; adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, curæ sibi haberet certiorem facere Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit sapientiæ, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum æmulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Cæsarem atque Antonium, quum se uterque principem non solum urbis Romanæ, sed orbis terrarum, esse cuperet.

XXI. Tali modo quum septem et septuaginta annos complesset, atque ad extremam senectutem non minus

10.

dignitate, quam gratia fortunaque crevisset (multas enim hæreditates nulla alia re, quam bonitate, est consecutus), tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset; nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt: nam putarunt esse tenesmon, cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumpsisset; subito tanta vis morbi in imum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut venisse vidit in cubitum innixus : « Quantam, inquit, curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret; reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat alere morbum desinere : namque his diebus quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto primum, ut consilium probetis meum; deinde, ne frustra dehortando conemini. »

XXII. Hac oratione habita, tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare; quum quidem Agrippa eum flens atque osculans oraret atque obsecraret, ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret, et quoniam tum

quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret; preces ejus taciturna sua obstinatione depressit. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie kalend. april., Cn. Domitio, C. Sosio coss. decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii, avunculi sui.

CORNELII NEPOTIS

FRAGMENTA.

CHRONICORUM

LIB. I.

I. De Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit, utrumque vixisse ante Romam conditam, ut Cornelius Nepos in primo Chronicorum de Homero dixit, annis circiter centum et sexaginta. *Gellius,* XVII, 21, 3.

Nepoti et Lutatio Romam placet conditam Olympiadis septimæ anno secundo. *Solin.* cap. II.

Archilochum Nepos Cornelius tradit, Tullo Hostilio Romæ regnante, jam tunc poematis clarum et nobilem. *Gellius,* XVII, 21, 8.

M. Manlius Romæ, qui Gallos in obsidione Capitolii obrepentes per ardua depulerat, convictus est consilium de regno occupando iniisse, damnatusque capitis, e saxo Tarpeio, ut M. Varro ait, præceps datus est; ut Cornelius autem Nepos scriptum reliquit, verberando necatus est. *Gellius, ibid.* n. 24.

Alexander Magnus Pellæ oritur, ut Nepos edidit, M. Fabio Ambusto, Tito Quinctio Capitolino coss., post Romam conditam anno trecentesimo octogesimo quinto. *Solin. Polyhist.* c. XL.

P. Terentius maxime familiariter vixit cum Scipione Africano, et C. Lælio, etc., quamvis Cornelius Nepos æquales fuisse tradat. *Donatus,* in *Vita Terentii.*

CORNELII NEPOTIS

EXEMPLORUM LIB. II.

II. A virgine Vestale. *Sosipater Charisius,* lib. I, col. 119. *Putsch.*

LIB. V.

Cornelius Nepos in libro exemplorum quinto id quoque litteris mandavit, multis in senatu placuisse, ut ii, qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur; sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam; eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut tædium vitæ ceperint, necemque sibi consciverint. *Gellius*, VII, 18, 11.

CORNELII NEPOTIS

ILLUSTRIUM VIRORUM LIB. II.

III. Subinde. *Charisius,* lib. II, col. 195.

LIB. XV.

Harum partum. *Charis.* lib. 1, col. 114.

LIB. XVI.

A fratre patruele. *Charis.* lib. 1, col. 113.

INCERTA

QUO LIBRO VIRORUM ILLUSTRIUM

POSITA.

Carthago antea speciem habuit duplicis oppidi quasi aliud alterum amplecteretur : cujus interior pars Byrsa dicebatur, exterior Magalia. Hujus rei testis est Cornelius Nepos in eo libro, qui *Vita Illustrium* inscribitur. *Servius, ad Æn.* 1, 372.

Propius Grammatico accessi. *Diomedes,* lib. 1 *Grammat.* col. 405.

A. Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione græca scriptitavit. In ejus historiæ principio scriptum est ad hanc sententiam : Neminem succensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite, aut minus eleganter scriptum foret. « Nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio : græca oratio a nobis alienissima est. » Ideoque veniam gratiamque malæ existimationis, si quid esset erratum, postulavit. Ea quum legisset M. Cato : « Næ tu, inquit, Aule, nimium nu-

gator es, quum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. Nam petere veniam solemus, aut quum imprudentes erravimus, aut quum compulsi peccavimus. Tibi, inquit, oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur. » Scriptum hoc est in libro Cornelii Nepotis de Illustribus Viris. *Gellius*, XI, 8; *et Macrob. Saturn. proœm. extr.*

CORNELII NEPOTIS

LIB. I DE VITA CICERONIS.

IV. Cornelius Nepos et rerum memoriæ non indiligens, et M. Ciceronis, ut qui maxime, amicus familiarisque fuit. Atque is tamen in primo librorum, quos de vita illius composuit, errasse videtur, quum eum scripsit tres et viginti annos natum primam causam judicii publici egisse, Sextumque Roscium, parricidii reum, defendisse. *Gellius*, XV, 28, *pr.*

Frustra Tullium suspicimus. Refert enim Cornelius Nepos, se præsente, iisdem pene verbis, quibus edita est, eam pro Cornelio, seditioso tribuno, defensionem peroratam. *Hieronymus*, *epist.* LXXI *ad Pammachium*, c. 4.

CORNELII NEPOTIS

LIB. I EPISTOLARUM AD CICERONEM.

V. Tantum abest, ut ego magistram esse putem vitæ philosophiam, beatæque vitæ perfectricem, ut nullis ma-

gis existimem opus esse magistris vivendi, quam plerisque, qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore et continentia præcipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. *Lactantius, Div. instit.* III, 15, 10.

M. TULLII CICERONIS

AD CORN. NEPOTEM EPISTOLARUM LIB. II.

Itaque nostri, quum omnia, quæ dixissemus, dicta essent; quæ facete et breviter et acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari *dicta* voluerunt. *Macrob. Saturn.* lib. II, c. I.

AD EUMDEM EX LIBRO INCERTO.

Hoc restiterat etiam, ut a te fictis aggrederer donis. *Priscian. Gramm.* lib. VIII, col. 792.

Qui habet, ultro appetitur; qui est pauper, aspernatur. *Id. eod. loc.*

Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior aut elegantior? *Suet. in Cæs.* c. LV.

Ut Tullius docet, crudelitatis increpans Cæsarem in quadam ad Nepotem epistola. Neque enim quidquam aliud est felicitas, inquit, nisi honestarum rerum prosperitas; vel, ut alio modo definiam, felicitas est fortuna adjutrix

consiliorum bonorum : quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis impiisque consiliis, quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas; feliciorque meo judicio Camillus exulans, quam temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset. *Ammian. Marcell.* lib. XXI *extr.*

Hæc quidam, veterum formidantes, cognitiones actuum variorum, stylis uberibus explicatas, non edidere superstites, ut in quadam ad Cornelium Nepotem epistola Tullius quoque, testis reverendus, affirmat. *Ammian. Marcell.* lib. XXVI, *princ.*

Sententiæ illius Tullianæ ignarus, docentis, infelices esse eos, qui omnia sibi licere existimarunt. *Ammian. Marcell.* lib. XXVI, *extr.*

IDEM AD ATTICUM

DE NEPOTE.

Nepotis epistolam exspecto. Cupidus ille meorum, qui ea, quibus maxime γαυριῶ, legenda non putet? Et ais μετ' ἀμύμονα. Tu vero ἀμύμων, ille quidem ἄμβροτος. Lib. XVI, ep. 5.

Male narras de Nepotis filio. Valde mehercule moveor, et moleste fero. Nescieram omnino, esse istum puerum. *Ibid. epist.* 14.

CORNELII NEPOTIS

FRAGMENTA

INCERTA PARTIM QUO LIBRO POSITA, PARTIM QUIBUS VERBIS CONCEPTA.

VI. Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Lælium quondam in Puteolano kalend. martiis, admonitum ab uxore, temperius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur; serius tandem ingressum triclinium dixisse, non sæpe in scribendo magis successisse sibi; deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in Ἑαυτοντιμωρουμένῳ : *Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt. Donatus,* in *Vita Terentii.*

L. Otacilius Pilitus, rhetoricam professus, Cn. Pompeium Magnum docuit, patris ejus res gestas, nec minus ipsius, compluribus libris exposuit : primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam. *Sueton. de Clar. rhet.* c. III.

Cornelius Nepos in libello, quo distinguit litteratum ab erudito, litteratos vulgo quidem appellari ait eos, qui aliquid diligenter et acute scienterque possint aut

dicere, aut scribere; ceterum proprie sic appellandos poetarum interpretes, qui a Græcis γραμματικοὶ nominentur. *Sueton. de Illustr. grammat.* c. IV.

VII. Præter Physicos, Homerumque, qui universum orbem mari circumfusum esse dixerunt, Cornelius Nepos, ut recentior, ita auctoritate certior. Testem autem rei Q. Metellum Celerem adjicit, eumque ita retulisse commemorat : Quum Galliæ proconsul præesset, Indos quosdam a rege Boiorum dono sibi datos; unde in eas terras devenissent, requirendo cognosse, vi tempestatum ex indicis æquoribus abreptos, emensosque, quæ intererant, tandem in Germaniæ litora exiisse. *Pompon. Mela,* III, 5, *extrem., et Plin. N. H.* lib. II, c. 67.

Largitudo. *Charis.* lib. I, col. 78.

Eudoxus quidam, avorum nostrorum temporibus, quum Lathurum, regem Alexandriæ, profugeret, Arabico sinu egressus, per hoc pelagus, ut Nepos affirmat, Gades usque pervectus est. *Mela,* III, 9; *Plin.* II, 67.

Paphlagonia insignis loco Heneto, a quo, ut Cornelius Nepos perhibet, Paphlagones in Italiam transvecti, mox Veneti sunt nominati. *Solinus,* c. 44, *ex Plinio,* VI, 2.

Fauces Oceani T. Livius ac Nepos Cornelius latitudinis tradiderunt, ubi minimum, VII M pass.; ubi vero plurimum, X M. *Plinius,* III, *procemio.*

Melpum opulentia præcipuum, quod ab Insubribus, et Boiis, et Senonibus deletum esse eo die, quo Camillus Veios ceperit, Nepos Cornelius tradit. *Plinius, eod. libr.* c. 17, *extr.*

Ultra Aquileiam VI M pass. Formio amnis, ab Ra-

venna CLXXXIX M pass., antiquus auctæ Italiæ terminus, nunc vero Istriæ : quam cognominatam a flumine Istro in Hadriam effluente e Danubio amne, eidemque Istro ex adverso Padi fauces, contrario eorum percussu mari interjecto dulcescente, plerique dixere falso, et Nepos Cornelius etiam, Padi accola. *Plin.* III, 18.

VIII. Alpes in longitudinem X M pass. patere a supero mari ad inferum, Cælius tradit; Timagenes, XXII M pass. deductis : in latitudinem, Cornelius Nepos centum M, T. Livius tria M stadiorum, uterque diversis in locis. *Plin.* III, 19.

Inter duos Bosporos, Thracium et Cimmerium, directo cursu, ut auctor est Polybius, IↃ M passuum intersunt; circuitu vero totius Ponti, vicies semel centena quinquaginta M, ut auctor est Varro, et ferre veteres. Nepos Cornelius trecenta millia quinquaginta adjicit. *Plin.* IV, 12.

In ora Oceani, colonia Augusti, Julia Constantia... Et ab ea XXXII M pass. colonia, a Claudio Cæsare facta, Lixos. Ibi regia Antæi, certamenque cum Hercule, et Hesperidum horti... Extat in ea et ara Herculis, nec præter oleastros aliud ex narrato illo aurifero nemore. Minus profecto mirentur portentosa Græciæ mendacia, de iis et amne Lixo prodita, qui cogitent, nostros nuper paulo minus monstrifica quædam de iisdem tradidisse : prævalidam hanc urbem, majoremque Carthagine magna; præterea ex adverso ejus sitam, et prope immenso tractu ab Tingi; quæque alia Cornelius Nepos avidissime credidit. *Plin.* V, 1.

Aliqui inter Pontum et Caspium mare CCCLXXV M pass.

non amplius interesse tradiderunt; Cornelius Nepos CCL millia. *Plin.* VI, 11.

Polybius in extrema Mauritania contra montem Atlantem a terra stadia octo abesse prodidit Cernen. Nepos Cornelius ex adverso maxime Carthaginis a continente passus mille; non ampliorem circuitu duobus millibus. *Plinius,* VI, 31.

Nepos Cornelius, qui divi Augusti principatu obiit, me, inquit, juvene violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum venibat; nec multo post rubra Tarentina. Huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi. Hac P. Lentulus Spinther, ædilis curulis, primus in prætexta usus improbabatur: qua purpura quis non jam, inquit, tricliniaria facit? *Plin.* IX, 17 *et* 39.

Onychem etiam tum in Arabiæ montibus, nec usquam aliubi, nasci putavere nostri veteres; Sudines in Germania, potoriis vasis inde factis primum, dein pedibus lectorum sellisque. Cornelius Nepos tradit, magno fuisse miraculo, quum P. Lentulus Spinther amphoras ex eo et urceos magnitudine cadorum ostendisset; post quinquennium deinde, triginta duorum pedum longitudine columnas vidisse se. *Plinius,* XXXVI, 7.

IX. Νέπως δὲ Κορνήλιος, οὐχ ὑπὸ γήρως, φησὶν, οὐδὲ νόσου παραλλάξαι τὸν Λούκουλλον, ἀλλὰ φαρμάκοις ὑπό τινος τῶν ἀπελευθέρων Καλλισθένους διαφθαρέντα· τὰ δὲ φάρμακα δοθῆναι μὲν, ὡς ἀγαπῷτο μᾶλλον ὁ Καλλισθένης ὑπ' αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχειν δοκοῦντα τὴν δύναμιν· ἐκστῆσαι δὲ καὶ καταλῦσαι τὸν λογισμὸν, ὥστ' ἔτι ζῶντος αὐτοῦ τὴν οὐσίαν διοικεῖν τὸν ἀδελφόν.

« Cornelius Nepos ait, non senio, neque morbo alienata mente fuisse Lucullum, sed a quodam liberto Callisthene venenis corruptum; datum autem esse venenum, ut Callisthenes impensius ab eo diligeretur, quod ejusmodi vi pollere id putaret; ita vero alienasse et solvisse mentem ejus, ut adhuc viventis facultates frater procuraret. » *Plutarch. in Lucull. cap.* 43.

Νέπως ὁ Κορνήλιος φησὶν, οὐ Κράσσου, Βρούτου δὲ θριαμβεύσαντος ἀπὸ Λουσιτανῶν θυγατέρα γῆμαι Γαΐον.

Cornelius Nepos non Crassi, sed Bruti ejus, qui de Lusitanis triumphavit, filiam nuptum Caio (Graccho) datam, ait. *Plutarch. in Gracch. c.* 21.

Ἀννίβᾳ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἐλάχιστος ἦν λόγος, Μάρκελλον δὲ πεπτωκέναι πυθόμενος, αὐτὸς ἐξέδραμεν ἐπὶ τὸν τόπον· καὶ τῷ νεκρῷ παραστὰς, καὶ πολὺν χρόνον τήν τε ῥώμην τοῦ σώματος καταμαθὼν καὶ τὸ εἶδος, οὔτε φωνὴν ἀφῆκεν ὑπερήφανον, οὔτε ἀπ᾽ ὄψεως τὸ χαῖρον, ὡς ἄν τις ἐργώδη πολέμιον καὶ βαρὺν ἀπεκτονὼς, ἐξέφηνεν· ἀλλ᾽ ἐπιθαυμάσας τὸ παράλογον τῆς τελευτῆς, τὸν μὲν δακτύλιον ἀφείλετο, τὸ δὲ σῶμα κοσμήσας πρέποντι κόσμῳ, καὶ περιστείλας ἐντίμως ἔκαυσε, καὶ τὰ λείψανα συνθεὶς εἰς κάλπην ἀργυρᾶν, καὶ χρυσοῦν ἐμβαλὼν στέφανον, ἀπέστειλε πρὸς τὸν υἱόν. Τῶν δὲ Νομάδων τινὲς περιτυχόντες τοῖς κομίζουσιν, ὥρμησαν ἀφαιρεῖσθαι τὸ τεῦχος. Ἀντιλαμβανομένων δ᾽ ἐκείνων, ἐκβιαζόμενοι καὶ μαχόμενοι διέῤῥιψαν τὰ ὀστᾶ.

Πυθόμενος δὲ Ἀννίβας, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας εἰπὼν, Οὐδὲν ἄρα δυνατὸν γενέσθαι ἄκοντος θεοῦ, τοῖς μὲν Νομάσιν ἐπέθηκε δίκην, οὐκ ἔτι δὲ κομιδῆς ἢ συλλογῆς τῶν λειψάνων ἐφρόντισεν, ὡς δὴ κατὰ θεόν τινα καὶ τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀταφίας παραλόγως οὕτω τῷ Μαρκέλλῳ γενομένης. Ταῦτα

μὲν οὖν οἱ περὶ Κορνήλιον Νέπωτα καὶ Οὐαλέριον Μάξιμον ἱςορήκασι. Λίβιος δὲ καὶ Καῖσαρ ὁ σεβαςὸς κομισθῆναι τὴν ὑδρίαν πρὸς τὸν υἱὸν εἰρήκασι, καὶ ταφῆναι λαμπρῶς.

« Hannibal vero, quum reliquos minimi faceret, Marcellum cecidisse audito, ipse ad locum accurrit; cadaverique assistens, diuque corporis robur et formam contemplatus, neque superbam ullam emisit vocem, neque vultu lætitiam (ut consentaneum erat eum, qui tam molestum et gravem hostem interfecisset) præ se tulit; sed inopinatum viri exitum miratus, annulum ei abstulit, corpus digno habitu ornatum, vestibusque decentibus amictum, cremavit; reliquas in urnam argenteam lectas, aurea superaddita corona, ad filium misit. Sed quidam Numidæ, quum in ferentes ea incidissent, adimere vi conati sunt : illis reluctantibus, ac vim vi repellentibus, ossa disjecta sunt.

« Hannibal, hoc audito, ad eos, qui aderant, Nihil, inquit, utique diis invitis fieri potest; sumptoque de Numidis supplicio, nullam præterea de Marcelli reliquiis colligendis curam habuit; ut qui dei alicujus numine Marcello hunc exitum vitæ, et sepulturæ privationem ita præter omnium opinionem evenisse crederet. Hæc Cornelius Nepos et Valerius Maximus narrant. Livius et Augustus Cæsar, perlatam ad filium Marcelli urnam, et honorifice sepultas ejus reliquias, perhibent. » *Plutarch. in Marcell.* cap. 30.

Ἀννίβαν δὲ Μάρκελλος, ὡς μὲν οἱ περὶ Πολύβιον λέγουσιν, οὐδὲ ἅπαξ ἐνίκησεν· ἀλλ' ἀήττητος ἀνὴρ δοκεῖ διαγενέσθαι μέχρι Σκιπίωνος. Ἡμεῖς δὲ Λιβίῳ, Καίσαρι καὶ Νέπωτι, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν τῷ βασιλεῖ Ἰόβᾳ πιςεύομεν, ἥττας τινὰς καὶ τροπὰς ὑπὸ Μαρκέλλου τῶν σὺν Ἀννίβᾳ γενέσθαι

« Hannibalem Marcellus, ut Polybius narrat, ne semel quidem vicit; sed invictus hic vir fuisse videtur usque ad Scipionem. Nos autem Livio, et Cæsari, et Nepoti, et ex græcis scriptoribus regi Jubæ credimus, aliquoties Hannibalem a Marcello victum et in fugam versum esse. » *Plutarch. in. comp. Pelop. et Marc.* c. 1.

X. Cornelius Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, quum scriberet turdos paulo ante cœptos saginari, addidit ciconias magis placere, quam grues; quum hæc nunc ales inter primas expetatur, illam vero nemo velit attigisse. *Plinius,* x, 23.

Apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser... Postea præcipuam auctoritatem fuisse lupo et asellis, Cornelius Nepos, et Laberius, poeta mimorum, tradidere. *Plinius,* ix, 17.

Magnitudo loto arbori, quæ piro, quanquam Nepos Cornelius brevem tradat. Vinum quoque exprimitur illi, simile mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos; baccasque contusas cum alica ad cibos dolio condi. *Plinius,* xiii, 17.

Scandula contectam fuisse Romam usque ad bellum Pyrrhi annis CCCCLXX, Cornelius Nepos auctor est. *Plinius,* xvi, 10.

Cornelius Nepos tradit, ante Sullæ victoriam duo tantum triclinia Romæ fuisse argentea. *Plin.* xxxiii, 11.

Primus invenit lineas colorare, testa (ut ferunt) trita, Cleophantus Corinthius. Hunc, aut eodem nomine alium, tradit Cornelius Nepos secutum in Italiam Demaratum, Tarquinii Prisci, Romani regis, patrem, fugientem a Corintho injurias Cypseli tyranni. *Plin.* xxxv, 3.

Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cœlio monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram, Formiis natum, equitem romanum, præfectum fabrum C. Cæsaris in Gallia. Adjecit idem Nepos, eum primum totis ædibus nullam, nisi e marmore, columnam habuisse, omnes solidas e Carystio, aut Lunensi. *Plinius,* xxxvi, 6.

XI. Ædis Martis est in circo Flaminio architectata ab Hermodoro Salaminio. *Priscianus,* lib. viii, col. 792.

Non amplius ter bibere Augustum solitum super cœnam in castris apud Mutinam, Cornelius Nepos tradit. *Sueton. Aug.* c. 77.

(In extrema Britanniæ parte Mona, quam Cornelius etiam, annalium scriptor, narrat metallis plurimis copiosam, herbis frequentem, et his feraciorem omnibus, quæ pecora magis, quam homines alant. Labi vero per eam multa quam maxima relabique flumina, gemmas margaritasque volventia.) *Jornandes, de reb. Getic.* c. ii.

Homerus poeta in Græcia claruit, ut ait Cornelius Nepos, ante Olympiadem primam, ante urbem conditam anno centesimo vicesimo quarto. *Freculfus Lexoviensis, Chron.* tom. i, lib. iii, c. 7.

EPISTOLA CORNELIÆ

MATRIS GRACCHORUM.

XII. Dices pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque majus, neque pulchrius cuiquam, atque esse mihi videtur; sed si liceat republ. salva ea persequi. Sed

quatenus id fieri non potest, multo tempore, multisque partibus inimici nostri non peribunt; atque, uti nunc sunt, erunt potius, quam respublica profligetur atque pereat.

Eadem alio loco.

Verbis conceptis dejerare ausim, præterquam qui Tiberium Gracchum necarunt, neminem inimicum tantum molestiæ, tantumque laboris, quantum te ob has res, mihi tradidisse : quem oportebat omnium eorum quos ante habuerim liberos, partis eorum tolerare atque curare, ut quam minimum sollicitudinis in senecta haberem, utique, quæcumque ageres, ea velles maxime mihi placere; atque uti nefas haberes, rerum majorum adversum meam sententiam quidquam facere. Præsertim mihi, cui parva pars vitæ superest, ne id quidem tam breve spatium potest opitulari, quin et mihi adverseris, et rempublicam profliges. Denique quæ pausa erit? Et quando desinet familia nostra insanire? Et quando modus ei rei haberi poterit? Et quando desinemus, et habentes, et præbentes, molestiis desistere? Et quando perpudescet miscenda atque perturbanda republica? Sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito tribunatum; post me facito quod lubebit, quum ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi, et invocabis deum parentem. In eo tempore non pudet te eorum deum preces expetere, quos, vivos atque præsentes, relictos atque desertos habueris? Ne ille sinat Jupiter, te ea perseverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum! Et, si perseveras, vereor, ne in omnem

vitam tantum laboris culpa tua recipias, uti in nullo tempore tute tibi placere possis.

[*Cornelius Nepos in libro de historicis latinis, de laude Ciceronis.*

XIII. Non ignorare debes, unum hoc genus latinarum litterarum adhuc non modo non respondere Græciæ, sed omnino rude atque inchoatum morte Ciceronis relictum. Ille enim fuit unus, qui potuerit et etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare : quippe qui oratoriam eloquentiam rudem a majoribus acceptam perpoliverit, philosophiam ante eum incomptam latinam sua conformaverit oratione. Ex quo dubito, interitu ejus utrum res publica, an historia magis doleat.

Locuples ac divina natura, quo majorem sui pareret admirationem, ponderatioraque sua essent beneficia, neque uni omnia dare, nec rursus cuiquam omnia voluit negare.]

CHRONOLOGIA

RERUM MEMORABILIUM

IN CORNELIO NEPOTE

AD OLYMPIADAS, URBIS CONDITÆ ANNOS EX CATONIANIS RATIONIBUS, QUÆ A VARRONIANIS DUOBUS ANNIS DISCREPANT, ET CHRISTI NATI DIGESTA.

(EX EDITIONE ALTERA TZSCHUCKII.)

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
7 2.	1.	751.	Ex Varronis rationibus sic habet: Olymp. 6, 4. A. U. 1, A. Chr. n. 753.
27 2.	81-113.	671.	Tullus Hostilius Romæ regnat. Fragm. I. Cf. Liv. 1, 22.
30 4.	95.	657.	Demaratus, Cypseli tyrannidem fugiens, Romam demigrat. Fragm. x.
41 3.	138.	614.	Tarquinius priscus, quintus Romanorum rex.
	175.	576.	Fragm. x.
55 1.	192.	560.	Pisistratus Athenarum tyrannus. Milt. VIII.
62 3.	222.	530.	Cyrus in bello contra Massagetas perit. De Reg. I.
64 4.	231.	521.	Darius Cambysi, Cyri filio, succedit. Ibid.
68 1.	244.	508.	Darius, Scythis bellum illaturus, pontem in Istro facit. Milt. III.
68 2.	245.	507.	Miltiades, Chersoneso relicta, Athenas redit. Miltiad. III.
79 1.	252.	500.	Iones, ab Atheniensibus adjuti, Sardes expugnant. Milt. IV.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
72 3.	262.	490.	Darii contra Græcos expeditio, et in pugna Marathonia clades. IV sq.
72 4.	263.	489.	Miltiades, Parum insulam infeliciter aggressus, in vincula conjicitur, in quibus obit. Milt. VII.
73 3.	266.	486.	Xerxes Dario, Hystaspis filio, mortuo succedit. De Reg. I.
74 2.	269.	483.	Aristides ostracismo urbe expellitur. Aristid. I. Themistocles portum Piræi et classem novam ædificat. Themist. II.
75 1.	272.	480.	Xerxes ex Asia in Græciam transit. Themist. II. Pugna ad Thermopylas. Ib. III. Ad Artemisium. Ib. III. Athenæ a Persis incensæ. Themist. IV. Aristides ante tempus ab exsilio revocatur. Arist. I. Pugna Salaminia. Themist. 4.
75 2.	273.	479.	Aristides et Pausanias Mardonium Persarum ducem ad Platæas vincunt. Arist. II. Pausanias. I.
75 3.	274.	478.	Athenienses consilio Themistoclis muros suos, invitis Spartanis, instaurant. Themist. VI.
75 4.	275.	477.	Athenienses, auctore Themistocle, Piræi portum absolvunt. Themist. VI. Pausaniam cum classe communi in Cyprum mittunt. Pausan. I. Aristidis æquitate Græciæ principatus ad Athenienses defertur. Aristid. II. Ejusdem opera ærarium Græciæ in Delo constituitur. Aristid. III.
77 2.	281.	471.	Themistocles Athenis expulsus, et absens proditionis accusatus, ad Artaxerxem confugit. Themist. VIII.
77 3.	282.	470.	Cimon Persas vincit terra marique eodem die. Cimon, V.
78 2.	285.	467.	Aristides obit. Aristid. III.
78 3.	286.	466.	Themistocles Magnesiæ moritur. Themist. X.
79 1.	288.	464.	Cimon vincit Thasios, qui ab Atheniensibus defecerant. Cim. II. Cf. Diodor. XI, 70.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
80 1.	292.	460.	Cimon patria expellitur. Cim. III.
81 2.	297.	455.	Cimon revocatus cum Lacedæmoniis fœdus jungit. Cim. III.
82 3.	302.	450.	Cimon Persas in Cyprio vincit, et maris imperium civibus suis vindicat. Cim. III.
82 4.	303.	449.	Cimon, pace cum victis Persis composita, in Cypro moritur. Cim. III.
87 2.	321.	431.	Peloponnesiaci belli initium. Diodor. XII, 39.
91 1.	336.	416.	Alcibiades, Nicias et Lamachus, duces Atheniensium, ad bellum cum Syracusanis gerendum missi. Alcib. III.
91 2.	337.	415.	Alcibiades, conjurationis in patriam postulatus, ad Spartanos fugit. Alcib. III, seq.
91 3.	338.	414.	Bellum Decelicum. Alcib. IV.
92 2.	341.	411.	Alcibiades, ab exercitu receptus, post in patriam restitutus, absens una cum Thrasybulo et Theramene imperio præficitur, et Lacedæmonios terra marique victos ad pacem cogit. Alcib. V.
93 1.	344.	408.	Alcibiades Athenas reversus, summusque imperator, adjunctis Thrasybulo et Adimanto, factus, cum Lacedæmoniis minus commode confligit, et paulo post iterum in exsilium mittitur. Alcib. VI et VII.
93 3.	346.	406.	Dionysius senior Syracusis tyrannidem occupat. Dion. I. De Regib. II.
93 4.	347.	405.	Lysander, Atheniensibus ad Ægos flumen victis, bello Peloponnesio finem imponit. Lys. I. Alcib. VIII. Con. I.
.....	.....	.....	Idem Athenis captis triginta tyrannos imponit. Thrasyb. I.
94 1.	348.	404.	Alcibiades in Phrygia, quo confugerat, opprimitur. Alcib. X.
94 2.	349.	403.	Lysander accusatus absolvitur. Lys. III.
94 4.	351.	401.	Thrasybulus, devictis triginta tyrannis, Atheniensibus libertatem restituit. Thrasyb. III.
95 1.	352.	400.	Agesilaus Agidi fratri succedit. Agesil. I.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
95 2.	353.	399.	Conon, Athen. exsul, Persarum classi adversus Lacedæmonios præficitur. Conon, II.
95 3.	354.	398	Plato Tarentum venit, inde Syracusas. Dion. II.
96 1.	356.	396.	Agesilai cum Persis in Asia bellum. Con. II. Agesil. II.
.....	.....	.....	Lysander, dux Lacedæmoniorum, in prœlio cum Thebanis apud Haliartum cadit. Lys. III. Cf. Diodor. XIV, 81.
96 2.	357.	395.	Conon Lacedæmonios Pisandro duce prœlio navali ad Cnidum vincit. Con. IV.
.....	.....	.....	Agesilaus, ex Asia revocatus, ad Coroneam Athenienses eorumque socios vincit. Agesil. IV.
96 3.	358.	394.	Conon Athenarum muros ope Thebanorum reficit, et a Tiribazo custodiæ traditur. Con. IV et V.
.....	.....	.....	Belli Corinthiaci initium. Diodor. XIV, 86.
96 4.	359.	393.	Iphicrates Lacedæmoniorum victor ad Corinthum. Iphicrat. II.
.....	.....	.....	Camillus Veios capit. Fragm. VII. Cf. Liv. V, 21.
....	.....	.....	Melpum a Gallis deletur. Fragm. VII.
97 2.	361.	391.	Agesilaus agrum Corinthium populatur. Agesilaus, V.
97 3.	362.	390.	Thrasybulus, biennio ante Lesbi victor, ab Aspendiis necatur. Thrasyb. IV.
97 4.	363.	389.	Camillus exsulat. Frag. V.
98 1.	364.	388.	Galli Capitolium obsident. Fragm. VI.
98 2.	365.	387.	Chabrias, Evagoræ adjutor missus, totam Cyprum subigit. Chabr. II.
98 4.	367.	385.	Datames ab Artaxerxe Ciliciæ præficitur. Datam. I.
99 3.	370.	382.	Lacedæmonii, duce Phœbida, Cadmeam, arcem Thebarum, occupant. Pelopid. I.
99 4.	371.	381.	Manlius de saxo Tarpeio dejicitur. Fragm. I. Cf. Liv. VI, 20.
100 3.	374.	378.	Thebani exsules ope Atheniensium Cadmeam recipiunt. Pelop. III.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
100 4.	375.	377.	Agesilai in Bœotiam expeditio. Chabr. I. Chabriæ de eo victoria. Ibid.
.....	....	.....	Chabrias, Acorin, Ægypti regem, adjutum profectus, Athenas revocatur. Chabr. II.
.....	....	.....	Iphicrates ab Atheniensibus auxilio Artaxerxi, regi Persarum, mittitur. Iphicrat. II.
101 1.	376.	376.	Timotheus Lacedæmonios ad Leucatem superat. Timoth. II.
101 2.	377.	375.	Lacedæmonii maris imperium (cf. Olymp. 82, 3) Atheniensibus cedunt. Timotheus II.
101 3.	378.	374.	Iphicrates, exercitui Persarum conductitio præfectus, adversus Ægyptios proficiscitur, et paulo post Athenas revertitur. Iphicrat. II. Cf. Datam. III.
102 2.	381.	371.	Epaminondas Spartanos ad Leuctra profligat. Epamin. VIII.
102 3.	383.	369.	Iphicrates Eurydicen, Macedoniæ reginam, viduam, defendit. Iphicr. III.
102 4.	382.	370.	Epaminondas Laconiam invadit, Spartam capit, Messenen restituit. Epamin. VII, VIII. Pelop. IV.
.....	.....	.....	Idem cum Pelopida Arcadibus in bello cum Lacedæmoniis auxilio a Thebanis mittitur. Pelop. IV. Iphicr. contra Arcadas. Iphicr. II.
103 1.	384.	368.	Dionysio patri succedit Dionysius junior. De Reg. II. Dion. II.
.....	.....	.....	Pelopidas ab Alexandro Pheræo in vincula conjicitur. Pelop. V.
103 2.	385.	367.	Epaminondas exercitum Thebanum, ab hostibus obsessum, incolumem reducit domum. Epamin. VII.
.....	.....	.....	Idem Pelopidam ex vinculis liberat. Pel. V.
103 3.	386.	366.	Epaminondas bellum in Peloponneso gerit. Epam. VII.
104 1.	388.	364.	Pelopidas in prœlio adversus Alexandrum Pheræum victor cadit. Pelop. V.

Olymp	An. U.	A. Chr. N.	
.....	... .	.....	Timotheus cum Olynthiis bellum gerit. Timoth. I.
104 2.	389.	363.	Epaminondas Spartam iterum tentat, Lacedæmonios ad Mantineam vincit, victorque cadit. Epam. IX.
104 3.	390.	362.	Agesilaus Lacedæm. et Chabrias Athen. a rege Persarum ad Tachum, Ægypti regem, deficiunt. Chabr. II. Agesil. VIII.
104 3.	390.	362.	Datames ab Artaxerxe deficit. Datam. V.
.....	.....	.....	Chabrias Nectanebo regnum constituit. Chabr. II.
.....	.....	.....	Agesilaus moritur. Agesil. VIII.
105 1.	392.	360.	Philippus in Macedonia regnare incipit. De Reg. II.
105 3.	394.	358.	Chabrias cum Charete adversus Atheniensium socios, Chios, Rhodios, Coos et Byzantios missus, in prœlio occumbit. Chabrias IV.
.....	.....	.....	Dionis fuga et præparatio ad bellum cum Dionysio. Dion. IV.
105 4.	395.	357.	Dionis felix cum Dionysio bellum, et hujus fuga in Italiam. Dion. V.
.....	.....	.....	Alexandri Pheræi interitus. Diodor. XVI, 14.
106 1.	396.	356.	Athenienses, ducibus Charete, Iphicrate et Timotheo, cum sociis acriter pugnant. Timoth. I.
.....	.....	.....	Iphicrates et Timotheus ab Atheniensibus mulctantur. Iphicr. III. Timoth. III.
106 2.	397.	355.	Dion Syracusis interficitur. Dion. IX. Timoleon. II.
107 2.	401.	351.	Alexander M. nascitur. De Reg. II. Fragm. I.
108 2.	405.	347.	Dionysius junior Syracusas anno decimo post quam a Dione pulsus erat, recuperat. Timol. II.
108 4.	407.	345.	Timoleontis in Siciliam expeditio. Timol. II.
.....	.....	.....	Idem, Hiceta fugato, Syracusanis libertatem restituere conatur. Timol. II, III.
109.	408.	344.	Timoleon, Syracusis a Dionysio ipsi traditis

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
			potitus, Dionysium dimittit Corinthum. Timol. II.
109 3.	410.	342.	Idem rempublicam Syracusarum instaurat, pulsisque Pœnis ad Crimissum, et pace cum iis inita, toti Siciliæ pacem et libertatem restituit. Timol. III.
110 4.	415.	337.	Timoleon moritur. Timol. V.
111 1.	416.	336.	Philippus Macedo a Pausania, satellite, interficitur. De Reg. II.
112 2.	421.	331.	Alexander M. Darium ad Arbela vincit. Diodorus, XVII, 59.
113 3.	426.	326.	Hephæstionis mors. De Reg. II. Eumenes II.
114 1.	428.	324.	Alexander M. Babylone moritur. Eumen. II. De Reg. II.
114 3.	430.	322.	Athenæ, Phocione auctore, Antipatri præsidium recipiunt. Phoc. II.
.....	.....	.....	Perdiccas interficitur. Eumen. V.
114 4.	431.	321.	Eumenes vincit Craterum et Neoptolemum. Eumen. III et IV.
.....	.....	.....	Antipater rebus Macedonicis præficitur. Eumenes, V.
114 4.	431.	321.	Eumenes ab Alexandri exercitu hostis judicatur, et ab Antigono Noræ obsidetur. Eumenes, V.
115 2.	433.	319.	Eumenes, regum tutor factus, bellum adversus Antigonum parat. Eumen. VI et VII.
115 3.	434.	318.	Nicanor, a Cassandro Athenas missus, Piræum occupat. Phoc. II.
.....	.....	.....	Phocion necatur. Phoc. IV.
.....	.....	.....	Eumenes in Persiam copias suas hiematum dividit. Eumen. VIII.
115 4.	435.	317.	Eumenes adversus Antigonum bellum gerit. Eum. VII.
116 1.	436.	316.	Eumenes ab Antigono captus occiditur. Eum. X, sqq.
119 4.	451.	301.	Antigonus cadit in prœlio ad Ipsum, Phrygiæ oppidum. De Reg. III.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
123 3.	466.	286.	Demetrius in custodia Seleuci, generi, morbo perit. De Reg. III.
124 4.	471.	281.	Lysimachus occiditur a Seleuco. De Reg. III.
.....	.....	.....	Pyrrhi cum Romanis bellum. De Reg. II. Fragm. X.
125 1.	472.	280.	Seleucus a Ptolemæo interficitur. De Reg. III.
127 1.	480.	272.	Pyrrhus, Argos oppugnans, lapide ictus interit. De Reg. II.
128 4.	487.	265.	Belli Punici primi initium. Hamilc. I.
133 1.	504.	248.	Hamilcar in Carthalonis locum classi præficitur. Hamilc. I. Hoc anno Hannibal natus fertur.
134 3.	510.	242.	Lutatius, consul, classe Pœnos superat ad Ægates insulas, et Sicilia decedere cogit. Hamilc. I.
134 4.	511.	241.	Belli Punici primi finis. Hamilcar I.
.....	.....	.....	Bellum Africanum, a mercenariis militibus stipendii causa hoc anno motum, quarto post ab Hamilcare opprimitur. Hamilcar II.
135 3.	514.	238.	Hamilcar imperator in Hispaniam mittitur, secumque ducit Hannibalem filium annos 9 natum. Hamilc. III. Hannib. II.
137 4.	523.	229.	Hamilcar in prœlio contra Vettones cadit, eique Hasdrubal, gener, imperator sufficitur. Hamilc. III et IV.
.....	.....	.....	Hannibal equitatui præest. Hannibal, III.
139 4.	531.	221.	Hasdrubali interfecto succedit Hannibal annos 26 natus. Hamilc. III. Hannib. III.
.....	.....	.....	Hannibal non toto inde triennio totam Hispaniam subigit. Hannib. III.
140 1.	532.	220.	Hannibal expugnat deletque Saguntum. Hannib. III.
140 2.	533.	219.	Belli Punici secundi per annos 17 tracti initium.
.....	.....	.....	Hannibal ex Hispania per Gallos et Alpes transit in Italiam. Hann. III.
.....	.....	.....	Idem confligit cum Scipione COS. ad Rho-

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
			danum. Ib. IV. Cum eodem ad Padum. IV. Cum eodem ejusque collega ad Trebiam. IV.
140 3.	534.	218.	Idem confligit cum Flaminio COS. apud Trasimenum. IV. Cum Centenio prætore. IV. Fabium dictatorem eludit. V. (Inepto quidem loco refertur.) Rufum, magistrum equitum, fugat. V.
140 4.	535.	217.	Pugna Cannensis, in qua Varro et Paulus CSS. ab Hannibale vincuntur. IV. Fragm. II.
141 3.	538.	214.	Fabio et Marcello CSS. Cato tribunus militum. Cat. I.
141 4.	539.	213.	Gracchus, consul II, ab Hannibale interficitur. Hann. V.
143 1.	544.	208.	Marcellus, quintum consul, ab Hannibale interficitur. Hann. V.
143 2.	545.	207.	Hasdrubal, frater Hannibalis, cadit in prœlio apud Senam victus a Nerone CS. cui interest Cato. Cat. I.
144 4.	547.	205.	P. Scipio, post Africanus major dictus, bellum transfert in Africam. Hann. VI. Cato ejus quæstor. Cat. I.
144 1.	548.	204.	Hannibal patriam defensum ex Italia in Africam revocatur. Hann. VI.
144 2.	549.	203.	Hannibal vincitur a Scipione ad Zamam. VI.
144 3.	550.	202.	Belli Punici secundi finis. VII.
145 1.	552.	200.	Hannibal exercitui præest cum Magone fratre, resque in Africa gerit usque ad consulatum Sulpicii et Aurelii. VII.
.....	....	.....	Cum Magone domum revocatur. I.
145 3.	554.	198.	Cato, prætor factus, Sardiniam provinciam obtinet. Cat. I. Cf. Liv. XXXII, 7.
146 1.	556.	196.	M. Marcello, L. Furio CSS. Hannibal, domo profugus, ad Antiochum, Syriæ regem, abit. VII.
146 2.	557.	195.	M. Cato, L. Flaccus CSS. Cat. I, II.
146 3.	558.	194.	M. Cato ex Hispania triumphat. Cat. IV. Cf. Liv. XXXIV, 46.
.....	.....	....	Scipio Africanus CS. iterum. Cat. II.

Olymp.		An. U.	A. Chr. N.	
146	4.	559.	193.	Cornelius Merula, Minucius Thermus CSS. Hannib. VIII.
.....		.....	.....	Hannibal, navibus ad Africam accedens, Magonem fratrem, domo excitum, secum abducit. Hann. VIII.
147	1.	560.	192.	Antiochus ab Hannibale, qui in Syriam redierat, ad bellum contra Romanos concitatur. Hann. VIII et II.
147	2.	561.	191.	Hannibal, classis parti ab Antiocho præfectus, contra Rhodios, Romanorum socios, pugnat. VIII.
.....		.....	.....	Antiochus ad Thermopylas a Glabrione cæditur. Ib. VIII.
147	3.	562.	190.	Hannibal, Antiocho victo, ad Prusiam, Bythyniæ regem, confugit. Ib. IX et X.
.....		.....	.....	Idem pugnat contra Eumenem. Ib. X et XI.
149	1.	568.	184.	M. Cato, L. Flaccus censores. Cat. I, II.
140	3.	570.	182.	Hannibal hausto veneno perit. Hann. XII et XIII. Etsi de vero anno non constat inter auctores. Cf. et Liv. XXXIX, 56.
155	2.	593.	159.	Terentius poeta moritur. Fragm. I.
157	2.	601.	151.	L. Lucullus, A. Albinus CSS. Fragm. III.
157	4.	603.	149.	Cato moritur. Cat. III. Etsi quidam dissentiunt.
161	4.	619.	133.	Tib. Gracchus trib. pl. necatur. Fragm. XII.
167	4.	643.	109.	Atticus nascitur.
173	1.	664.	88.	P. Sulpicius trib. pl. a Sylla CS. occiditur. Attic. II.
173	2.	665.	87.	Cinna per a. 665-668. CS. sævit in Syllanos, qua tempestate Atticus Athenas se confert. Att. II.
174	1.	668.	84.	Sylla, ex bello Mithridatico rediens, Athenas venit. Att. IV.
174	3.	670.	82.	Sylla Marianarum partium victor, et dictator. Frag. X.
174	4.	671.	81.	Cicero Roscium defendit. Frag. IV.
178	4.	687.	65.	Cotta et Torquato CSS. Atticus Romam redit. Att. IV.

Olymp.	An. U.	A. Chr. N.	
.....	.....	.....	Cicero defendit Cornelium. Fragm. IV.
179 2	689.	63.	Cicero CS. Attic. V. Lentulus Spinther ædilis splendidus. Fragm. VIII.
179 3.	690.	62.	Metellus Celer Galliæ proconsul. Frag. VII.
179 4.	691.	61.	Q. Cicero proprætor Asiæ. Attic. VI.
180 3.	694.	58.	Cicero in exsilium abit. Attic. IV.
.....	.....	.....	Jul. Cæsar, ab hoc inde anno ad a. U. 703, bellum gerit in Gallia. Fragm. X.
182 4.	703.	49.	Bellum civile inter Cæsarem et Pompeium. Attic. VII.
183 1.	704.	48.	Pugna Pharsalica, in qua Pompeius a Cæsare vincitur. Att. VII.
184 1.	708.	44.	Cæsar occiditur. Att. VIII.
.....	.....	.....	Brutus et Cassius, percussores Cæsaris, ad quos se tota civitas converterat, Antonio superante, in Græciam et Syriam abeunt. Attic. VIII.
184 2.	709.	43.	Antonius, hostis judicatus, cedit Italia. Att. IX.
.....	.....	.....	Idem Mutinæ obsidetur, unde bellum Mutinense dicitur. Attic. IX. Fragm. XI.
.....	.....	.....	Idem triumvir reipublicæ constituendæ. Att. X, XII.
.....	.....	.....	Proscriptiones. Att. X, XII.
.....	.....	.....	Attici mater moritur. Att. XVII.
.....	.....	.....	Cicero occiditur. Fragm. XIII.
184 3	710.	42.	Prælium Philippense, in quo cadunt Brutus et Cassius. Att. XI.
187 1.	720.	32.	Atticus moritur. Att. XXII.

Subjungimus peculiarem chronologiam vitæ Attici juxta H. Ernstium, annos Varronianos secutum.

CHRONOLOGIA

HISTORIÆ T. POMPONII ATTICI.

Anno Urbis 644; triennio ante M. Tullium Ciceronem, *Q. Cæc. Metello Numidico* et *M. Junio Sylla Coss.* Tit. Pomponius Atticus nascitur. cap. I.

Anno Urbis 666; Ciceronis 20; *Cn. Octavio* et *L. Cornelio Cinna Coss.* Athenas se contulit Atticus, annum agens vigesimum tertium : quando anno proximo præcedente P. Sulpicius Rufus Trib. pl. a Sylla interfectus est. cap. II.

Anno Urbis 674; Cic. 28; *P. Servilio Vatia* et *Ap. Claudio Pulchro Coss.* Athenis Cicero Epicureos, Phædrum, et Zenonem, frequenter cum Attico audivit, ut ipse ait lib. II *de Finib.* et *Tuscul.* III, et *Acad.* I.

Anno Urbis 688; Ciceronis vero 42; *L. Aurelio Cotta* et *M. Manlio Torquato Coss.* ætatis anno 45, quum jam annos 22 Athenis commoratus erat, Romam remigravit. cap. IV.

Anno Urbis 692; Ciceronis 46; ipsius Attici 49; quum legati locum obtinere posset apud Q. Ciceronem Asiæ prætorem, nolebat. Quo anno Romæ Coss. erant *M. Pupius Piso*, et *M. Valerius Messala.* cap. VI.

Anno Urbis 697; Ciceronis 51; *Cn. Cornelio Lentulo* et *L. Marcio Philippo Coss.*, pridie Idus febr. T. Pomponius Atticus Piliam uxorem duxit, annum agens ætatis 54; in quibus nuptiis Cicero cœnavit. *Ep.* III, lib. II, *ad fratrem.*

Anno Urbis 703; Ciceronis 57; Attici 50; *L. Æmilio Paulo* et *Claudio Marcello Coss.* Cæsarianum bellum incidit : quod sequenti anno prorsus in flammam abiit. cap. VII.

Anno Urbis 709; Ciceronis 63; Attici 66; *C. Jul. Cæsar* quum

ipse una cum *M. Antonio* consul esset, a conjuratis in Pompeii curia 23 plagis confossus est. Sequenti anno Antonius Mutinam circumsedit, Brutumque oppugnavit : hostis patriæ judicatur. Sed a Lepido recipitur. cap. IX.

Anno Urbis 710; Ciceronis 64; Atticus, natus annos 67, matrem nonagenariam extulit. cap. XVII.

Anno Urbis 712; Attici 69; M. Brutus et C. Cassius, ab Octavio et Antonio ad Philippos victi, sibimetipsis violentas manus intulerunt. cap. XI.

Anno Urbis 721; quum Atticus 77 annos complesset, decessit et sepultus est.

J. H. SCHLEGEL

OBSERVATIONES CRITICÆ ET HISTORICÆ

IN

CORNELIUM NEPOTEM.

I. *De Cornelii Nepotis vita et scriptis.*

Constat inter omnes, fuisse *Cornelium Nepotem* familiarem pariter C. Valerii Catulli et T. Pomponii Attici, itaque et ante Cæsaris dictaturam et sub Augusti principatu florentem; fuisse auctorem complurium librorum sive ad historiam, sive ad geographiam, sive ad rem litterariam spectantium; et tantam fuisse ejus auctoritatem, ut ipse *Cicero* non dubitarit ejus de suis scriptis judicium expetere, et ut complures posterioris ævi scriptores ejus testimonio innitantur. Sed de vita ejus parum constat. Collegit nonnulla, quæ varii auctores subministrant, *Dionysius Lambinus* in præfatione ad editionem suam, et post eum *Gerhardus Joannes Vossius* in libro *de Historicis latinis*. Italum fuisse in regione Padana natum, liquet ex utroque *Plinio*. Avunculus enim Cornelium nominat Padi accolam; *Plinius* junior idem insinuat in epistola sua ad Severum, IV, 28, ubi imaginem *Cornelii* depingendam amico suo commendat. Veronensium rerum scriptores recentiores *Cornelio* patriam assignant Hostiliam, oppidum in agro Veronensi, quod nunc *Ostiglia* appellatur. Testatur *Onuphrius Panvinius* Veronensis, in catalogo illustrium scriptorum

Veronensium, cives suos *Cornelio Nepoti*, tanquam patriæ decori, inter alios illustres Veronenses publica auctoritate statuam posuisse. Quod ob morum etiam probitatem in magna existimatione fuerit *Cornelius*, egregium habetur *Plinii* testimonium. Is enim, ut versiculorum suorum liberiores jocos lususque excusaret, in epistola ad Aristonem, v, 3, clarissimos enumerat inter romanos viros, imperatores etiam, Cæsarem, Augustum, Nervam, eadem licentia usos, et ita pergit : « Neronem enim transeo, quamvis sciam, non corrumpi in deterius, quæ aliquando etiam a malis, sed honesta manere, quæ sæpius a bonis fiunt. Inter quos vel præcipue numerandus est P. Virgilius, *Cornelius Nepos*, et prius Ennius Acciusque; non quidem hi senatores, sed *sanctitas morum* non distat ordinibus. » *Vossius* asserit, Cornelium referri ab *Hieronymo* in *Chronico Eusebiano* ad annum Augusti quartum. Inde sine dubio clarissimus *G. C. Hamberger*, qui scriptores veteris et medii ævi multa cum diligentia recensuit, inductus perhibet, alios Cornelii mortem ad primum, alios ad secundum, alios ad *quartum* Augusti annum referre. Qua auctoritate suffultus, nescio. Id video, ambiguam et minime convenientem esse rationem, annos ab imperio Augusti computandi, nisi terminus definiatur aut a triumviratu, aut a pugna Actiaca, aut a delato Augusti nomine. *Chronicon Eusebianum* non mortem auctoris nostri indicat, sed tempus quo maxime floruit. Sic enim verba sonant : « Octaviani imperii anno quarto, olympiade 185, Cornelius Nepos scriptor historicus clarus habetur. » Credo equidem de *Cornelii* morte nihil certi affirmari posse, et satis esse nobis, quod *Mela* et *Plinius* memorant : « Sub divi Augusti principatu obiit. » Id vero liquet, fuisse *Cornelium* superstitem anno Urbis 721, Cn. Domitio et C. Sosio consulibus, qui est annus post initum triumviratum undecimus, et ante æram nostram trigesimus secundus; eo enim anno Pomponius Atticus decessit, et Cornelius vitæ ejus capita quatuor posteriora adjecit.

Quos qualesve libros *Cornelius* conscripserit, partim ipse nos docet in locis quibusdam eorum qui ad nostras pervenere manus, partim etiam e citationibus veterum apparet satis frequentibus. Has magna diligentia sub fragmentorum nomine collegit *Andreas Schottus*, Antverpiensis doctissimus e S. J., quam collectionem editam video Francofurti anno 1608. Eamdem auxit postea paucis in locis *J. A. Bosius*, professor Ienensis, anno 1657.

Diserte allegantur a veteribus, *Aulo* præsertim *Gellio*, libri *Chronicorum* per *Cornelium Nepotem*. Ille enim, *Noctibus Atticis*, XVII, c. 21, ter laudat *Cornelium*; imo toto hoc capite ad eum potissimum respexisse videtur. Dicit, se excerpisse e libris, qui *Chronici* appellantur, quibus temporibus floruerint simul viri insignes Græci atque Romani. De *Homeri* ætate loquens his verbis utitur : « Ut *Cornelius Nepos* in primo *Chronicorum* dixit. » *Solinus* etiam in *Polyhistore* ad locos provocat e Nepote chronologicos, qui sine dubio ad eumdem librum pertinent. Hoc est illud ipsum opus, quod *Catullus* innuit in Epigrammate dedicatorio ad Cornelium Nepotem :

Quum ausus es, unus Italorum,
Omne ævum tribus explicare chartis,
Doctis, Jupiter! et laboriosis.

Liquet ex his verbis, tres elaboratos esse a Cornelio libros Chronicorum, qui secundum usitatam istam divisionem ad tempus ἄδηλον, μυθικὸν et ἱστορικὸν respexisse videntur.

Exemplorum Cornelii Nepotis librum quintum expresse nominat *Gellius*, l. VII, c. 18, dum fidem Romanorum collaudat in servando jurejurando. Citantur iidem libri a *Flavio Sosipatro Charisio*, seculi quinti exeuntis grammatico.

Allegatur etiam a *Gellio*, l. XI, c. 8, *Cornelii Nepotis* liber de *Viris illustribus*. Narratur ibi ex eo *M. Catonis* dicterium in A. Albinum. Quum illud non occurrat in vita Catonis admodum brevi, quæ nobis relicta est, et quæ particula fuit libri ejus, quem de historicis latinis conscripsit, haustum videtur e libro, quem *Cornelius* separatim se fecisse ait de Catone, rogatu Pomponii Attici; et hic liber comprehensus postea est, adjectis pluribus vitis, eo opere, quod de viris illustribus inscripsit; nisi forte credere quis velit, quod vix mihi persuadeam, *Cornelium* tribus diversis libris, diversoque instituto, de ejusdem Catonis vita scripsisse. Mihi etiam est probabile, *vitam Pomponii Attici* non esse nisi partem ejusdem operis de viris illustribus a Gellio perlecti et allegati. Pomponio enim jure debebatur locus inter viros illustres, non vero inter excellentes imperatores, de quibus in alio opere egit *Cornelius*. Quod vero hæc una particula amplissimi voluminis temporis iniquitatem sola effugerit, tribuendum

videtur diligentiæ illius librarii, qui epistolas Ciceronis ad Atticum exscripsit, eisque e vita Attici lumen afferri posse credidit. Inde forte, quum perierint reliquæ vitæ ad librum de viris illustribus pertinentes, sola vita Attici servata est. Fuere qui negarent, periisse *Cornelii* opus *de viris illustribus*. Relictus est enim libellus eodem nomine insignitus, et a variis editoribus *Cornelio* adscriptus. Sed facile perspicit intelligens lector, non posse hunc libellum ad Augusti auream ætatem referri; et locus, quem *Gellius* Cornelio se debere ait, in eo non invenitur. Præfixum quidem est huic libello, in editione Francofurtensi anni 1608, *Cornelii Nepotis* nomen; sed in præfatione ostendit *Andreas Schottus*, multis lucidisque argumentis, hunc de viris illustribus librum neque *Cornelio*, neque *Plinio*, neque *Suetonio* adscribendum esse. Nunc communi fere eruditorum consensu *Aurelio Victori* tribuitur, qui sub Juliano vixit usque ad Theodosium.

Cornelium de *Cicerone* singulari studio plures composuisse libros, *Gellius* iterum testis est, erroris tamen eum accusans admissi in ætate Ciceronis computanda, l. xv, c. 28.

Cornelium multa tradidisse, quæ ad descriptionem orbis terrarum spectant, discimus e *Plinii Historia Naturali*. Subinde citatur in hoc opere *Nepos* tanquam scriptor fide dignus, sed quibusdam in locis nimia ei exprobratur credulitas. *Plinius* satis habens nominasse auctorem librorum ad quos respexerat, titulos prætermittit. Pari modo, libris non nominatis, in locis geographicis Cornelii mentionem faciunt Mela et Solinus. Definire itaque vix audeo, utrum Cornelius singulare de *Geographia* opus conscripserit, an solum scriptis suis historicis, occasione data, ut Historici interdum facere et solent et debent, quædam, quæ ad geographiam pertinent, insperserit. Loci, in quibus nimiæ credulitatis arguitur, sunt Plinii Hist. Nat., l. III, c. 18 et l. v, c. 1. In priore loco Cornelius Nepos reprehenditur, quod non dubitarit, ipse Padi accola, sua fide firmare commentum illud de Istro quodam flumine, quod e Danubio in Adriam effluere perhibebatur, ex adverso Padi fauces. In secundo loco, qui Mauritaniam Tingitanam urbemque et amnem Lixos attinet, gravius a Plinio increpatur Noster. Hæc enim sunt verba : « Exstat in ea (Lixo insula) ara Herculis, nec præter oleastros aliud ex narrato illo aurifero nemore. Minus profecto mirentur portentosa Græciæ mendacia, de iis et amne Lixo prodita, qui cogitent, nostros nuper paulo

minus monstrifica quædam de iisdem tradidisse : prævalidam hanc urbem, majoremque Carthagine magna; præterea ex adverso ejus sitam, et prope immenso tractu ab Tingi; quæque alia *Cornelius Nepos avidissime credidit.* » Non mirum, si Cornelius, qui polygraphis annumerandus videtur, non omnia accurate satis perpendit et investigavit, si, nimium fidens aliorum relationibus, amore rerum mirabilium et veri quadam specie aliquando deceptus fuit. Id ipsum Plinio quoque, qui tam acerbe eum carpit, nonnunquam accidisse, quis neget?

Poeticen attigisse Cornelium, patet e Plinii junioris epistola supra commemorata. Defendit enim in ea, Cornelii et tot aliorum exemplis, suam in scribendis recitandisque versiculis libertatem.

Memorantur ab *Ammiano Marcellino, Macrobio, Prisciano, Lactantio, Epistolæ Cornelii ad Ciceronem et Ciceronis ad Cornelium,* pluribus libris collectæ. Fidem faciunt, intercessisse inter hos viros quoddam litterarum commercium, constans Cornelii amicitia erga Atticum, Ciceronis familiarem, et ipsius Cornelii verba de Ciceronis ad Atticum epistolis, in vita Attici, cap. 16. Egregius etiam testis est *Suetonius,* qui in vita C. Julii Cæsaris ipsa affert Ciceronis ad Cornelium verba : « Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis sententiis aut acutior aut crebrior? Quis verbis aut ornatior aut elegantior? » Sed eamdem sortem perpessæ sunt hæ Epistolæ, quam tot alia, quibus antiquitas gaudebat, volumina. Conservatæ fortasse fuissent Ciceronis ad Cornelium litteræ, si minor inter eos intercessisset necessitudo. Tunc enim non separatis libris editæ, locum obtinuissent inter Ciceronis epistolas ad diversos, quæ ætatem tulerunt.

Ipse nos docet Cornelius, se non minorem operam adhibuisse in romanis imperatoribus exponendis quam in græcis. His enim verbis concludit vitam Annibalis : « Tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores; quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari. » Testis etiam est Plutarchus, qui in vitis M. Marcelli, Luculli et Gracchorum fratrum, hunc librum Cornelii habuit ante oculos. Sed interiit, et est quod dubitem, an vita Catonis, quæ superest, pro particula hujus libri de imperatoribus habenda sit; in brevitate enim sua amplior est in scriptis ejus, quam in rebus gestis enumerandis.

Alium a se confectum librum memorat Cornelius in vita Dionis, cap. 3 : « Sed de hoc (Philisto) in eo meo libro plura sunt exposita, qui *de historicis* conscriptus est. » Hunc locum ita explicandum esse, quod Nepos scripsit separatim de historicis græcis et de latinis, discimus e Jac. Frid. Heusingeri, clarissimi viri, dissertatione, quæ editioni Nepotis Fischerianæ adjecta est. Is enim, quum codices bibliothecæ Guelferbytanæ perlustraret, observavit in perantiquo (ad seculum enim XI refertur), qui orationes Ciceronis Philippicas continet, præfixos ei esse ejusdem librarii manu duos e Cornelio locos hucusque incognitos, qui sic inscribuntur : *Cornelius Nepos in libro de historicis latinis*, de laude Ciceronis. Plangit in priore loco Ciceronis mortem præmaturam, his utens verbis : « Ille enim fuit unus, qui potuerit, qui etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare......... Ex quo dubito, interitu ejus utrum res publica, an historia magis doleat. » Observavit idem Heusingerus, codicem Cornelii Nepotis in eadem bibliotheca, quem 500 annorum æstimat, hanc *vitæ Catonis* præferre inscriptionem : Excerptum e libro *Cornelii Nepotis de historicis latinis*. Citatur Cornelius in vita Terentii, sive a Donato sive a Suetonio perscripta; citantur a *Suetonio*, in libris de claris Rhetoribus et de claris Grammaticis, loci e Cornelio, qui ad historiam Romanorum litterariam spectant. Apparet inde, Cornelium non solum de historicis, sed etiam de aliis claris auctoribus scripsisse.

Credidit *G. J. Vossius*, et post eum *J. A. Fabricius*, conscripsisse Cornelium singularem librum *de Regibus*. Vossius his utitur verbis in vita Cornelii : « Præter imperatores seorsim exarasse librum de Regibus, argumento hæc erunt, quæ Timoleontis vitæ subdit : Hi fere fuerunt Græciæ gentis duces, qui memoria digni videbantur, præter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ. Neque tamen hi admodum sunt multi. » Mihi vero neutiquam hæc verba Cornelii, *quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ*, ita explicanda videntur, quasi ad unum volumen a se conscriptum respiciat. Monstrosum aliquid et bono auctore parum dignum habet idea scribendi librum vel historicum vel biographicum *de Regibus* in genere, absque ulla denominatione populi, cui imperaverint. Tale quid Cornelio in mentem venisse non credo. Excusat se potius hoc loco, quod in exponendis Græcorum imperatoribus reges

studio prætermiserit, et tales quidem reges, qui non nomine, ut Lacedæmonii, sed revera regia dignitate utebantur, et quibus locus inter imperatores celeberrimos assignari debuisset. Philippum intelligit et Alexandrum, et complures inter Alexandri successores, Cassandrum nempe, Antigonum et Demetrium Poliorceten, Lysimachum, Seleucum, Ptolemæum, Pyrrhum. Hi enim, militari gloria, et rerum gestarum magnitudine, cuivis antiquiorum imperatorum merito æquiparantur. Dicit porro Cornelius : *Neque tamen hi admodum sunt multi.* Namque inter sequentes Macedoniæ, Syriæ et Ægypti reges *admodum* pauci rebus a se ipsis in bello gestis inclaruerunt. Tales sunt Philippus et Antiochus, qui ambo bellis contra vicinos populos magnam sibi famam paraverant, sed contra Romanos, ingenti licet apparatu, male res gesserunt, et Ptolemæus Evergetes, qui Cyrenaicam devicit, ipse dux copiarum. Non ait Cornelius, se ipsum horum regum omnium, qui imperatoribus annumerari possunt, res gestas uno volumine comprehendisse, sed quod omnium res gestæ *separatim* sunt relatæ, id est a diversis auctoribus, tunc temporis vulg cognitis et probatis. Non enim est dubitandum, exstitisse ante Cornelium complures libros latinos, qui quum Philippi et Alexandri, tum etiam posteriorum regum historias continebant, cum quibus Romani vel amicitiam coluerunt, vel bella gesserunt. Ea enim scire Romanorum multo magis intererat, quam quæ ad bella Persica et Peloponnesiacum pertinebant.

Libros alios, qui Cornelio temere a quibusdam adscripti sunt, ut Daretis Phrygii versionem latinam, lubens prætereo. Non enim interest reipublicæ litterariæ, revocare memoriam errorum, quos semel iterumque solidis argumentis propulere viri docti.

II. *De Cornelii scribendi instituto in libris qui supersunt.*

Et Græcarum litterarum et patriæ amore ductus scripsit Nepos vitas excellentium imperatorum. Romani rudes omnino erant litterarum græcarum ante bella punica, quippe qui inter armorum strepitus suam ipsorum linguam non colebant, qui artes omnes, præter eas, quæ ad vitam tuendam maxime necessariæ sunt, contemnebant, omnem gloriam in re publica administranda, et in re rustica et militari, exercenda ponentes. Sufficiat duo exempla

istius ruditatis in medium proferre. Quum Romani, decemvirali potestate instituta, Græcorum, maxime Atheniensium, leges suum in usum convertere vellent, opus habebant interprete Hermodoro, Græco exsule. Romanorum legatus Posthumius, quum verba faceret ad Tarentinos lingua græca, iis erat derisui. Sed jam cœperant esse frequentiora commercia et fœdera inter utramque gentem, paulo ante bellum punicum primum. Secundo prospere finito, sperare inceperunt Romani, se aliquando Græcos, prætensa specie libertatis, in potestatem suam esse redacturos. Inde accrevit sensim apud eos cupiditas Græciæ interius cognoscendæ, accendebatur etiam græcorum oratorum exemplis eloquentiæ studium, utile inprimis apud Romanos in re publica capessenda. Tum Cato, quamvis senior, arripiebat studium litterarum; tum græcæ fabulæ, a tot poetis comicis æque ac tragicis in latinum sermonem translatæ, placebant populo. Tandem Carthagine destructa et eodem anno Corintho deleta, quum Romani captam tenerent Græciam, quum eorum spoliis ædes suas exornarent, aucta est in immensum græcarum tam artium quam litterarum cupiditas. Multi ex Romanis, etiam consularis dignitatis viri, res romanas græco sermone in historiam conferebant, ut ait Justinus in præfatione ad suum e Trogi Pompeii opere excerptum librum. Latina lingua eodem tempore incredibili studio locupletata et expolita in tantum repente evecta est fastigium, ut non æmulari modo Græcos, sed et superare vellent Romani. Græci philosophi, rhetores, artifices Romam convolabant, præmia ibi ingenii et laborum expetituri, quæ patria, in servitutem quippe redacta, vix concedebat. Contra ea Romani nobiliores Græciam petebant, ut in scholis ejus celebrioribus, quæ Athenis, Ephesi, Rhodi habebantur, eruditiores redderentur vel eloquentiores. Obstabat tamen arctiori utriusque populi conjunctioni morum diversitas, et ægre tolerabant Græci, nec nisi necessitati cedentes, Romanorum superbiam. Romani vulgo contemnebant Græcos, non solum ut a se victos, sed etiam nulla tum temporis armorum gloria splendentes.

Monstrare voluit Cornelius, fuisse olim duces inter Græcos, partim virtute et amore patriæ, partim etiam prudentia militari, celeberrimis inter Romanos æquiparandos. Librum conscripsit non tam in nobiliorum, eorumque paucorum, gratiam, qui ipsi inter Græcos vixerant, qui optimos eorum scriptores lectitabant et

in deliciis habebant, quam in plerorumque civium suorum, qui græcas res vel plane ignorabant vel leviter tantum tractaverant. Hunc ei fuisse scopum diserte indicat præfatio. Et quo facilius multorum vitas modico volumine comprehenderet, usus est genere scribendi compendiario, non nisi summas rerum attingens, in temporibus notandis negligentior. Conciliare volebat Græcorum ingenia et virtutes civium suorum animis; sed obesse videbat horum præconceptas opiniones, magnamque morum diversitatem. Monet itaque in præfatione eos, qui nihil rectum putant, nisi quod ipsorum moribus convenit, ut discant, non eadem omnibus esse honesta atque turpia, et illustrat hanc admonitionem variis scite delectis exemplis. Recte enim judicabat Cornelius, præcipuum esse biographi officium, servare mores eorum, quorum vitam describere instituit.

Quo apparatu instructus ad hoc opus se accinxerit, in præfatione lectorem non docet. E paucis, quæ in ipso libro occurrunt, citationibus patet, ad manus fuisse Cornelio in rebus græcis cognoscendis Thucydidem, Theopompum et Timæum, in rebus siculis Philistum, in persicis Dinonem, in romanis præter alios Polybium, ut et in vita Hannibalis Silenum et Sosilum. *Herodotus* desideratur. Egomet vitas priorum quatuor in Cornelio imperatorum attente legens, easque comparans cum historia Herodoti, non possum non quin judicem, Herodoti opus in Cornelii conspectum non venisse. Nec id mirum. In tanta librorum græcorum copia, quorum vix vicesima pars temporum injuriam effugit, non omnia quæ ad rem pertinebant, præsertim antiquiora, ad manus esse poterant scriptori in ipsa Græcia degenti, nedum homini italo. Præter Thucydidem, quo Cornelius maxime usus videtur, ita ut ejus verba nonnunquam presse in sermonem latinum verterit, auctores omnes reliqui ab eo allegati perierunt. Si superessent, constaret nobis, qua fide et quo delectu fontes adierit. Quum vero dudum hominum oculos fugerint, eo majori in pretio habendus nobis est Cornelius, cui jam historiæ græcæ particulas quasdam non aspernandas unice debemus.

Jacturam haud levem existimo, partem Corneliani operis alteram de excellentibus inter Romanos imperatoribus jam non haberi. Plutarchus fatetur, se in vitis Marcelli, Gracchorum et Luculli conscribendis Nepotem evolvisse. Quæ alia nomina illus-

tranda Cornelius susceperit, ignoramus. Credibile est, eum insignes viros ex omni eo tempore delegisse, quo Romanorum floruit respublica. Foret sane hic liber, si sors ita tulisset, eximium adjumentum ad pertexendam historiam romanam, præcipue in illis temporibus, quibus et Livius et Dionysius Halicarnassensis pari fato deficiunt.

Descripsit Cornelius, in operis parte quæ relicta est, græcæ gentis duces qui memoria digni viderentur, præter reges. Ipse enim expresse dicit, se hos attingere noluisse. Omisit heroes ad mythicum tempus pertinentes, qualis *Theseus*, cujus vitam Plutarchus postea exaravit, ut eum cum Romulo compararet. Omisit viros sapientes, legislatores, clarosque oratores, quales *Lycurgus*, *Solon* et *Demosthenes*, quorum memoriam idem Plutarchus celebravit. Sed omisit etiam nonnullos viros præclaros, qui merito imperatoribus græcis annumerandi fuissent. Tales sunt inter antiquiores *Pericles et Nicias*; inter recentiores, qui post Alexandrum celebrati sunt, *Aratus* et *Philopœmen*, *Agis* et *Cleomenes*, quos omnes descripsit Plutarchus; ut taceam *Aristodemum* et *Aristomenem* Messeniorum, *Leonidam* et *Brasidam* Lacedæmoniorum, *Parmenionem* Macedonum, fortissimos duces, qui itidem a Plutarcho vel omissi vel nobis non relicti sunt. Mihi quidem non culpandus videtur Nepos, quod hæc nomina præterierit. Pendet enim ex arbitrio auctoris biographi, quos potissimum viros illustrare velit; et majori laudi duco, prætermittere eorum vitas, quorum res gestas et virtutes non probe habemus cognitas, quam levius tractare res gravissimas. Eam credo Cornelio causam fuisse, cur quorumdam ex iis vitam attingere noluerit; aliam vero, quod ad quatuor illos attinet, qui ultimi inter duces Græcorum habentur, Aratum, Philopœmena, Agin et Cleomenem. Illi enim in ea incidunt tempora, quibus Romani, potentiores facti, Græcas res æque ac suas nosse cœperunt.

Habemus a Cornelio vitas undecim Atheniensium, trium Spartanorum, duorum Thebanorum, e Corintho vero et Syracusis, ut et ex Alexandri ducibus, non nisi singulorum. His novemdecim imperatoribus græcis admiscuit unum e Persicis et e Carthaginensibus duos; ipse, credo, probe persuasus, eas gentes, quas Græci et Romani communiter, sed magna profecto injuria, barbaras vocitabant, non fuisse a virtutis et prudentiæ laude alienas, et nobili permotus consilio, ut cives suos, qui fortuna elati reliquas gentes omnes contemnere solebant, meliora edoceret.

Scripsit Nepos Græcorum historias, eo in hanc gentem studio, ut ipse pro Græco haberi possit, sed interspersis talibus sententiis, quæ bono Romano cive dignæ erant. Exempli gratia paucas proferam e compluribus. Narrat Miltiadis capite 6, quale præmium ei sit tributum ob victoriam Marathoniam, causamque subjicit : « Quo facilius intelligi possit, eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. » Aurea sunt hæc verba lectori, qui Græcorum et Romanorum aliarumque gentium noscit historiam, et qui in causas inquirit servatæ apud alios integritatis, apud alios cito consecutæ depravationis morum. Laudat *Agesilai* pietatem c. 4 : « Qui quum victori præesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartæ; » et subjungit : *Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent!* Hæc verba, quæ justum viri boni dolorem e perturbatione patriæ conceptum manifestant, aperte respiciunt ad L. Syllam, qui primus omnium, et ad Julium Cæsarem, qui sequenti tempore exercitum romanum, cui præfecti erant, vetante senatu, adversus urbem Romam duxerunt. Possent etiam applicari ad Octavium, qui, cum exercitu a senatu missus contra Antonium, paulo post arma adversus senatum convertit; si certi essemus de anno, quo Nepos vitas excellentium imperatorum conscripsit. De *Thrasybulo* agens, quum Athenas liberare aggressus esset, inquit Cornelius, cap. 2 : « Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctæ sunt opes. Nam *jam tum* illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. » Dolens comparat auctor sua ipsius tempora cum illis quibus Athenæ, quatuor fere seculis ante, tristem sub triginta tyrannis servitutem subierant. Quis enim nescit, illa verba, *Fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant,* inter multos alios in ipsum Ciceronem, egregium alioquin civem, convenire?

Hæc et alia satis superque declarant, si argumentatione opus esset in re confecta, vixisse auctorem hujus libri, Pompeii et Cæsaris, Antonii et Octavii ætate, et esse eumdem, qui vitam Pomponii Attici conscripsit. Declarant idem quæcumque subinde in hoc libro, ut in præfatione et in Epaminonda, de moribus Romanorum monentur, quæ omnia in Cæsaris et Augusti ætatem quadrant.

Plane diversus liber est a vitis imperatorum vita Attici, licet ab eodem auctore conscripta. Merito laudatur hæc ab omnibus ob ingenuitatem et ob artem singularem, qua hominis privati, a strepitu armorum et ab honoribus alieni, virtutes exponuntur; est tamen nonnunquam obscurior ob negligentiam in tempore notando. Scribendi ratio monstrat auctorem summa humanitate et prudentia præditum, amicumque constantem et amabilem.

III. *Observationes criticæ et philologicæ.*

Speciminis loco dabo observationes quasdam criticas, antiquarias, historicas, ea tantum deligens, quæ scitu jucunda et utilia, quæ ulteriori disquisitioni apta videntur. Si enim omnia, quæ ad hæc capita referri possunt, examinare instituerem, non essem dissertationem, sed justum volumen exhibiturus.

I. Attente legentes Cornelium, *lacunas* in eo observabunt duas, licet nec in codicibus nec in editione principe, et iis, quæ subsecutæ sunt, ullum notetur earum vestigium. Prima, quam jam observavit Lambinus, est in vita *Lysandri*, sub finem cap. II; altera, quæ Lambini aciem effugit, et ab Augusto Buchnero primum notata est, in vita *Eumenis*, cap. XI. Uterque locus punctis seu asteriscis indicatur a recentioribus, quos novi, plerisque. Vix argumentum majus esse potest, periisse omnes olim ab antiquitate relictos codices hujus libri, præter illum unum, quem Æmilius Probus exscripserat Theodosio exhibendum; et ex solo hoc apographo, qui et ipse dudum periisse videtur, tanqnam archetypo, effluxisse sensim omnes, qui adhuc per Europam reperiuntur, codices manu exaratos.

Enatæ sunt lacunæ, breviores, qualis illa in Eumene habenda est, ex oscitantia librarii; longiores, qualis ea in Lysandro (omissa est enim tota res, quam Nepos narraturus erat), seu ex eadem oscitantia, seu, etiam quod sæpius accidit, codicis primarii mutilatione. Pauci inter bonos quoque codices reperiuntur (id enim casui et humanæ fragilitati dandum) sine aliquo defectu. Si e diversis emanarunt fontibus, exhibebit facile unus, quod desideratur in aliis. Sic nonnulla scripta veterum, quæ manca erant in editione prima, novo codice, vel etiam singulis tantum foliis et fragmentis repertis, feliciter suppleta scimus. Sin vero eædem lacunæ

offenduntur in omnibus, recte judicantur iidem omnes ducti esse ex eodem fonte, eoque posterioris ævi sive casu sive culpa jam corrupto. Valet itaque de Nepotis Imperatoribus idem, quod celeberrimus et optimus vir, *J. A. Ernesti* pronunciavit de *Tacito*, Præf. p. 16 : « Omnes varietates lectionum, quas e libris scriptis notatas habemus, proprie esse varietates unius exempli, non plurium, quæ ex ipso archetypo fluxerint. Unde fit, ut omnibus codicibus comparandis nihil aliud effici possit, quam ut, quid in uno illo apographo, unde ii venere, fuerit, inveniamus. »

II. Conferens editionem principem anni 1471 cum recentioribus, quæ Bosianam vel omnino vel maxima ex parte secutæ sunt, Staverniana nempe, Heusingeriana, Fischeriana et Harlesiana, reperi pluribus in locis receptas esse a *Bosio* anomalias linguæ latinæ, quum tamen *editio princeps* analoga et recta tueatur. Habent e. g. editiones nominatæ omnes, Eum. I, 6 : præfuit equitum *alteræ* alæ; Timol. III, 2 : otium *totæ* insulæ conciliavit; Thras. II, 2 : quæ res illis contemnentibus *pernicii* fuit; Thras. I, 5 : in bello *parserat* fortuna; Reg. I, 4 : illo *Perses* nemo fuit manu fortior; habent Hamilc. I, I, et Caton. III, 3, *Pœnicum* bellum; quum tamen editio princeps, aliis in locis vitiis non carens, hic recta teneat aut magis usitata : *alteri, toti, perniciei, pepercerat, Persarum, Punicum.* Easdem rectiores lectiones confirmat, præter alios, codex Thottianus, uno tantum loco Eum. I, 6, excepto. Scio, vix ullum vel elegantissimum scriptorem, ex antiquis æque ac e nostris, tam fuisse semper ad regulas purioris styli attentum, ut nunquam aberraverit. Quandoque bonus dormitat Homerus. Scio etiam, regulis grammaticæ vulgaribus superstitiose inhærendum non esse, et posse interdum ab iis recedi, si dentur exempla bene comprobata, elegantes auctores aliter sæpius scripsisse. Sed crederem, esse boni critici, ut non nisi invitus et complurium codicum auctoritate quasi coactus, admittat ea, quæ sunt ab usu et regulis aliena; crederem, verum esse artis criticæ finem, non mutare in pejus, quæ recte et ex auctoritate codicum edita jam fuerant, sed collatis codicibus, perpensis ex utraque parte rationibus, corrigere quæ depravata sunt. Excuso quodammodo *Bosium*, cui animus fuit præferre rectis anomala, et qui editionem principem nunquam conspexit. Si conspexisset, fortasse non fuisset tam temerarius mutator. Sed quomodo haberi potest ejus editio pro tam correcta et limata, ut ad apicem eam repetant

nostri seculi viri eruditi, ut studiosi litterarum animadversiones ejus tanquam speculum artis grammaticæ inspicere jubeantur? Dicit e. g. Bosius in annot. ad Timol. III, 2 : *Totæ* insulæ, non *toti*, recte! asserens id contra se ipsum (habuerat enim in editione priore *toti*), et contra fidem librorum fere omnium. Monstrat enim libellus Fischerianus, solum codicem Gifanianum legere *totæ*, et adducuntur contra ea tredecim tam codices quam editiones, consentientes in *toti*. Pari modo prætulit Bosius Reg. II, 1, lectionem : Hi fere fuerunt *Græciæ* gentis duces. Fateor, legi etiam ita in editione principe; sed legunt, *Græcæ* gentis, præter codicem Thottianum, Bœclerianus et Axenianus; et quis non videt, hoc esse rectius? Tam pravæ artis corrigendi usum perspicio nullum, nisi ut vaga, incerta et aspera reddantur elementa linguæ latinæ, et ut nugis detineantur, difficultatibusque implicentur pueri, utilissimum auctorem legentes.

III. Negandum quidem non est, scriptores veteres latinos usurpasse nonnunquam voces rariores, adhibuisse etiam Græcas, quo accuratius rem demonstrarent civibus suis parum notam. Sed voces ab usu linguæ latinæ alienas in nitido auctore temere admittendas haud puto. Habet e. g. editio Bosiana, et quatuor illæ quæ eam sequuntur, Thras. II, 2, *Actæorum;* habent eædem, excepta Heusingeriana, Alcib. IV, 3, *Trierem* a Græco τριήρης. Legerunt ante Bosium editiones optimæ his in locis, *Atticorum* et *triremem*, quæ verba idem significant, multoque magis usui et rei ipsi respondent. Confirmant has lectiones editio princeps, et, præter alios, codex Thottianus. Quis non credat, ita scripsisse ipsum Cornelium, et immutationem perperam a Bosio esse factam?

IV. Lectitabant veteres Græci, et Latini etiam doctiores, *Homerum*, ea diligentia, ut memoria pæne tenerent immortalia ejus poemata. Ideo non mirum, si eum citantes quandoque in voculis aut rebus minutis errarunt. Accidit id Nepoti in vita Datamis, ubi Thyum memorat natum antiquo genere ab illo *Pylæmene*, quem Homerus troico bello a *Patroclo* interfectum ait. Respexit ad Iliad. l. V, v. 576 — 579. Ibi memoratur Pylæmenes Paphlagonum μεγαθύμων ἀσπιστάων princeps, interfectus a Menelao, non a Patroclo, qui tum Achillis comes et pugnæ expers erat. Non fefellit Cornelium memoria, in iis quæ maxime ad rem illustrandam faciebant. De Thyo Paphlagonum principe loquens, meminit, ex Homero comprobari posse, jam olim Paphlagones suis usos esse

principibus seu dynastis, et Pylæmenem generis, ex quo Thyus ortus erat, auctorem interfuisse bello trojano. Hæc recte. Parum intererat eo loco scire, a quo Pylæmenes interfectus dicatur, et in eo erravit.

Protulit Homericum versum *Dion*, ira in obtrectatorem suum Heraclidem permotus : Non posse bene geri rem publicam multorum imperiis. Est ille Iliad. II, 204 :

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
> Εἷς βασιλεύς.

Sunt hæc verba Ulyssis, qui Græcos jam discessum a Troja parantes coercet, et morem gerere jubet Agamemnoni, penes quem solum deberet esse summa imperii. Citatur versus ille a Nepote his verbis, *Ex secunda rhapsodia Homeri*, non adjecto Iliados nomine. Concludi inde possit, Iliadem Odysseæ antelatam et a Romanis Cornelii tempore potissimum lectitatam esse.

V. Suspicati sunt primi et eruditissimi inter hujus libri commentatores, Longolius, Magius, Lambinus, errasse nonnunquam auctorem, libros græcos, quibus utebatur, minus attente legentem. Narratur e. g. Phocion, v, 3 : « Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit *Emphyletus*, quo familiariter fuerat usus. » Nesciunt tale nomen monumenta græca, et contextus monet, nominandum hic fuisse aut hominem historicis non ignotum, aut potius in genere amicum quemdam. Opinio itaque est, convertisse Cornelium voces Græcas ἔμφυλος τὶς, id est, ex more Atheniensium, *tribulis quidam*, quo familiariter usus fuerat Phocion, in nomen homini proprium. Ita factum esse credo; nec video cur tantopere se torqueant inter recentiores nonnulli, levem illam a Cornelio culpam amovere cupientes. Erroris Cornelium quibusdam in locis accusavit Plinius, ut supra monuimus p. 322; et errasse etiam in rebus historicis haud parvi momenti, evincent, credo, quædam quæ postea dicturus sum. Veneramur bonos scriptores, non si causam eorum quamcumque suscipimus, et argumentis quibuslibet propugnamus; sed quum errores humanitatis sorte admissos facile excusamus, et bonos ac diligentes, qualis omnino fuit Cornelius, eos qui, veritatis et elegantiæ studiosi, quam plurimas res recte et accurate tradiderunt, a vulgo scriptorum secernimus, quibus, dum chartam impleant, perinde est quæ scripserint.

VI. Ruditatis et in stylo et in rebus accusavit librum, quem tantopere plurimi commendant, *Caspar Barthius,* argumentatus inde, seculo Augusti non esse omnino dignum. Monstrat certe hæc argumentandi ratio, Barthium, quamvis apprime doctum, rerum humanarum modice fuisse gnarum. Extollantur, jure quidem, maximis laudibus secula illa Periclis et Augusti. At quis credat, inter tanta lumina, quæ secula illa illustrarunt, non fuisse ignes minores, nullum audaculum, qui scripta sua, parvi licet æstimata, ediderit tamen? Credidit Barthius, vitas quas habemus Imperatorum, originem quidem trahere a Cornelio Nepote, sed esse sequiore ævo ab Æmilio Probo correptas, seu potius corruptas. Præcipuum ex ejus argumentis esse video insignem, quam in vita Iphicratis animadvertisse se putavit, contradictionem, quam jam sub examen revocabo. Judicat Barthius, verba auctoris, Iphicr. III, 1. *Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut ait Theopompus,* non convenire posse in eum, qui secundum c. 1, 2, multum in bello versatus, multa in re militari nova attulit; concludit, esse talia indigna aureæ ætatis auctore, ideoque non a Cornelio, sed a Probo prolata. Asserit, Iphicratem aliquando exprobrasse Pharnabazo, esse eum verbis alacrem, rebus tardum. Quo ore, qua fronte, inquit Barthius, barbaro vitium exprobrare potuisset Iphicrates, nisi ipsemet laboris et strenuitatis sibi conscius fuisset? Valeret quodammodo argumentum, si animus esset Iphicratis causam omnino suscipere, et eum quovis modo a Theopompi reprehensione liberare. Sed certe concludi inde non potest id, quod vult Barthius. Nepos enim et quisque alius aurei seculi scriptor latinus non poterat judicare de imperatore græco, nisi secundum ea, quæ fide dignus aliquis inter historicos græcos tradiderat. Nominat hoc loco judicii sui auctorem, Theopompum. Et quæ, quæso, contradictio reperitur inter Iphicratis caput I et III? Si quis ita judicans nesciret exempla aliorum, qui, licet in bellis strenui, in labore tamen, id est in negotiis, remissi nonnunquam fuere, edoceri potuisset vel solius Alcibiadis exemplo, et hoc vitium et illam virtutem nonnunquam in eodem homine reperiri.

VII. Sunt loci in Nepote variatione codicum tam ambigui, ut disputari ex utraque parte veritatis quadam specie possit. Conferam tantum codicem Thottianum, editionem principem, et Bosianam, seu, quæ eam sequitur, Fischerianam.

Tales loci sunt :

Themist. IV, 2 : cujus *fama*, Edit. P. et B. *flamma*, C. Th.

Pausan. IV, 1 : vincula epistolæ *laceravit*, E. B. *laxavit*, E. P. c. Th.

Alcib. II, 1 : Græcæ linguæ eloquentia *ditissimum*, E. B. *disertissimum*, E. P. et c. Th.

Iphic. II, 5 : Epaminondæ retardavit *inceptus*, E. B. *impetus*, E. P. et c. Th.

Concedo lectiones quas Bosius recepit posse defendi, muniri etiam codicum quorumdam auctoritate; sed credo eas quas tenuere editio princeps et, præter alios, codex Thottianus, magis esse probabiles.

Milt. v, 3, legitur, ut in editione Bosiana, sic etiam in ed. princ. et codice Thottiano : « Namque arbores multis locis erant *raræ*, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur. » Eamdem lectionem recepit et tueri videtur Lambinus. Nihilominus cum Harlesio et aliis præferendum credo esse : Arbores multis locis erant *stratæ*, quam vocem expetit et ipse sensus, et id quod sequitur : Arborum tractu equitatus hostium impediretur. Aperte enim loquitur auctor de consilio, quod est in re militari usitatissimum, et quod nostris dicitur *Verhack*.

Locus vexatus in vita Attici, XII, 3, ut ex editione Bosiana editur : « Nam quum L. Saufeii, equitis romani, æqualis sui, qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiæ, habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, » explicitus redditur lectione Lambiniana : Qui complures annos, studio ductus philosophiæ, *Athenis* habitabat. Notandum enim est, voces *cum eo* aut *eo* non inveniri in codicibus primisque impressis, sed adjectas esse e conjectura, ut aliquem sensum præberent, relata ad *habitabat*. Sed longe clarior est sensus, omisso *cum eo*, adjecto *Athenis*. Non niti hanc lectionem mutatione ex arbitrio Lambini facta, sed fide codicis antiqui, docuit J. F. Heusingerus in dissertatione, quæ editioni Fischerianæ adjecta est. Legit enim ita editio *Corneriana*, cujus supra mentionem feci.

VIII. Est boni commentatoris, observare locos auctorum, in quibus usi sunt voce quadam, significatione peculiari aut minus solita. Tum enim eruditione sua opem ferre debet lectori, non ut fieri solet in illis locis, quos mente ad rem attenta et evolvendo

lexico quivis facile assequitur. Adjungam et ejus generis observationes.

Epam. VIII, 2, legitur : Ut in *periculo* suo scriberent. Hanc vocem corruptam crediderunt editores complures, quum per contextum de cippo loqui debere Epaminondam putarent. Edidit Aldus *sepulcro,* ut alias minus felices conjecturas taceam. Sed constanter tenent lectionem *periculo* codices, quibus et annumerandus est Thottianus. Defendit eam multa eruditione Bosius, sed tanta prolixitate, ut annotatio dissertationis speciem referat. Concinne magis, quæ ad rem intelligendam faciunt, collegit Gesnerus in Thesauro linguæ romanæ. In explicanda significatione ab usu communi aliena nihil est utilius, quam monstrare progressum translationis. Notissima est illa *periculi* significatio *tentamen*, danice *Forsog.* Vox inde ad scripturam relata significat *concept,* danice *udkast;* in rebus denique judicialibus *sententiam* verbis conceptam, quæ prælegi damnato solet, posteaque tabulis publicis inferri. Optime illustratur translata hæc significatio loco Ciceronis in Verrem, III, 79: Eorum hominum (scribarum) fidei tabulæ publicæ, *periculaque* magistratuum committuntur.

Caton. II, 3 : « A multis *tentatus,* non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit. » *Tentatus* hic idem significare, ac *in judicium vocatus*, res ipsa docet. Sed rarior est usus, et eum nec a Gesnero explicatum video.

Attic. XVIII, 2 : Sic familiarum originem *subtexuit.* Subtexere notat *anweben,* vel quod etiam a Germanis ad materiam in libris tractatam transfertur, *drein verweben.* Sic Livius : Subtexit deinde fabulæ huic, etc. Innuit Cornelius, Atticum libro, quo magistratus ornabat, res genealogicas scite admiscuisse. Non solum hanc significationem non enodatam video a commentatoribus, sed etiam in Indice latinitatis Bosiano falso explicatam.

Attic. IX, I, cfr. XVI, 3, utitur auctor voce *divinationis,* eo sensu, quo longe abest a divinatione illa superstitiosa, quam amabant veteres, et quam religio christiana vix tandem eradicare potuit. Mutuo se explicant hi duo loci, et monstrant auctorem, supra seculum suum sapientem, parum tribuisse superstitioni, multum vero prudentiæ et constantiæ, et credidisse, in his virtutibus conjunctis veram sitam esse divinandi artem, id est, prospiciendi sibi in rebus adversis.

IV. *Observationes antiquariæ.*

Singularem et admirandam rei antiquariæ operam præstitit vir optimus *Philippus Daniel Lippert*, professor Dresdensis. Is enim picturæ et reliquarum, quæ cum ea conjunctæ sunt, artium ab adolescentia cultor, tanto incensus est antiquæ elegantiæ studio, ut senex didicerit litteras græcas, et gemmarum effigies magno numero delectas, optime ordinatas, et singulari dexteritate, sua suorumque manu expressas, non solum communicare cum artium studiosis, sed etiam concinne et erudite explicare potuerit. Nemo est qui nescit, quanta sit gemmarum præstantia, quæ, veterum arte cælatæ, in principum aliorumque summorum virorum museis asservantur. Habet etiam Excellentissimus comes de Thott, qui tot tantasque res sua doctrina et eo, quo flagrat, artium amore complectitur, gemmas antiquas haud paucas, quas adhuc nec æri incisas, nec alia via communicatas cum eruditis credo. Opera illa splendidissima, quibus gemmæ æri incisæ exhibentur, superare mihi videtur *Dactyliotheca Lippertiana*, quæ jam quatuor maximæ formæ volumina refert. Ejus enim effigies eumdem, quem ipsi archetypi, præstant usum in mythologia et historia illustranda; imo, quum quatuor millium numerum superent et scite dispositæ sint, majorem, quam ab ullo in Europa museo exspectari potest. Opto, ut in scholis cultioribus habeatur et tractetur hæc Dactyliotheca; pretium quamvis magnum, quod ei comparandæ impendetur, utilitate facile compensabit.

I. Notabo, quæ ex Lipperti opere ad Cornelii imperatores illustrandos pertinent. *Miltiades* ter occurrit, Chiliad. II, n. 326 et 327, Suppl. II, n. 124; *Themistocles* bis, Chil. II, n. 330 et 331; *Aristides*, Chil. II, n. 328 et 329; *Alcibiades*, Chil. II, n. 333 et Suppl. II, n. 125 et 126; *Epaminondas*, Chil. II, n. 335; *Phocion*, Chil. II, n. 334. Neminem pœnitebit legisse, quæ Lippertus scripsit ad has imagines explicandas in voluminibus Lipsiæ, annis 1767 et 1776, publicatis.

II. In Cornelio, qui mores Græcorum, ut Romanis plerumque notos, attigit potius quam explicavit, complura inveniet intelligens lector, quæ altiorem antiquitatis cognitionem requirunt. Vel sola *præfatio* materiam suppeditare posset libello de his rebus haud inutili aut ingrato. Tum demum florebit philologiæ stu-

dium, tum demum et pueri avidis auribus accipient, quidquid ad explicandos auctores tradunt magistri, si cum linguæ latinæ studio antiquaria et historica cognitio rite conjungitur. Multa etiam de his rebus præclare scripsisse video Longolium, Lambinum, Magium; sed multos, qui eos insecuti sunt, commentatores, aut neglexisse antiquitates, aut quæ de eis congesserunt, inani disputatione tantoque involvisse verborum ambitu, ut non facile notare et percipere possit lector id quod ad rem pertinet. Consuli solet in evolvendis auctoribus Lexicon antiquitatum romanarum, ex parte etiam ad ritus Græcorum pertinens, quod a *Samuele Pitisco*, magnæ eruditionis viro, elaboratum, tribus voluminibus prodiit Hagæ Comitum 1737, mea ex editione. Id Lexicon, quamvis e Grævii Gronoviique Thesauris, multisque aliis e libris congestum, vix explebit antiquitatum sciscitatoris desideria, apparatu præsertim librorum destituti. Inveni e. g. omissas voces *Poecile*, et de qua supra tractavi, *periculum*. Sub *gynæcium* seu *gynæconitis* pauca collecta sunt, illustrandæ illi consuetudini, de qua loquitur Nepos, minus idonea. Nec otium suppetit, nec fortasse suffecerint vires ad explicandam in multis auctoris nostri locis antiquitatem. Speciminis loco aliquot exhibebo observationes.

III. Quisquis litterarum græcarum non omnino expers est, offendetur statim loco illo Cornelii in præfatione : « Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad scenam eat mercede conducta. » Scimus, Lacedæmonios e lege Lycurgi ludis scenicis seu theatralibus omnino abstinuisse. Manifesti sunt loci Xenophontis, qui familiaris fuit Agesilai, et Plutarchi, qui centum post Cornelium annis scripsit, omnemque adimit excusationem, hunc non de Pausaniæ et Agesilai, sed de suo ipsius tempore loqui, quum Lycurgi leges jam essent obsoletæ. Et si unquam, corrupto reipublicæ statu, Lacedæmonii leges suas adeo neglexerunt, ut scenæ operam darent; cur præ ceteris in tota Græcia feminis, lacedæmoniæ viduæ nobili tribuatur, quod nisi per fraudem legis cives nonnunquam admisisse suspicamur? Mercede conduci solent, qui *in* scenam eunt, ut partes nempe agant in comœdia, non qui *ad* scenam, ut spectent. Muneris causa sumptibus publicis in aliis Græciæ urbibus exhibebantur ludi; sed quis mercede conducet eos, quibus spectare volupe est? Effugere interpretes conati sunt has quæstiones, ad quas vix apta excogitari potest responsio, tribus modis. Alii, ab Æmilio Probo profecta hæc verba

putantes, asserunt, auctorem non de illo ævo loqui, quo imperatores Pausanias, Lysander, Agesilaus vixerunt, sed de eo, quo liber conscriptus putabatur, Theodosii nempe ætate; tunc forte habitos Lacedæmone ludos scenicos, tunc forte viduas nobiles eis adfuisse. Tam absona est hæc conjectura, tot contra eam valent rationes, ut operæ pretium non sit ei refellendæ immorari. Nec mentionem ejus fecissem, nisi ea, quod mirum, Lambini nomen præ se ferret. In chartam conjecisse videtur Lambinus hanc observationem, antequam factus est certior, Nepotem esse verum libri auctorem; postea illam delere oblitus. Monstrat hoc exemplum, purgandos esse a lapsibus, sive calami sive judicii, doctiorum etiam virorum commentarios, si iterata editione repetuntur. Explicant alii *scenam* per ludos gymnasticos, quos Lacedæmone magno in pretio fuisse scimus, feminas quoque eis admissas non negamus; sed pugnare videtur hæc explicatio contra usum vocis *Scenæ,* a Græcis æque ac Romanis receptum. Et restat quæstio : Quis mercede conducet viduam nobilem, ut eat spectatum? Alii denique, quorum princeps fuit Hieronymus Magius, crediderunt, legi debere *cœnam*, non scenam. Aut hanc lectionem, aut etiam *ad lenam,* corrigendo textui aptam esse credidit J. M. Heusingerus, eaque res largam præbuit materiam disputationis inter ipsum et doctissimum Stavernium. Certum quidem est, Lacænarum mores non fuisse præ ceteris castos. Sed lectio *ad lenam* non placuit beato Gesnero, jure, ut mihi quidem videtur; et, si exprobrare Nepos voluit viduis lacænis morum licentiam, hoc sensu vix adæquate dixisse videtur : Quæ non ad cœnam erat mercede conducta.

Nihil itaque superest, nisi ut locum judicemus adeo corruptum, Æmilii fortasse Probi culpa, ut probabiliter nec explicari nec emendari possit. Nolim enim accusare Cornelium, cum in moribus Græcorum exponendis, in præfatione præsertim, ubi exempla deligenda erant notissima et certissima, tam graviter errasse.

IV. Præf. § 1 : *Quis musicam docuerit Epaminondam.* Nihil apertius declarat hanc græcorum morum a romanis diversitatem, quam id quod *Cicero* ait, *Quæst. Tusc.* 1, c. 4 : « Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur et *Epaminondas,* princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur, *Themistocles*que aliquot ante annis,

quum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. »

Carebant Romani, quum tamen Ciceronis ætate essent florentissimi, bonis musicis perinde ut pictoribus, quia dedecere putabant has artes viros nobiles. Quo minus erat arti honoris, eo minora studia fuerunt.

V. Præf. § 7 : *Gynæconitis*. Respondet hæc vox ei, quam Turcæ aliique Asiæ populi usurpant, *haram*, nisi quod moribus differunt. Græcis enim unam tantum uxorem ducere fas erat, quum Mahomed, ex antiqua gentium asiaticarum consuetudine, asseclis suis plures permiserit, qua licentia ditiores adhuc interdum utuntur. *Homerus* auctor est, jam olim feminas separatum a viris domicilium occupasse. Monstrat id exemplum Penelopes, Odysseæ libro I. Servatum fuisse eumdem Græcorum morem Cornelii etiam ætate, luculentus testis est *Vitruvius*. Is enim, de Architectura, l. VI, c. 10, quod inscribitur : « De græcorum ædificiorum eorumque partium dispositione, atque differentibus nominibus, satis ab italicis moribus et usibus discrepantibus ; » non solum mentionem facit gynæconitidis, sed etiam docet, quomodo ædificata et instructa esse soleat. « In his locis introrsus constituuntur œci magni, in quibus matresfamiliarum cum lanificiis habent sessiones... Hæc pars ædificii *gynæconitis* appellatur. » Opponitur gynæconitidi *andron* seu *andronitis*, de qua Vitruvius l. c. : « Græci enim *andronas* appellant œcos, ubi convivia virilia solent esse, quod eo mulieres non accedant. » Scitum fuit Diogenis Cynici de utraque parte ædium dictum, quod refert Diogenes Laertius. Quum enim ex eo, Lacedæmone Athenas veniente, quæreret aliquis, unde veniret, quo tenderet? respondit : Ex andronitide in gynæconitin.

VI. Miltiad. VII, 3, memoratur *Poecile*. porticus seu stoa Athenarum, in qua pugna depicta est Marathonia ita ut in decem prætorum numero prima Miltiadis imago poneretur, isque hortaretur milites prœliumque committeret. Ad illustrandum hunc locum nihil potest esse luculentius verbis iis, quibus usus est *Æschines* in oratione adversus Ctesiphontem. Utar versione Lambini : « Adite igitur animis ad porticum Poecilen! omnium enim rerum præclararum exstant vobis in foro monumenta. Quid igitur est, Athenienses, quod ego dico? Hic Marathonia pugna depicta est. Quis erat imperator? — Neminem sane vestrum esse puto, qui

non ita rogatus respondeat : Miltiades. At illic nusquam ejus nomen inscriptum est. — Quid ita? non petiit hoc præmium? — Petiit quidem, sed populus non dedit; verum ei pro nominis inscriptione concessit, ut primus milites cohortans pingeretur. »

Patet ex his oratoris verbis, ut et e scriptoris historici narratione, mox post pugnam Marathoniam, Miltiade adhuc vivente et libero, tabulam hanc esse confectam. Itaque ad præmium Miltiadi tributum non pertinet id, quod *Plinius* refert, Hist. Nat., xxxv, 8, prœlium Marathonium a Panæno, fratre Phidiæ, esse pictum, nec quod *Ælianus*, qui Polygnoto celebri admodum pictori ejusdem generis opus in Poecile tribuit; hi enim duo multis post pugnam Marathoniam annis pingendi arte inclaruerunt. Renovatam potius post combustas a Xerxe Athenas, seu etiam repetitam his pictoribus pugnæ Marathoniæ tabulam credo. Confirmatur inde id, quod asserit Plinius l. c., summæ antiquitatis esse apud Athenienses artem pingendi, et mature eos ad culmen pervenisse, ita ut jam Candaulis, i. e. Romuli ætate, Olymp. 22, manifesta fuerit artis claritas atque absolutio. Dicit Plinius, Panænum, fratrem Phidiæ, prœlium Marathonium pinxisse : « Adeo jam colorum usus percrebuerat, adeoque ars perfecta erat, ut in eo prœlio iconicos duces pinxisse tradatur, Atheniensium Miltiadem, Callimachum, Cynegirum, Barbarorum Datim et Artaphernem. » Quomodo pingere potuisset artifex, Periclis ætate florens, pugnæ Marathoniæ duces iconicos, nisi eum præcessisset pictor, pugnæ illi coævus? Hanc picturæ antiquitatem nec video observatam a commentatoribus Cornelii, nec satis vindicatam ab artis hujus historicis recentioribus, qui præstantiora quævis ad Periclis ætatem referre solent.

VII. Chabr. 1, § 2 : « Obnixoque genu scuto, projectaque hasta impetum excipere hostium docuit, § 3. Hoc usque eo tota Græcia fama celebratum est, ut illo statu *Chabrias* sibi statuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est, ut postea athletæ, ceterique artifices, his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti. » Exscripsi locum totum, quo facilius dignoscantur, quæ *G. E. Lessing* ingeniosissime commentatus est sub finem libri sui, qui *Laocoon* inscribitur. Quidquid de bonis litteris et artibus scripsit præstantissimus vir, cum quo in prima adolescentia intima familiaritate conjunctus vixi, lego cum maxima voluptate.

Eminent enim in eo, quæ raro in uno scriptore conjuncta invenias, eruditio late patens, summum ingenii acumen, magna in argumentando vis, mirusque dictionis nitor. Celeberrimus *Winkelmannus* in opere suo de arte pulchriore commentatus erat de *Borghesio,* quem vulgo perhibens, *gladiatore.* Statua illa præclara multis in libris æri insculpta habetur. Conspicitur etiam egregia ejus effigies gypsea nostra in urbe, in arce Charlottoburgensi. Negavit Winkelmannus, esse gladiatorem, aut, ut alii volunt, *discobolum;* credidit esse militem, qui virtute sua, statuque, quo hostis impetum excepit, statuam meruerit. *Lessingius* statuam illam, comparans cum Nepotis descriptione, quam supra attuli, judicat repræsentare *Chabriam.* Unum obstare videtur. Sursum tenet miles ille scutum; quum Nepotis descriptio habeat : Obnixo genu scuto, projectaque hasta. Sed vir doctissimus ita interpungendum credit : Obnixo genu, scuto, projectaque hasta. Attigit eamdem rem in alio libro, qui inscribitur : *Antiquarische Briefe.* Potest utique, si vis, interpunctio Lessingiana habere locum. Sed si id non detur, haud minus acceptum et probandum erit Lessingii de celebri hac statua judicium. Si non omnino respondet statui, quo Chabrias impetum hostium excipere docuit, alium repræsentare videtur illustrem græcum militem, vel etiam victorem Olympiæ, cui ad exemplum Chabriæ *in eo statu posita est statua, in quo victoriam est adeptus.*

VIII. Lysandr. III, 1. *Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant.* Aptus in hunc locum commentarius est totus Herodotus, sententiis quippe oraculorum repletus. Monstrat, Græcos omnes oraculis plurimum tribuisse; nullum vero inter eos populum tanta superstitione ab oraculorum effatis pependisse, ac Lacedæmonios. Instituerant oraculorum gratia singulare munus. Utebantur scilicet duobus *Pythiis,* quos Delphos ad exploranda vaticinia mittere solebant; teste Herodoto, l. VI, p. 400. Sed corruptam nonnunquam fuisse *Pythiam,* docet idem Herodotus, l. V, p. 364, et VI, p. 402 et 408.

IX. Agesil. VIII, 5. *Ignorantia bonarum rerum.* Inter Græcos æque, ac alios qui *elegantiam* affectabant populos, sapientiores eam potissimum in his rebus posuerunt, quæ ad animum effingendum pertinent, sed plerique haud minus in illis, quæ ad voluptatem luxuriamque. Notabant vocibus ἀβελτερία, ἀναισθησία, homines a cognitione aut sensu bonarum rerum alienos, idque

similiter, ac nostrum *Geschmack, Smag*, cadit æque in cogitandi ac in sentiendi rationem. Pari modo interpretanda sunt verba quæ præcedunt : Hominis *non beatissimi* suspicionem præberet. Revera *beatus* dici meretur is, qui summo animi bono, frugalitate, fruitur. Sed usurpavit etiam Juvenalis vocem, ex more Romanorum, pro divite, seu bonis externis affluente.

X. *Catonis* cap. III, describuntur ejus *Origines*, seu historiæ romanæ libri septem. Librum hunc magnis extollit laudibus Cicero, sed docet simul, jam suo tempore fastidio fuisse Romanis. Confirmatur inde, quod sub initium hujus dissertationis monui, accidisse Romanis idem, quod apud nos fieri videmus, ut pro vicissitudine temporum et linguæ, boni quoque libri negligantur, fastidiantur, aliique in eorum locum ad tempus succedant, minoris forte pretii. Utile est conferre cum Cornelii descriptione Ciceronis judicium, Brut. c. 17 : « Jam vero *Origines* ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicut multis jam ante seculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis, quum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ.... Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, quum penitus ignoretur *Cato?* Antiquior est hujus sermo, et quædam horridiora verba; ita enim tum loquebantur. Id muta — jam neminem antepones *Catoni.* »

Hanc Ciceronis defensionem legentibus non erit mirum, Catonis præstantissimum opus jamdudum periisse.

V. *Observationes historicæ.*

Nihil magis expedit ad auctores veteres cum fructu aliquo historicæ cognitionis legendos, quam alterum ex altero explicare, supplere. Hoc commodum a commentatorum maxima parte frustra exspectatur. Pauci inter eos, qui cordi habuerunt promovere cognitionem historiæ veteris, allegarunt locos scriptorum ad eamdem rem pertinentes, quos evolvere non cujusque est lectoris. Pauciores, inter quos Lambinus, locos auctorum, eorum præsertim, qui minus in manibus tironum versantur, in annotatione exscripserunt; at paucissimi, auctores in diversa abeuntes aut conciliare inter se, aut, re cognita, judicium de eis ferre sustinuerunt, quum erroris arguere auctorem, quem commentantur, piaculum quasi

ducant. Nec in libris separatis plerisque, quos de historia vetere composuere recentiores, accessus datur ad artis historicæ penetralia, scientiam scilicet dijudicandi auctores. Alii historiam scribunt, nominatis testibus nullis, quod quidem compendiario scriptori, si modo ipse diligens fuerit fontium perscrutator, fas esse duco. Id enim elementis historiæ veteris addiscendis quam maxime convenit. Sed eruditiores oculis suis videre, diversasque rationes ponderare volunt. Citationibus superfluunt alii, quamvis ipsi raro fontes adierint, recentiorum opiniones veterum immiscent testimoniis, nec a veris falsa dijudicant.

I. Innumeri fere sunt Cornelii loci, quibus ex aliis auctoribus, pari aut majore fide dignis, suppleri potest vel etiam emendari. Varias res, quæ historiæ supplendæ et connectendæ inserviunt, tabulis chronologicis indicabo. Hic deligam potissimum eos locos, quibus Cornelium errasse aut negligentius scripsisse credo; non detrahendi aliqua cupiditate ductus, sed veritatis historicæ studio, et juventuti inserviens, quæ sæpius veteres omnes laudari uno ore rebus in omnibus audit, et ad eos superstitiose colendos adigitur. Nihil est magis alienum a vero antiquitatis studio, quum videamus, quod supra monui, reprehendi a Plutarcho Herodotum, a Plinio Cornelium; nihil magis obtundit judicandi vim, quam acuere maxime debent juvenes litterati. Nam quum sæpissime in partes diversas abeant historici veteres (quod idem in nostra historia accidit, et quod humana fert fragilitas), aut legent eos sine judicio et sine ulla ad res narratas attentione, aut nescient, cui fidem tribuant, cui negent.

II. Dixi, hujus dissert. p. 189, me non credere Herodoti historiam unquam in conspectum venisse Cornelii Nepotis. Erunt, quos hæc suspicio offendet, qui persuasum sibi habent, auctoribus latinis aditum patuisse ad Græcos omnes, illosque nulli pepercisse operæ hos perlegendi et indagandi. Sed cogitemus ingentem fuisse copiam omnis generis librorum et apud Græcos, et Cornelii etiam tempore apud Romanos, quorum minima pars ætatem tulit, eoque difficiliorem fuisse delectum. Cogitemus idem accidisse Græcis ac Romanis, quod nobis, spernere nonnunquam et negligere libros bonos antiquiores, et pro præstantioribus, novitatis gratia, ad tempus habere alios, qui revera erant minoris pretii et fidei. Si exemplo opus est, provoco ad ea, quæ Cicero dixit de Catonis Originibus, eademque occasione de Thucydide et de Philisto, ex-

scripta a me superius. Cogitemus etiam, Græcorum libros, præsertim antiquiores, quorum exemplaria sensim multiplicabantur per librarios mercede conductos, non ubivis fuisse obvios in Italia, Cornelii maxime ætate, qua non ita dudum flagrare Romani cœperant cupiditate græcas litteras addiscendi. Dicere hæc omnia me puto excusandi potius Cornelii gratia, quam incusandi. Hausisse videtur sua omnia in vitis Miltiadis, Themistoclis, Aristidis et Pausaniæ, in quibus Herodoto uti potuisset, e scriptoribus nobis incognitis, sed, ut credo, ætate æque ac fide minoribus Herodoto. Si, gravi hoc auctore lecto, sciens ab eo dissensisset, haud minus indicasset dissensum, ac factum videmus in vita Themistoclis, ubi, de ejus in Persas itinere loquens, ait se plures auctores legisse, sed credere potissimum Thucydidi, quod ætate proximus erat.

III. Credo itaque, Cornelium multum errasse in vita Miltiadis conscribenda, quum auctores græcos secutus sit minus perspicuos, longo forte post Miltiadis ætatem tempore florentes. Tanta est in Miltiadis vita tradenda diversitas, si Cornelium comparare velis cum iis quæ Herodotus, l. IV et VI, exposuit, ut vel hæc sola disquisitio amplam dissertationi materiam præbere possit. Sed quis præferre dubitabit Cornelio Herodotum, qui coævus erat Cimoni, Miltiadis filio, qui, Halicarnassi natus, nullo ferebatur in aliquam Græciæ civitatem aut familiam partium studio, qui, quæ vera essent, sciscitari et poterat et volebat, qui erat integerrimi animi multique judicii, qui denique, audiente et applaudente tota Græcia, prælegit historiam rerum in memoria recenti versantium?

IV. Luculenter docuit Herodotus, *Miltiadem*, Cimonis filium, cujus vitam Cornelius exposuit, non venisse in Chersonesum, ut coloniam Atheniensium deduceret, sed ut regnum capesseret in Doloncis, Chersonesi Thrasicæ incolis, hæreditario quasi jure, et annuentibus Pisistrati filiis, qui tum Athenis dominabantur. Jam enim Pisistrati et Crœsi ætate patruus Miltiadis hujus, Miltiades, Cypseli filius, qui generis originem ab Æaco Æginæ rege trahebat, Athenis ex oraculo a Doloncis evocatus fuerat, ut ipsos regeret. Ei primum in Chersonesi dynastia successit Stesagoras, fratris Cimonis filius, tandemque huic interfecto alter Cimonis filius, noster Miltiades, qui usque ad id tempus Athenis habitaverat, et uxorem postea duxit Hegesipylam, Olori Thracum regis filiam. Ita Herodotus res narrat, l. VI, p. 392-394 et 419, ex edi-

tione mea, quæ impressa est apud Henr. Stephanum anno 1592. Consilium Miltiadis de ponte in Istro flumine dissolvendo exponitur ab Herodoto, l. IV, p. 304, ubi videmus Miltiadem assensisse tantum consilio et petitioni Scytharum. Chersonesum paulo post reliquit, sive ob incursiones Scytharum, sive, quod probabilius est, ob Darii metum. Sed post triennium repetitus est a Doloncis, iisque imperavit adhuc multos per annos usque ad illud tempus quo Ionia iterum sub potestatem Darii redacta est. Paulo ante *Lemnum* occupasse videtur, quam insulam non *Cares*, sed *Pelasgi* tenebant, ut Herodotus prodit, lib. V, p. 338, et lib. VI, p 433. De pugna *Marathonia*, de irrita oppugnatione *Pari*, et de Miltiadis accusatione et morte multa traduntur libro VI Herodoti, quæ longe absunt a Cornelii narratione. Notabo tantum de pugna Marathonia, quod alio loco tradit Herodotus, l. IX, p. 596, pugnam describens Platæensem. Contentio enim fuit ante hanc pugnam inter Athenienses et Tegeates, quis populus alterum teneret cornu. Opponebant Tegeatum argumentis Athenienses, se pugna Marathonia vicisse XLVI nationes. Ob hujus rei famam antelati sunt Athenienses, judicantibus Lacedæmoniis.

V. In vita *Themistoclis* a Cornelio descripta non notabo ea quæ ille preterınisit. Decet enim biographum, qui, ut ipse alia occasione profitetur, summas tantum rerum attingere voluit, multa prætermittere. Eo amplior fuit, ex instituto suo, in Themistocle describendo Plutarchus. Duos tantum locos selegi, in quibus errasse Cornelium credo.

Cap. II, § 1 : « Primus autem gradus fuit capessendæ reipublicæ bello *Corcyræo*, et § 3 : Classe celeriter effecta, primum *Corcyræos* fregit. » Intestina Græcorum bella, ea maxime, quæ paulo ante et post pugnam Marathoniam acciderunt, tam solerter enumerata sunt ab Herodoto, ut certo mentionem fecisset belli Atheniensium adversus Corcyræos, si unquam gestum fuisset. Sed nihil tale in Herodoto. Exponit potius idem Themistoclis consilium, de quo breviter Cornelius : « Nam quum pecunia publica, quæ ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret; ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium ædificaretur. » His verbis, l. VII, p. 489 : « Quum magna vis pecuniæ e proventu metallorum, quæ sunt e *Laureo*, esset in ærario Atheniensium, eaque esset æque dividenda viritim, denis in singulos puberes drachmis, tunc Themistocles hanc dissuasit Athe-

niensibus distributionem, sed ex pecunia classem *ducentarum* navium ad *Ægineticum* bellum comparare suasit. Hoc enim bellum Græciæ salutem attulit, cogens Atticos nauticos fieri. » Occasionem belli æginetici prodit Herodotus, l. v, p. 361, et aperta res est, cadere ea in bellum ægineticum, quæ Cornelius, minus accurate historiam Græciæ antiquam tenens, de Corcyræo dixit. At, respondebit aliquis, fortasse etiam, vivente Themistocle, cum Corcyræis bellum gesserunt Athenienses? quod nescivit Herodotus, cujus vero memoriam Nepos, aliis bonis auctoribus usus, conservavit. Id omnino non probabile. Athenienses in eo demum decennio, quod a pugna Marathonia ad Salaminiam effluxit, operam dare cœperunt rei navali; occasionem præbuit bellum æginèticum. Nullum reperitur vestigium, hoc ipso decennio Athenienses ad tantam pervenisse potentiam, ut Corcyræos debellarent, toto fere Græciæ ambitu ab ipsis distantes et jam dudum mari potentes. Efflagitarunt Athenienses hac ipsa ætate à Corcyræis auxilium, quum Xerxes transitum in Græciam pararet, teste Herodoto, vii, p. 489. Confessi sunt post id tempus Corcyræi, quum in bello adversus Corinthios suscepto opem peterent ab Atheniensibus, se iis hucusque nec socios fuisse nec inimicos, in oratione quæ legitur apud Thucydidem, l. i, c. 32. Asserit denique Thucydides, Themistoclem exsulem, ea potissimum ex causa confugisse ad Corcyræos, quod bene quondam de eis meruerit, l. i, c. 136. Itaque non *fregit* eos.

Ad eumdem Thucydidem provocat ipse Cornelius in vita Themistoclis, cap. ix; tamen, cap. viii, longe ab ejus narratione discedit, § 3 : « Ad Admetum, Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. » At Thucydides, loco nuper citato, asserit, Admetum non fuisse Themistocli amicum; idque, quod ipsa res docet, multo probabilius. Si enim jure hospitii cum eo fuisset conjunctus, non certe *filiam* Admeti parvulam arripuisset, et se cum ea in sacrarium, quod summa colebatur cærimonia, conjecisset. Ait contra ea Thucydides, consilio uxoris Admeti, arreptum fuisse a Themistocle filium ejus, eumdemque supplicem petiisse et impetrasse ab Admeto pristinæ offensionis veniam.

VI. Dicit Cornelius, interfuisse *Aristidem* pugnæ Salaminiæ; fuisse etiam prætorem Atheniensium apud Platæas; pergens, c. ii, 2 : *Neque aliud est ullum* hujus in re militari illustre factum.

Notatu dignissima sunt, quæ Herodotus memoriæ prodidit de rebus ab Aristide, et apud Salamina, et apud Platæas gestis, l. viii,

p. 555, et IX. p. 596; plura adhuc de iisdem refert Plutarchus in vita Aristidis. Si brevitatis gratia ea præterire volebat Nepos, omittenda tamen non fuisset pugnæ *Marathoniæ* memoria, præsertim quum inde appareat, fuisse Aristidem non solum, ut ait Cornelius, *fere æqualem* Themistocli, sed etiam æqualem Miltiadi. Certum est e Plutarcho aliisque auctoribus, fuisse Aristidem e decem prætorum numero, quamvis nomina eorum non recenseat Herodotus. Modestia et virtute sua non minimam Aristides habuit partem in victoria Marathonia.

VII. *Pausan.* I, 2 : « Hujus illustrissimum est prælium apud Platæas. Namque illo duce Mardonius .... *haud ita magna manu* Græcia fugatus est. »

Accurate enumerat *Herodotus,* l. IX, p. 597, exercitum Græcorum, qui ad Platæas cum Mardonio conflixit. Dicit, levis armaturæ 38700, leviter armati circa singulos Spartiatas collocati 35700, levis armaturæ reliqui 34500; totus autem exercitus græcus undecim myriades, minus mille et octingentis, seu potius, si numeros singulares colligas, 108900 armati. Talis numerus non appellari solet haud ita magnus, sed est maximus, quem unquam in historia græca computatum reperi, exercitus. Si Herodoti amplissimam hujus pugnæ descriptionem perpendimus, judicabimus facile, quam parum victoria platæensis, quæ universam Græciam liberavit, tribuenda sit Pausaniæ virtuti, quam multum fortunæ et aliorum Græcorum fortitudini.

VIII. *Cimon.* II, 2 : « Primum, imperator, apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit : oppidum Amphipolin constituit, eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud *Mycalen* Cypriorum et Phœnicum ducentarum navium classem devictam cepit. » Tenent eamdem lectionem, a Bosio, et qui eum sequuntur, receptam, omnes codices, nisi quod levi mutatione nominis, Thottianus habet *Michalen,* et editio princeps *mychalem.*

Jam in eo non satis perspicuus fuit Cornelius, quod non notavit tempus, quo Cimon post patris mortem custodia tenebatur, et quo tandem liberatus ad rem publicam pervenit. Cimonis jam magnam fuisse apud Athenienses auctoritatem ante pugnam Salaminiam, discimus e Plutarcho. Is enim tradit, illius potissimum exemplo prævaluisse consilium Themistoclis, Athenarum urbem, appropinquante Xerxe, relinquendi, et defendendi patriam mœ-

nibus ligneis, seu navibus. Herodotus Cimonis mentionem facit nullam, nisi quod narrationi de morte Miltiadis subjungit, Cimonem filium mulctam exsolvisse. Concludi inde potest, id quod et historiæ series confirmat, non admodum longam fuisse Cimonis custodiam. Erravit vero Cornelius in rebus gravioris momenti.

Celebre ad Mycalen prælium non commissum est post illud apud flumen Strymona, et post Amphipolin coloniam constitutam. In prælio ad Mycalen non fuit dux Cimon.

Confudit auctor noster prælium ad *Mycalen,* quod est promontorium Ioniæ exadversus Samum percelebre (quod sacrum erat ob templum Panionium a duodecim Ioniæ civitatibus ibi exstructum, teste Herodoto, l. 1, p. 69), cum illo prælio, haud minus insigni, quod novem annis post commissum est, Cimone duce, ad *Eurymedonta* Pamphyliæ fluvium; ea fortasse causa in errorem ductus, quod in utroque prælio et mari et terra pugnatum est. Victoriæ Græcorum ad Mycalen amplam descriptionem dedit Herodotus sub finem operis sui. Dux Græciæ communis in eo prælio erat Leutichides Lacedæmonius, dux Atheniensium Xantippus, Periclis pater. Commissum esse eodem die, quo Pausanias victoriam platæensem reportavit, asserunt historici, quos novi, omnes.

IX. *Cononis* et *Agesilai* vitæ, comparatæ in rebus, quæ ad *Tissaphernem* pertinent, satrapen Lydiæ. Eminuerunt eodem tempore, aliquot post bellum peloponnesium annis, virtute bellica inter Lacedæmonios *Agesilaus*, inter Athenienses *Conon*, qui quidem jam sub finem istius belli prætor fuerat Atheniensium, et postea inter Persas versabatur. Historia non solum regum, sed etiam satraparum persicorum in Asia, multum illustrat res ejus temporis græcas. Celeberrimus inter eos est Tissaphernes, in cujus intimam amicitiam Alcibiades pervenerat. Is dicitur Cornelio summo studio bellum gessisse adversus Agesilaum, Ages. II; in vita vero Cononis de iisdem rebus loquens auctor dicit, Con. II, 2 : « Quum Lacedæmonii Agesilaum bellatum misissent in Asiam, *maxime impulsi a Tissapherne*, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, et cum Lacedæmoniis coierat societatem; hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator, re quidem vera exercitui præfuit Conon. » Et cap. III : « Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi, quam ceteris, erat apertum. »

Hæc sibi contradicunt, aut ad minimum contradicere videntur. In vita Agesilai laudibus extollit hunc imperatorem, quod vicerit

Tissaphernem. Ait in vita Cononis, Agesilaum in Asiam *venisse*, impulsum a Tissapherne. Quæ igitur laus Agesilai, et quid mirum, si Tissaphernes se vinci passus est? Exponere conabor rem omnem; tum quidem dissolvetur quodammodo contradictio apparens, sed scriptor non omnino quadam negligentiæ culpa liberabitur.

Fuit *Tissaphernes* magna fide in Darium Nothum et in ejus filium Artaxerxem Mnemona; sub eorum imperio per complures annos magnam Asiæ partem administravit, et prudens perspexit, non esse regis Persiæ, eo usque adjuvare Lacedæmonios, ut universam Græciam in sua potestate tenerent. Sed exosus erat Tissaphernes Cyro juniori, ejusque et Artaxerxis matri, sceleratæ isti Parysati; æmulum etiam habebat Pharnabazum, Hellesponti satrapen. Tempestive monuerat Artaxerxem, cavere sibi a Cyri fratris consiliis, et opera ejus in prælio ad Cunaxa magna fuit ad Artaxerxis salutem. Recte itaque dicit Cornelius : « Reminiscens Artaxerxes, Tissaphernis se opera Cyrum fratrem superasse. » Quum brevi tempore post prælium ad Cunaxa Lacedæmonii, Agesilai consilio, bellum inferrent Persis, non poterat non infensus esse Lacedæmoniis, qui tam fidum se præstiterat regi. Restitit itaque sub initium belli, quantum potuit, Agesilao in Asia grassanti. Sed quum non ex sententia gererentur res Persarum, *Parysatis*, quæ Tissaphernem, ut reliquos omnes qui Artaxerxem adversus Cyrum adjuverant, infinitis persequebatur odiis et calumniis, proditionis eum accusavit. Hac accusatione ad desperationem adductus Tissaphernes, irritatus Parysatis et Pharnabazi calumniis et minis, factus tandem est proditor, Agesilaum Asiam devastantem non impedivit, fortasse etiam consilia cum eo clandestina iniit. Inde per Cononem apud regem accusatus, jussu ejusdem per Tithraustem necatus est. Ea in hac narratione, quæ ad Tissaphernem et Parysatin pertinent, amplius exposita sunt a perillustri *Guldbergio*, Histor. T. II, p. 127, 143, veterumque auctoritatibus munita.

X. Notatu digna est *Athenarum* per L. Cornelium Syllam expugnatio in bello mithridatico. Non attigit eam Cornelius, nec necesse per se erat, quum vitam Pomponii Attici, non res ejus temporis romanas persequeretur. Dicit tantum, *Attic.* II, 2 : « Posteaquam vidit Atticus, Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam......, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. » Memorat postea, c. IV, 1, Syllam, qui Athenas venerit ex Asia recedens.

Ita loquens, dubium reliquit lectorem de quæstione haud parvi momenti, num Atticus fuerit Athenis jam eo tempore, quo a Sylla obsessæ et ad exitium redactæ sint? Cinnani enim tumultus brevi post Syllæ ex Italia discessum exarserant. Tum utique gratia, qua Atticus valebat apud Syllam, plurimum prodesse potuisset afflictis Atheniensibus; et tanta res silentio prætereunda non erat.

Persuasus vero sum, ejus temporis historiam perpendens, Atticum non ante obsidionem, sed post deditionem, et quietem Athenis restitutam, in hanc urbem demigrasse, quum Sylla jam in Asia bellum gereret adversus Mithridatem. E calamitatibus, quas paulo ante pertulerat Athenarum urbs, explicanda sunt illa Cornelii verba, Attic. II, 4 : « Sæpius suis opibus inopiam eorum publicam levavit; » similiter et alia beneficia, quæ Atticus privatus in civitatem afflictam conferre potuit.

NOTÆ IN CORNELII NEPOTIS OPERA.

IN AUCTORIS PRÆFATIONEM.

Lacedæmoni. Pro *Lacedæmone.*

Ad lenam. Valde hic locus exercuit interpretes. *Ad scenam* habent codices nostri regii 5857 et 6143, et hanc lectionem probo, quæ a sequentibus *in scenam prodire* corroboratur. Alii *ad cœnam* emendant, quod sequentia (*nam neque in convivium*) coarguunt. Nostra editio *ad lenam* prætulit, quod impudicitiæ et quæstus fama laborarint Lacenæ mulieres.

Gynæconitis. Γυναικωνῖτις, apud Græcos, mulierum conclave.

IN VITAS EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

IN MILTIADIS VITAM.

Cap. I. *Pythia.* Vel Pythonissa, virgo sacerdos erat Apollinis *Pythii,* quæ, insidens tripodi hujus dei, Delphis vaticinabatur.

Cap. II. *Barbarorum.* Thracum, populi enim externi a Græcis *Barbari* vocabantur.

Cap. III. *Scythis.* Qui Tanaim inter et Iaxartem amnes in Europa siti erant.

Asiam. Minorem scilicet.

Cap. IV. *Hemerodromi.* A græce ἡμεροδρόμοι, qui per diem currunt, a vocibus ἡμέρα, dies, et δρόμος, cursus. « Ingens die uno cursu emetientes spatium, » ut explicat Livius, xxxi, 24.

Cap. V. *Sub montis radicibus.* Qui *Mons Panis* dictus erat, nimirum e terrore panico quem Persis deus Pan injecerat. Unde conjicere licet Miltiadem, cujus nomen a voce *μίλτος*, minium, derivatur, eumdem esse, vel idem nomen habuisse ac Panem, cujus effigies miniata erat. *Vide* Pausan., 1, 32, extr., et Virg., *Eclog.* x.

Cap. VI. *Pœcile.* Græce ποικίλη ϛοὰ, e ποικίλος, variis coloribus distinctus. In hac porticu variis picturarum generibus adornata, Marathonia pugna depicta erat.

Cap. VII. *Vineis.* Vineæ instrumentum bellicum erant cratibus contextum, in modum *vineæ* seu vitis jugatæ, sub quibus oppugnantes tutius ad muros subruendos penetrabant.

Testudo. Machina bellica tabulatis et coriis cilicinis contexta, a similitudine *testudinis* dicta. *Testudo* quoque dicebatur quam faciebant milites se tegumentis scutorum undique operientes, ut testudo suo putamine.

A rege. Subaudito *Persarum;* Persarum enim reges nunc μεγάλοι βασιλεῖς, magni reges, nunc *reges* absolute dicebantur.

Miltiadis effigies spectatur in numismate veteri, cum hac epigraphe: ΜΙΛΤΙΑΔΟ ΑΘΗΝΑΙΟΥ (*Miltiadis Atheniensis*); in aversa parte imago Libertatis sinistra manu pileum tenentis; super, puero lauream extollente, cum hac inscriptione : ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (*Græcorum libertas*). Effigiem etiam Cimonis habes ex Herme veteri inter Imagines illustrium F. Ursini num. 92; et ejusdem Hermes alius repertus est olim Romæ in monte Cœlio, duobus versibus græcis et latinis inscriptus, quos exhibent Gruteri *Thesaur. inscr.*, p. 4386, et Jo. Faber, in Comm. ad imag. Ursini.

IN THEMISTOCLIS VITAM.

Cap. I. *Quæ contumelia.* Paterna enim familia excidebat abdicatus juvenis, publiceque per præconem pronuntiabatur patrem negare hunc suum filium esse amplius.

Cap. II. *Xerxes.* Darii Nothi, patris sui, Marathoniam cladem vindicaturus.

Triremes. Sic dictæ a triplici serie *remorum* et *remigum.*

Ac sacra procuranda. Id est, ac servanda sacra Minervæ Poliadis. *Vide* Strab., ix.

Cap. IV. *Astu.* Id est Athenas, quæ apud Atticos ἄϛυ per excel-

lentiam dicebantur, quemadmodum Roma *Urbs*, apud Romanos. Hanc tantum urbis partem in qua arx erat, ἀςύ vocat Strabo, IX, sicut apud nos vetus Lutecia vocatur *civitas*, gallice *la cité*.

Classiarii. Classis milites.

Barbarus. Xerxes scilicet, e Græcorum et Romanorum more.

Cap. VI. *Triplex.* Nimirum Piræus ipse, Phalerus et Munychia, tres portus a natura facti, uno muro conclusi sunt.

Cap. VII. *Deos publicos.* Id est toti Græciæ communes. — *Patrios.* Patriæ, seu Athenis et Atticis peculiares. — *Penates.* Penatibus vel familiis singulis proprios. Ita dicti a Penatibus, ut *Lares* a Laribus, seu domibus.

Cap. VIII. *Testarum suffragiis.* Seu ostracismo, pœna quæ in eo constabat, ut abessent ab urbe ad definitum tempus, vulgo decennium, ne potentia et gratia, qua pollerent, ad invadendam tyrannidem invitarentur, et populus libertate privaretur. *Ostracismus* igitur, vel ὀςρακισμὸς, a voce ὄςρακον, testa, religatio decennalis erat per testas in urnam missas.

Argos. Ubi, ait Lambinus, commorabantur qui testarum suffragiis e civitate ejecti erant.

Filiam ejus parvulam arripuit, et cum ea. Mihi videtur rectius legendum : *filium ejus parvulum arripuit, et cum eo.* Thucydides enim, I, 136, ac Plutarchus, *ibid.*, filium, non filiam narrant.

In sacrarium. Ubi ἑςία erat, seu focus, et Lares; e foco enim, velut asylo, extrahere nefas ducebant. *Vide* Plutarchum, *ib.*

Cap. IX. *Ad Artaxerxem.* Artaxerxes Μακρόχειρ seu Longimanus, qui Xerxi patri successerat: a græco ἀρτὰς, magnus vel splendidus, Hesychio interprete, ita ut *Artaxerxes* significet *magnus Xerxes*, gallice *Xerxès-le-Grand.*

Cap. X. *Quæ ei panem præberet.* Hunc morem Persarum commemorat Cicero, *in Verrem*, III, 33 : « Solere aiunt barbaros reges Persarum ac Syrorum plures uxores habere; his autem uxoribus civitates attribuere hoc modo : hæc civitas mulieri redimiculum præbeat ; hæc in collum, hæc in crines. »

Themistoclis effigiem exhibet nummus cum hac inscriptione in antica parte : ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ (*Themistocles Atheniensis*); in postica, Victoria proræ navis insistens, dextra palmam, sinistra lauream tenens, cum his litteris: ΚΑΤΑ ΠΕΡΣΩΝ (*de Persis*). Effigiem ejusdem habes paulo diversam e gemma annulari inter Imagines Ursini, num. 141.

IN ARISTIDIS VITAM.

Cap. II. *Quo Mardonius.* Hunc post cladem salaminiam in Græcia reliquerat Xerxes. *Vide* Plut., *in Arist.*

Ut omnes fere civitates. Nimirum Chios, Samios, Lesbios, eorumque socios, ex Plutarcho, *in Cimone*, vi.

Cap. III. *Publice.* Publico sumptu, scilicet e Prytaneo, ubi bene de republica meritis eorumque posteris victus communis dabatur.

Aristidis faciem exhibet nummus, in cujus uno latere caput illius et ΑΡΙΣΤΙΔΗΣ Ο ΔΙΚΑΙΟΣ (*Aristides justus*); in altero mulier sedens, dextra baculum tenens; infra : ΒΟΥΛΗΣ ΓΝΩΜΗ (*senatus-consultum*); circum : ΟΥ ΔΟΚΕΙΝ ΑΛΛ ΕΙΝΑΙ (*non videri sed esse*).

IN PAUSANIÆ VITAM.

Cap. III. *Scytala.* Scytalæ formam et usum Aulus Gellius ita describit, *Noct. Attic.*, lib. xvii, cap. 9 : « Surculi duo erant teretes, oblonguli, pari crassamento ejusdemque longitudinis, derasi atque ornati consimiliter : unus imperatori in bellum proficiscenti dabatur, alterum domi magistratus cum jure atque cum signo habebant. Quando usus venerat litterarum secretiorum, circum eum surculum lorum modicæ tenuitatis, longum autem quantum rei satis erat, complicabant, volumine rotundo et simplici; ita ut oræ adjunctæ undique et cohærentes lori, quod plicabatur, coirent. Litteras deinde in eo loro per transversas juncturarum oras, versibus a summo ad imum proficiscentibus, inscribebant. Id lorum, litteris ita perscriptis, revolutum ex surculo imperatori commenti illius conscio mittebant : resolutio autem lori litteras truncas atque mutilas reddebat, membraque earum et apices in partes diversissimas spargebat. Propterea, si id lorum in manus hostium inciderat, nihil quicquam conjectari ex eo scripto quibat : sed ubi ille, ad quem erat missum, acceperat, surculo compari, quem habebat, capto, ad finem, perinde ut debere fieri sciebat, circumplicabat : atque ita litteræ per ambitum eumdem surculi coalescentes rursum coibant, integramque et incorruptam epistolam et facilem legi præstabant. Hoc genus epistolæ Lacedæmonii σκυτάλην appellant. » *Scytala* vel *scytale*, græce σκυτάλη, flagrum loreum, et serpens quidam qui forte *sangle* vulgo apud nos voca-

tur, symbolum erat *Spartæ* civitatis, cujus nomen oritur a voce σπάρτη, funis sparteus, vel a σπαρτή, sativa, seminata, idemque ac οἱ σπαρτοί, Thebani, id est, ex draconis Cadmi dentibus satis nati.

Helotes. Servi publici qui, apud Lacedæmonios, agris arandis præpositi erant, et urbem Laconicam, quæ vocabatur *Helos*, ab ἕλος, palus, locus paludosus, incolebant.

Cap. IV. *Argilius.* Græce ἀνὴρ Ἀργίλιος, apud Thucydid., I, 132, mihi videtur nomen proprium a voce ἀργός aut ἄργιος, candidus ut pullus milvinus vel catamitus, derivatum.

Fanum Neptuni. Hujus templi meminere Strabo, IX; Mela, III, 3; Plutarchus, *in Pompeio;* Stephanus et alii.

In ara consedit. Qui supplicantium mos erat. Sic Virgilius, *Æneid.*, II, 574, de Helena : *aris invisa sedebat.*

Cap. V. *In ædem Minervæ, quæ Chalciæcos vocatur.* In quam, velut ad asylum, qui confugerant, impunitate donabantur. *Chalciæcos* (græce Χαλκίοικος, æream ædem habens), alii ad ædem, ut in Tit. Liv., XXXV, 36; alii ad Minervam referunt. Thucydides vero, quem potissimum C. Nepos sequitur, ait τὸ ἱερὸν τῆς Χαλκιοίκου. Unde hoc ad Minervam referre malim.

IN CIMONIS VITAM.

Cap. I. *Germanam.* Eodem patre, sed diversa matre natam.

Patrio more. Lex erat Athenis ut proximi virgines orbas et indotatas ducerent.

Cap. II. *Sessores veteres.* Rectius forte legendum *possessores.*

Cap. III. *Ceterique Atheniensium principes.* Theseus scilicet, Solon, Aristides, Themistocles, Phocion, aliique complures.

Citio. Citii, stoicorum sectæ conditor, Zeno natus erat.

« Facies Cimonis in nummorum meorum uno, inquit Bosius, conspicitur cum inscriptione ΚΥΜΟΝΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥ (*Cimonis Atheniensis*). In postica parte Victoria seminuda armis insidens, dextra palmam, sinistra clypeum tenens, in quo ΝΙΚΗ (*victoria*) : infra, ΑΘΗΝΑΙΩΝ (*Atheniensium*) : circum Victoriam, ΚΑΤΑ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ (*de Lacedæmoniis*). Recentiorem, et superiore sæculo cusum esse, vix dubito. Hermam ejus, sed capite truncatum, exhibent Ursini imagines, num. 46. » Nummus Syracusarum exhibet in antica parte caput Proserpinæ seu potius Arethusæ, cum epigraphe ΑΡΕΘΟΣΑ; in postica vero quamdam effigiem in

quadriga, et Victoriam super capita equorum stantem, cum his litteris : ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ ; legitur in parte antica diadematis Proserpinæ, ΚΙΜΩΝ. *Vide* Mionnet, *Descr. des méd.*, t. 1, p. 297.

IN LYSANDRI VITAM.

Cap. I. *Ægos*. A græco αἴξ, capra, αἴγος, genitivo casu. Non tantum flumen, urbs vero sic vocatur. Stephanus : Αἰγὸς ποταμοὶ, πόλις ἐν Ἑλλησπόντῳ. *Vide* Plin., II, 58; IV, 11 ; Mel., II, 2.

Decem delegerat. Athenis triginta præfecerat, decem vero Pyræo. Plut., *ibid.*, Plat., *Epist.*, VII. Hi postea triginta viri urbem servitute oppresserunt, et triginta tyranni dicti sunt.

Cap. III. *Ad oracula referre*. Sic apud Ciceronem, I, *De Divinatione*, legitur : « Sed de rebus obscuris ad Apollinem censeo referendum. »

Delphos. Scilicet Pythiam et antistites, qui Delphis in templo Apollinis oraculis præerant. Demosthenes Pythiam delphicam auro vel nummis aureis Philippi corruptam, φιλιππίζειν, dicebat.

Dodonam. Veluti supra, qui oraculi dodonæi vates corrumperet.

Jovi Ammoni. Id est Jovis Ammonis oraculo in Libya.

Afros facilius. Quod sint lubricæ fidei, unde apud Livium, *fraus plusquam punica*, et *punica fides ;* unde *vafer* eadem vox ac *afer*, non autem, ut vulgo creditur, ac *valde afer*.

IN ALCIBIADIS VITAM.

Cap. I. *Imperator fuit summus*. Hinc Romani, bello samnitico, jussi ab Apolline Pythio graiæ gentis fortissimo simulacrum dicare, Alcibiadi statuam in cornibus comitii posuere. Plin., XXXIV, 12.

Cap. II. *In Symposio*. Id est in dialogo qui inscribitur Symposium (Συμπόσιον), seu convivium.

Ac filius a parente debuerit. Longe aliter de eo loquitur Petronius in Satyrico, c. 128 : « Non tam intactus Alcibiades in præceptoris sui lectulo fuit. »

Cap. III. *Hermæ. Hermæ*, ab Ἑρμῆς, Mercurius græce, statuæ erant lapideæ quadratæ, sine manibus et pedibus, quæ in ædium vestibulis poni solebant; in triviis quoque ac compitis, ut iter ostenderent. Ερμοκοπίδας seu Mercurii statuarum eversores et mutilatores, hujusce sacrilegii auctores vocarunt.

Facere mysteria. Id est celebrare sacra Cereris, seu mysteria

eleusinia, quæ per excellentiam mysteria dicebantur. Ita apud Thucydidem, II, 25, ποιεῖν Διονύσια, Bacchanalia facere, seu mysteria Bacchi celebrare.

Cap. IV. *Capitis damnatum.* Capitale erat mysteria evulgare; et convicti capite damnabantur, bonaque eorum publicabantur.

In pila lapidea. Infra, VI, plures fuisse ait pilas in quibus exsecratio esset incisa : « pilæque illæ.... in mare præcipitatæ. » Hic mos etiam apud nos invaluit.

Cap. VI. *In mare præcipitatæ.* Non pilas, sententias vero et lites in mare præcipites actas, vult Diodorus, XIII, 69; sed quod narrat Nepos verisimilius est; et major huic sane fides.

Cap. VII. *A rege.* Scilicet Persarum, a Dario vel Cyro, ejus filio, qui tunc Ioniæ Lydiæque, in loco Tissaphernis, erat præpositus. *Vide* Justin., v, 5. Diodorus corruptum ait a satrape Pharnabazo, cujus amicitiam inimici Alcibiadi crimini vertebant.

Cap. VIII. *Apud Ægos flumen.* Quod Αἰγὸς ποταμὸς Pausanias vocat, III, 17. *Vide* supra in Lysandro, I.

Neque longe abesset Lysander. Erat enim Lampsaci, quod paulo ante ceperat. Lampsacum autem ab Hellesponto distat stadia circiter XV, ubi erat Alcibiades. Lambin.

A rege. Cyro, Darii filio, qui Lysandro mille daricos miserat.

Castra..... nautica. Navium scilicet stationes. Nonnulli *castra* explicant de præsidiis in proximo littore collocatis, quæ inde naves ipsas tutarentur.

Cap. IX. *Rege Persarum.* Artaxerxe Mnemone, qui, Cyro fratre victo, Dario patri successerat.

Cyrum. Artaxerxis fratrem, cui Darius « civitates, quarum præfectus erat, testamento legavit. » *Vide* Just., v, 11.

Cap. X. *Laco.* Lacedæmonius Lysander. Ita, apud Sallustium, *Numida* pro Jugurtha, *Maurus* pro Boccho usurpatur.

Sysamithren et Bagoam. Sysamithren Pharnabazi patruum vocat Plutarchus. *Bagoas* nomen est commune quo Persæ eunuchum vocabant. Hic nomen est proprium. Alii *Bagæum* legunt.

Cap. XI. *Quam ingenii Acumini inserviunt.* Bacchus, qui dictus erat *Taurocephalus*, *Tauroceros*, *Taurocranus*, *Tauromorphus*, Thebis natus erat, et maxime colebatur; Cadmusque a patre missus ad perquirendam sororem suam Europam, quam Jupiter, *in taurum mutatus*, rapuerat, Thebas condidit, loco ad quem ductu *bovis* pervenerat. Nomen igitur Bœotia, ἡ Βοιωτία, a βόειος, bo-

vinus, et ἦθος, domicilium, τὰ ἤθεα, consuetæ sedes, compositum est. Inde Bœoti, Thebanique pingues, ut bos dux Cadmi, ut *Bacis* vel *Pacis*, bos sacer Hermunthi, in Thebaide, ex Macrobio, cultus, cujus nomen a παχυς, pinguis, oritur, ut apud nos *le bœuf gras*, habebantur; inde stupiditatis et crassi ingenii nomine male audierant. Hinc est illud Horatii lib. II Epist.:

Bœotum in crasso jurares aere natum.

IN THRASYBULI VITAM.

Cap. I. *Plurimos cives.* Mille quingentos amplius, et quidem indicta causa, teste Æschine contra Ctesiphontem.

Cap. II. *Opes.* Tradit tamen Diodorus, XIV, 33, brevi tempore mille et ducentos convenisse; hisque copiis eductis, Thrasybulum mane inopinato in triginta tyrannorum castra irrupisse, multisque eorum interfectis, illos Athenas se recipere cogisse. Imo Xenophon, in *Hist. græc.*, II, 4, septingentos fuisse narrat, qui mox ad mille accreverint.

Veste spoliavit. Quod turpe fortique duce indignum esset ex mortuis spolia captare.

Cap. III. *Prætores creati.* Id est et decemviri qui, triginta tyrannis ejectis, reipublicæ ordinandæ causa fuerant ab Atheniensibus creati. Justin., V, 10. Ne pro decemviris habeas antea in Piræo constitutis.

Legem oblivionis. Id est *amnistiæ* seu præteritorum oblivionis. Valerius Maximus, IV, 1; Extern., 4: « Hæc oblivio, quam Athenienses ἀμνηστίαν vocant. »

Cap. IV. *Honoris corona.* Hac donabatur quisquis de republica bene meritus erat, in magna populi frequentia, adjuncto præconis elogio. Casaub.

Septem sapientum. Qui fuerant apud Græcos Solon, Pittacus, Bias, Thales, Cleobulus, Myson et Chilon. De quatuor primis omnes consentiunt. Quidam autem, trium novissimorum loco, Periandrum, Anarcharsidem Epimenidemque ponunt.

De Thrasybulo, *vide* Diodorum, Xenophontem, Thucydidem, Plutarchum, Pausaniam, Justinum, Valerium Maximum, et inter recentiores, *Rollin* et *Barthélemy*. Penes Bosium nummus erat, in cujus uno latere caput imberbe, et ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ; in altero, inter capram et supervolantem in capite ciconiam: TH ΑΡΕΤΗ.

IN CONONIS VITAM.

Cap. II. *Generum regis.* Artaxerxis scilicet Mnemonis, cujus Apamam filiam duxerat (Plutarchus, *in Artaxerxe*).

Agesilaum. Lacedæmoniorum ducem.

Asiam, Tauro tenus. Ioniam scilicet, Æoliam, Cariam, Lyciam, Lydiam, Phrygiam et Pamphyliæ partem, quas regiones, in pace cum Antiocho inita, Asiam cis Taurum Romani vocant apud Livium, xxxvii, 45. Nam a Tauro monte Asia cis et trans Taurum divisa dicitur. Tzschuck.

Cap. III. *Chiliarchum.* Χιλίαρχος vulgo a Græcis dicitur, qui mille viris præponitur. Chiliarchus autem gradum secundum apud Persas a rege tenebat, totiusque regiæ curationem habebat, quemadmodum apud Romanos *præfectus prætorio*, et apud Francos olim *le maire du palais*, cujus sine venia nemini ad regem patebat aditus.

Προσκυνεῖν. Adorare scilicet, proprie de diis dicebatur. Persarum enim reges se solis et lunæ fratres jactabant, et ut deos se adorari volebant a pronis et terram fronte ferientibus. *Vide* Q. Curtium, vi, 14; viii, 17; et inprimis viii, 20.

De Conone, *vide* Diodorum, Xenophontem, Plutarchum, Polyænum, Athenæum, etc., et inter recentiores *Rollin.* Caput ejus exstat in nummorum uno, cum inscriptione ΚΟΝΩΝΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥ (*Cononis Atheniensis*); in postica parte, mulier sedens, hastam puram sinistra tenet; pone eam, thorax cum clypeo; ante, ara accensa, cui supervolitat Victoria, lauream mulieri porrigens. Infra, ut videtur, ΕΡΚΟΣ ΑΘΗΝΩΝ, pro ΑΘΗΝΑΙΩΝ, id est *propugnaculum Atheniensium.*

IN DIONIS VITAM.

Cap. I. *Superior.* Pater nempe, qui ætate superior. Sic et a Cicerone, *De officiis*, ii, 7, 2, appellatur. Sic *Cato superior* apud Valerium Maximum, viii, 15, 2, pro *major* legitur.

Cap. II. *Soporem.* Medicamentum soporiferum (φάρμακον ὑπνωτικόν) vocat e Timæo Plutarchus, *in Dione*. Quod ex nigri papaveris vel cicutæ succo parari solebat : quo mortis genere Athenienses capite damnatos necare solebant.

Cap. V. *Insulam.* Insula pars erat seu regio urbis Syracusarum, et instar urbis, ut ait M. Tullius *in Verrem.* Syracusæ enim constabant ex quatuor urbibus. Lambin.

Cap. VI. *Apollocrates.* Dionysii major natu filius, cui arcem, quam pater in Italiam aufugiens, tuendam tradiderat, eripuit Dion, teste Plutarcho.

Ex secunda rhapsodia. Ex secundo Iliados libro. Hac voce Iliada Homeri singulasque ejus partes, vel libros, olim solebant designare. Ῥαψῳδία vero contextura est carminum heroicorum, ex ῥάπτω, consuo, sarcino, et ᾠδή, carmen, cantus.

Cap. VIII. *Callicrates.* Istum alii omnes *Callippum* vocant.

Jurare cogunt. Qui fidem præstabat, in Cereris templum descendens, deæ purpuram, quibusdam peractis sacrificiis, induebat, tumque facem tenens, se fidem servaturum jurabat. *Vide* Plutarchum, *in Dione.*

Hac religione. Hoc jurejurando, hoc sacramenti vinculo.

Cap. IX. *Die festo.* Proserpinæ scilicet, per quam juraverat Callicrates. *Vide* hic Meursium, *Græciæ feriatæ* lib. iv.

Præficit. Nempe idem, quem vocat hic Callicratem, alii Callippum.

Cap. X. *Celeberrimo loco.* Id est frequentissimo; forte in foro, ubi Græci claros viros sepelire soliti erant.

Dionis res gestas memorant Plutarchus, Diodorus, Laertius, etc., et apud nos, *Rollin* et *Barthélemy.*

IN IPHICRATIS VITAM.

Cap. II. *Artaxerxes.* Artaxerxi huic Persarum regi Mnemon cognomen erat.

Fabiani milites. Sic dicti a Fabio Maximo, qui cunctando vires Annibalis, secundo punico bello, attrivit.

Cap. III. *Bello sociali.* Quod per triennium gesserunt Athenienses adversus Byzantinos, Chios, Rhodios et Coos, qui, fœdere inito, Atheniensibus bellum intulerant. *Vide* Diodorum.

Ex Thressa. Muliere Thracia.

De Iphicrate, *vide* Aristotelem, Diodorum, Plutarchum, Xenophontem, Justinum, etc., et apud nos *Rollin* et *Barthélemy.*

IN CHABRIÆ VITAM.

Cap. IV. *Cœpit sidere.* Subsidere, mergi, obrui undis; nam *sidere* anchoræ dicuntur, quæ fundo infixæ hærent.

Armis abjectis. Quod probrum erat et dedecus militare.

Interfectus est. Sepulcrum ejus exstabat Athenis, extra oppidum in Ceramico, teste Pausania.

De Chabria, *vide* Diodorum, Xenophontem, Plutarchum, etc., et apud recentiores, *Rollin.*

IN TIMOTHEI VITAM.

Cap. I. *Bello subegit.* Nempe eorum urbibus expugnatis. Samum quoque cepit. Tanta in expugnandis urbibus usus est felicitate, ut eum dormientem ac manu rete tenentem, in quod ipsa fortuna urbes conjiciebat, depinxerint.

Superiore bello. Quo Pericles, post magnam cladem, Samum ceperat.

Id ille. Hoc argenti pondus. Alii *hanc*, ego vero legendum esse *sed illa* conjicio.

Cotym. Paphlagonum regem. Alter, *in Iphicrate*, cap. III, Cotys, Thracum rex.

A quo quum Laco. A quo Ariobarzane, *Laco* Agesilaus.

Cap. II. *Pulvinar. Pulvinaria* lectuli erant in templis, *pulvinis* instructi, ubi Deorum statuæ adorandæ proponebantur. Interdum ante lectulos mensæ ferculis onustæ struebantur, quasi dii essent accubituri, idque lectisternium vocabatur. Hunc Græcorum morem usurparunt Romani.

In foro. Veteri scilicet. Pausanias, *in Atticis*, prope porticum (quæ *regia* dicta erat) stetisse Cononem et Timotheum ejus filium tradit. Idem et in ara Cecropia utramque statuam positam scribit. *Vide* Meursium. Bosius.

Cap. III. *Pater et socer.* Iphicrates scilicet et Timotheus.

At ille. Chares scilicet. Diodorus enim, XVI, 21, hæc omnia a Charete facta scribit.

Cap. IV. *Imperatorum Atheniensium.* Id est, hi fuerunt Atheniensium extremi imperatores. Exstitit tamen postea Phocion.

De Timotheo, *vide* Diodorum, Plutarchum, etc.; apud nos, *Rollin*, etc.

IN DATAMIS VITAM.

Cap. II. *Autophradates.* Lydiæ satrapes, qui et ipse a rege postea defecit. *Autophradates* nomen mere est græcum, et ab αὐτὸς, ipse, φραδεύω, dico, vel φραδάω, indico, oritur.

Eos qui defecerant. Lycios scilicet, Pisidas, Pamphylios, Cilices, Syrios, Phœnices, ac fere omnes asiatici maris accolas. *Vide* Diod., xv. 90.

Cap. III. *Optima veste.* Nimirum purpura auroque distincta, qua provinciarum rectores uti solebant. Unde *purpurati* dicebantur.

Tithrauste. Pro hoc Iphicratem narrant Plutarchus, *in Artaxerxe*, c. xxiv, et Diodorus, xv, 41.

Cap. IV. *Etsi longe aberat.* Nempe exercitus adversus Ægyptios contrahebatur Ace, seu Ptolemaide in Phœnice, unde postea incursio facta est in Ægyptum. *Vide* Diod., xv, 41.

Cap. V. *Acen.* Phœniciæ civitas, quæ postea Ptolemais dicta.

Cap. VII. *Portæ.* Græce πύλαι, angustiæ viarum, arctissimæ fauces, per quas, tanquam per portas, in latius spatium exitur. Nempe Cilicia Tauro et Amano montibus a Cappadocia dirimitur.

Cap. VIII. *Cardacas.* Hosce Asiæ minoris populos tradunt Polybius et Ælianus. Cardacas autem Strabo, xv, fuisse tradit apud Persas militum genus, qui ex raptis vixerint. Nomen ducunt igitur a græco κερδέω, lucror, κέρδος, lucrum, κερδώ, vulpes, κερδῷος, vulpinus, quæstuosus, epith. Mercurii, qui lucris et furtis præest.

Tria funditorum. Supple *millia.*

Cap. X. *Dextra dedisset.* Mos enim erat apud Persas, ut, quemcunque rex in fidem reciperet, ipsi dextram daret, ut supra, in Themistocle; illudque omni sacramento sanctius ducebatur. Courtin. Ita adhuc apud rusticos nostros.

Cap. XI. *Scrutarentur.* Nullum colloquium unquam commissum sine scrutatione seu excussione, antiquitus fuit, ne quis sicam aliudve telum occulto loco abditum stringeret. Scrutatio autem ista fiebat per delectos utriusque partis. Isti officio destinatos Polyænus vocat ἀγγέλους (*angelos*), qui non solum vestes pertractabant, sed penitus detrahebant. Gebhard.

De Datamis rebus quædam vide apud Diodorum, Polyænum, Frontinum, et inter recentiores, *Rollin.*

IN EPAMINONDÆ VITAM.

Cap. IV. *Artaxerxis*. Mnemonis scilicet, qui multum auri Epaminondæ misisse dicitur ab Æliano, v, 5.

Cap. VI. *Sociorum*. Quales erant Elei, Argivi, Arcades.

Cap. X. *Ex arce*. Cadmea, scilicet a Cadmo conditore.

De Epaminonda, vide Plutarchum, *in Pelopida*, Diodorum, Xenophontem, Pausaniam, Polyænum, Frontinum, Justinum, Valerium Maximum, et inter recentiores, *Montaigne, Rollin* et *Barthélemy*.

Nummus penes Bosium erat, in cujus antica parte caput Epaminondæ cum inscriptione ΕΠΑΜΙΝΟΝΔΑΣ ΘΗΒΑΙΟΣ; in postica, figura militaris ad arma sedens, ac sinistra lauream tenens; ante eam, columna cui galea imposita, et serpens circumvolvitur, cum armis; subtus, ΚΑΤΑ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝ, pro ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ (*de Lacedæmonibus*).

IN PELOPIDÆ VITAM.

Cap. I. *Adversariæ factioni*. In qua numerabantur Ismenias, Pelopidas, Pherenicus, Androclides, Epaminondas.

Amicis suis. Id est civibus Thebanis, suæ potentiæ fautoribus.

Factionis principes. Ismeniam, capitis accusatum, damnarunt. Androclides, Pelopidas, Pherenicus, et multi alii plus cccc, Athenas profugerant, ex quibus Androclidem Leontides dolo interficiendum curavit, ut Xenophon et Plutarchus narrant. Lambin.

Cap. III. *Hierophante*. Hierophantæ sacerdotes erant Atheniensium, qui sacrorum custodiæ præfecti erant, et maxime cerimoniis eleusiniis præerant.

Cap. V. *Coronis aureis*. Quæ etiam mortuis imponi solebant, ut docet Cicero, *pro Flacco*.

Pelopidam narravere Plutarchus, Xenophon, Diodorus, Polyænus, Frontinus, Polybius, Pausanias. Adde *Rollin* et *Barthélemy*.

IN AGESILAI VITAM.

Cap. I. *Socratico*. Quippe qui Socrate præceptore et duce usus fuisset. Ita Xenophontem appellat Cicero, *de Officiis*, II, 24

Cap. II. *A Lacone.* Id est Agesilao.

Facere secum. Pro favere, tueri.

Cap. III. *Barbarus.* Persa, Tissaphernes, de more.

Cap. IV. *Nuntius.* Id est, scytala, vel epistola. Agesilao enim missam fuisse scytalam narrant Plutarchus et Xenophon, iv, 4.

Coronæam. Græce Κορώνεια, urbs Bœotiæ quæ non debet confundi, ut fit passim, cum *Chæronea,* haud procul inde dissita, ubi Philippus insignem illam de Græcis victoriam reportaverit. Tzschuck.

In templum Minervæ. Plutarchus, xix, affirmat Minervæ templum Itoniæ prope fanum illud fuisse, in quod asyli quærendi causa confugissent.

Templa sancta. Id est inviolabilia. « *Ærarium* quoque *sanctum,* quia tardius aperiebant tribuni, jussit effringi. » Flor., iv, 2.

Cap. VI. *Locum extra urbem editum.* Ἰσσώριον, locum munitum expugnatuque difficilem, ubi Dianæ *Issoriæ* templum fuit, ab ὑσσός, pilum, vel ὕψος, cacumen, et ὄρος, mons. *Vide* Plut.

Cap. VIII. *In acta.* Id est, in littore, a græco ἀκτή.

Ad regios. Ad regis Ægypti præfectos.

Coronas. Ex papyro *coronaria* vocata confectas. Refert enim Athenæus, xv, 6, Ægyptios Agesilao, in Ægyptum proficiscenti, inter alia munera papyrum *coronariam* misisse. Plinius, xiii, 11, papyri florem ad deos coronandos usui fuisse dicit. Idem, xxi, 3, *ægyptiarum coronarum* mentionem facit. Magius.

Cera circumfuderunt. Contra Diodorus scribit Agesilai corpus in melle Spartam deportatum esse. Nam antiquitus cadavera, quæ servari vellent, melle condiebant. Persarum tamen mos fuit non melle, sed cera circumlinire, teste Herodoto, lib. i, et Cicerone, *in Tuscul.,* i. Courtin.

Agesilaus memoratur Herodoto, Plutarcho, Xenophonti, Polyæno, Pausaniæ, Diodoro, Polybio, Athenæo, Justino, Frontino, Val. Maximo, Ciceroni. Adde *Rollin* et *Barthélemy.*

IN EUMENIS VITAM.

Cap. I. *Alæ.* Ita dicuntur equitum ordines, quod *alarum* vice pedites tegunt. *Vide* Priscian., lib. vi.

Hetærice. A voce græca ἑταιρική, socialis, sodalitia; ita apud

Macedones honoris causa vocabatur ab amicitia et sodalitate regia. Arrianus, vi, 18, et passim, vocat ἵππον ἑταιρικήν, equitatum amicorum ad corporis custodem delectorum.

Cap. III. *Ei parti Asiæ.* Id est Armeniæ, Ciliciæ et Cappadociæ, non servata prima divisione, ob turbatum discordiis statum.

Europæis adversariis. Antipatro scilicet, Cratero, Pithoni et Aridæo, Alexandri ex alia matre fratri, qui postea Philippus dictus est. Lambin.

Ptolemæum. Lagi filium, qui ex gregario milite inter duces et successores Alexandri habitus est, atque illo mortuo Ægyptum occupavit. A quo postea omnes Ægypti reges *Ptolemæi* dicti sunt. Courtin. Ante dicti erant *Pharaones.*

Cap. V. *Castellum Phrygiæ.* Noram in Cappadociæ ac Lycaoniæ finibus esse scribit Plutarchus; at vero juxta Taurum montem locat Strabo, lib. xii, et sua ætate *Neroassam* appellari dicit. Courtin. A νηρός, humidus, cavus.

In hac conclusione. Id est, quamdiu hoc in castello conclusus est.

Uno loco. Hoc scilicet eodem castello.

Cap. VII. *Antigenes.* Præfectus fuit cum Teutamo τῶν Ἀργυρασπίδων, quæ erat phalangis pars ab argenteis clypeis nomen sortita : igitur non toti phalangi præfuit. Phalanx ipsa satis ex Q. Curtio nota. Tzschuck. Ex ἄργυρος, argentum, et ἀσπίς, clypeus.

In principiis. Locus in castris *princeps*, unde nomen, ubi positum erat imperatoris tabernaculum, et quo *principes* exercitus ac duces, deliberaturi conveniebant.

Cap. VIII. *Culleos. Culeos,* saccos, coriis conflatos, quibus aqua per aridam solitudinem conveheretur.

Ignis in castris. Ne ignium indiciis proderetur adventus. Ignes nocturnos intelligit, qui in castris fieri solebant.

Cap. IX. *Prima nocte.* Prima enim vigilia exercitus vigilat; secunda jam somno vacat; at tertia, vigiles tantum, cæteris quiescentibus, igne utuntur. Tres in vigilias Græci, in quatuor vero Romani noctem dividere solebant.

Cap. X. *Invidia ducum.* Peucetæ, Antigonis, Teutami, Eudami, Phædrini et aliorum. Lambin.

Seleucus, Lysimachus, Ptolemæus. Seleucus tenebat Babyloniam, Lysimachus Thraciam, Ptolemæus Ægyptum, ut docet Diodorus, xviii, 3 et 39. Tzschuck.

Cap. XI. *Præfectus custodum quæsisset.* Scilicet ab Antigono.

Præfectus vero *custodum* infra Onomarchus dicitur. Iis nempe, qui captivos custodiebant, præerat.

Cap. XII. *Plerique omnes.* Non omnes ergo : nam Eumenem servatum cupiebant Nearchus et Demetrius, ipsius Antigoni filius, teste Plutarcho, xviii.

Maximos duces. Craterum scilicet et Neoptolemum. *Vide* supra, iv.

Regium ornatum. Diadema scilicet, sceptrum, purpureamque stolam.

Cap. XIII. *Humaverunt.* Id est, cineres ex more collectos terra condiderunt.

Eumenis res pete ex Plutarcho, Diodoro, Polyæno, Frontino, Justino, Appiano. Adde apud nos, *Rollin; Voltaire, Olympie;* et scripta *de Alexandro.*

IN PHOCIONIS VITAM.

Cap. III. *Capitis damnatos.* Nempe capitis damnatio a jurisconsultis ad supplicium vel exsilium refertur.

Ab Agnonide. Rhetore et sycophanta, seu delatore, accusandi Phocionem gratia misso. *Vide* Plutarchum.

Cap. IV. *Nemo ausus sit.* Proditores enim palam sepelire non licebat, quod ipse tradit Nepos, *in Themistocle,* cap. 10. Omnes damnatos, negata sepultura, extra fines Atticæ projectos fuisse narrat Diodorus, xviii, 67. Ultra Eleusinem corpus a vespillone portatum et crematum, a muliere megarica cenotaphium aggestum esse scribit Plutarchus, xxxvii, additque Athenienses paulo post, pœnitentia et desiderio tactos, ossa publice humasse, ipsi statuam æneam posuisse, et Agnonidem interfecisse. Tzschuck.

De Phocione, vide Plutarchum, Æschinem, Athenæum, Ælianum, Diodorum, Polyænum, Val. Maximum. Adde *Rollin* et *Barthélemy.*

IN TIMOLEONTIS VITAM.

Cap. I. *A barbaris.* Scilicet a Carthaginiensibus.

In pristinum. Statum scilicet.

Cap. III. *Deduxerant.* Deducere, verbum de coloniis condendis solemne. *Vide* Servium, ad Virgilii Æneid., 2, 800.

Cap. IV. *In theatrum.* Nam Græcis theatrum pro curia, foro, comitio fuit.

Αὐτοματίας. Fortis Fortunæ vel Ἀγαθῆς Τύχης. Plutarchus, de sui

laude, Βωμὸν Αὐτοματίας ἐπὶ ταῖς πράξεσι constituisse, domum Ἀγαθῷ Δαίμονι consecrasse tradit. Idem, in *Politic. Præcept.*, tantum Αὐτοματίας habet ἱερόν. Tzschuck. Αὐτοματία Τύχη, id est, spontanea, vel ultronea Fortuna, culta erat a Siculis, ut *Automata Venus*. Fatebatur itaque Timoleon neque vi, neque prudentia sua, sed Fortunæ auxilio omnia se perfecisse : sic Napoleon, duce sua stella.

Cap. V. *Natali die suo.* Fuit autem natalis Timoleontis xxvii thargelionis (aprilis) : nam eo Carthaginienses vicit, teste Plutarcho. Bosius.

Vadimonium. Id est, adigere eum, ut vadibus datis, vel se, vel vades in judicio certo die affuturos promitteret. Vadimonium enim est sponsio per vades sistendi se ad certum diem.

In gymnasio. Corpus ejus in foro sepelierunt, eumque locum, monumenti causa, gymnasium esse voluerunt exercendæ juventuti dicatum, nomine Τιμολεόντειον. Plutarchus.

Timoleontis historia peti potest ex Plutarcho, Diodoro, Polyæno. Adde *Montaigne, Rollin* et *Barthélemy*.

IN REGUM VITAS.

Cap. I. *Cyrus.* Major, Cambysis filius, Astyagis nepos, qui imperium a Medis ad Persas transtulit, et Xenophontis Cyropedia notissimus.

Darius. Qui equi hinnitu rex creatus est. *Vide* in Miltiade, iii.

Macrochir. A græca voce μακρόχειρ, longas manus habens, unde latine *Longimanus* dictus. Strabo, lib. xv, *sub finem*, affirmat ita dictum fuisse quod genua iis contingere potuerit; Plutarchus, in *Apophthegm.*, quod alteram manum habuerit longiorem. Alii Artaxerxem male ab *Ardschir* persico ejus nomine, ex *Artaxerxe* corrupto ducunt, ut sit fortissimus, ceu leo, et potentissimus; sic ut ex uno nomine, duo vel tres forte finxerint Græci, *Xerxes, Artaxerxes* et *Macrochir;* quod etymologia græca confirmat. *Xerxes* enim nomen, græce Ξέρξης, oritur a voce Χερσόω, desertum incultumque facio, desolo; et revera Xerxes mari et terra Europæ bellum intulit, sicut Attila, flagellum Dei, *Tanyoxarxes* vel *Tanaoxares*, idem ac *Tanaus*, rex Scythiæ antiquissimus, a *Tanais* fluvius, idem ac *Jaxartes*, vel a Ταναός, in longum protensus, τανύω, late extendo, sensu cognominis *Macrochir*, et *Xerxes;* sicut Ἀπόλλων, vel Ἀπολλύων, idem ac Angelus *Extermi-*

nateur dictus, ab ἀπιλλύω, perdo, interficio; sicut *Perses*, *Persei*, qui Medusæ caput detruncavit, filius, a quo Herodotus, l. VII, *Persas* originem duxisse scribit; sicut *Persæ, et Parthi*, et *Lapersæ* dii, a πέρθω, perdo, vasto, perimo, πέρσις, vastatio; sicut Περσεφόνη, Proserpina, ab eadem voce et φονή, cædes, strages, quæ cognominata est *Axiocersa*, ab ἄξιος, dignus, ἀξιόω, dignor, æquum censeo, ἀξιό-, in compos., aptus ad, qui potest, et χερσόω, desolo, χέρσος, desertus, solum desertum; *Artaxerxes* vero ex ἀρτάς pro μέγας, magnus, et *Xerxes*, sonatque *Xerxes Magnus*.

Mnemon. Cyri junioris frater. Ex græco μνήμων, memor, valens memoria, scriba qui refert, ut Mnemon Ægyptius vel Anubis, in tabulas ea quorum memoria est retinenda. Hujus res, præter Ctesiam, Diodorum, Justinum, separatim tradit Plutarchus, in vita illius, et magnam partem auctor librorum septem de expeditione Cyri, fratris ejus.

Matris suæ. Parysatidis, quæ Statiram, uxorem ejus, veneno necavit. *Vide* CTESIAM et PLUTARCHUM.

Ex his duo eodem nomine. Respicit id, quod supra dixerat, *tres sunt.... ejusdem generis.* Igitur *duo* sunt Artaxerxes, et paulo post, *tertius* Xerxes est.

CAP. II. *Unus Epirotes, Pyrrhus.* Id est, unus inclytus, illustris, inter Epirotarum reges, qui primus ex Græcis cum Romanis bellavit. Hic, quemadmodum Alexander, paterno genere ab Hercule, materno ab Achille, se esse gloriabatur. *Vide* Justinum, Pausaniam, Strabonem, Polyænum, Plutarchum, etc.

CAP. III. *Demetrius.* Cognomine *Poliorcetes* (Πολιορκητής), oppidorum expugnator, vel ut Plautus, *Mil. glor.*, IV, 2, 64, *urbicapus*, gallice *preneur de villes.*

Cerauno. Hoc ideo nactus est cognomen, a κεραυνός, fulmen, quo in bello quasi fulminaret, sicut Jupiter κεραύνιος seu fulminator, sicut duo Scipiones qui *duo fulmina belli* a Virgilio dicti sunt.

IN AMILCARIS VITAM.

CAP. I. *Barcas.* Hinc Annibal *Barcæ* filius a Plutarcho vocatur. Hinc passim, in Livio, *Barcina factio, familia Barcina*, et *Barcini. Barcas* a græco ἀρχός, princeps, ut βισκός pro ἰξός, viscum.

Erycem. Non de monte Eryce, seu vertice montis, ait Bosius, cui templum Veneris Erycinæ inædificatum erat, loquitur noster,

quum et radicem montis tenebant Romani; sed de urbe inter fastigium et radices montis sita, quam Amilcar occupaverat, atque adversus Romanos undique prementes tuebatur. *Vide* Polyb. et Diod.

Donicum. Pro *donec,* antique, ut in Lucretio, II, 1114, et Plauto Aulul., I, I, 16.

Cap. III. *Ille exercitui præfuit.* Ille, Asdrubal scilicet, quia tunc Annibal imperio immaturus erat.

Cap. IV. *Mare.* Fretum Gaditanum (Polyb., VI, I).

Experiri. Id est, Romanorum virtutis et potentiæ periculum facere, græce πειρᾷν, gallice, *mettre à l'épreuve, éprouver.*

De Amilcare hoc, videndi præterea Polybius, Livius, Diodorus, Val. Maximus, Justinus, Appianus, Eutropius, etc. Ejus caput, ut volunt, exhibetur in nummo argenteo tetradrachmo, inter Imagines illustrium Fulvii Ursini, num. IX, ad quam vide *Comment.* Jos. Fabri. p. 9, 10. Integra vero effigies in duabus gemmis ejusdem, de quibus dicemus ad XXIII, 2. De Amilcare alio, patrem Carthaginiensem, matrem vero Syracusanam, et ob virtutem regnum Carthaginiensium nacto, mira seu fabulosa narrat Herodotus, lib. VIII, cap. 166. De nostro Amilcare, conf. *Rollin.*

IN ANNIBALIS VITAM.

Cap. I. *Præstitisse... prudentia.* Ipse Annibal « Maximum imperatorem Alexandrum Magnum, Pyrrhum secundum, tertium se ipsum esse » dixit. Apud Livium, XXXV, 14, et Appianum, *Syriacis.*

Cap. II. *Pater... meus Hamilcar.* Narrant hanc rem etiam Polybius, Livius, Val. Maximus, etc. Corneolam Ursini, repertam in agro Perusino prope lacum Trasimenum, ubi Annibal tetendisse legitur, in qua a dextris Amilcar sacra faciens sculptus erat, ipso Annibale puero ad aram stante, a sinistris Asdrubal galeatus, patruus ejus, memorat Jos. Faber (*Commentario in Imagines illustrium Ursinianas,* p. 41), conjicitque Afro alicui, studioso Annibalis, pro gemma annulari fuisse. Addit et de alia gemma, utriusque capita, sed Annibalis ut pueri, ut existimat, exhibente, conjicitque annularem ipsius Annibalis fuisse. Hic adhuc omnia græca sunt, et nomina et fabulæ mythicæ, id est a Græcis inventa seu tradita. Annibal enim, græce Ἀννίβας vel Ἀννίβαλ, puer præstans ceteros prudentia, sortitus est nomen ab ἄνηβος, impubes, seu a νήφω, prudens sum, vigilo, νηφάλιος vel νηφάλεος, vigil, prudens, et α, quæ vim

addit significationi; *Asdrubal* vero, græce Ἀσδρούβαλ vel Ἀσδρούβας, patruus ipsius, ex α et στροβελός seu στράβαλος, tortuosus, qui circumagit sicut στρόβιλος aut turbo, trochus; vel ab ἀστροβολέομαι, sidere percuti, malo afflatu lædi; ἀστροβολία, sideratio, malus astrorum afflatus; ἀστροβλής pro ἀστροβολής, sideratus, sidere caniculæ percussus, vel hujus malo afflatu læsus. Patri ejus *Amilcar*, græce Ἀμίλκας, nomen inditum est, ex α augment., et μειλίχιος vel μειλίχος, Milichius, mellifluus, quod cognomen est Jovis, a μέλι, mel, et χεω vel χέω, libo, fundo, diffluere facio, compositum. Hic enim deus infans melle nutritus erat ab apibus et a nympha *Melissa*, unde dictus quoque fuit Μελισσαῖος, Melissæus. Accedit illud quod *Amilcar* sacra facere dicitur cum Annibale puero ceu camillo, ad aram stante, sicut Jupiter *Milichius* vel *Melissæus*, cum Mercurio ipsius camillo et *Camillus* dicto; accedit etiam quod νηφαλεύω, unde *Annibal*, est cum melle sacrificare, sine vino; quod νηφάλια ἱερὰ sunt mellis et aquæ libamina. Pœnorum igitur *Amilcar*, *Annibal* et *Asdrubal* trini erant dii, scilicet Jupiter, Mercurius et Neptunus, quorum tres duces sua nomina mutuati sunt. Inde Pœni callidi sicut Mercurius, et humanas sacrificantes ei victimas, sicut Galli Mercurio Theutati, sicut Jovi Lycaon, et fabulæ plures horum deorum tribus ducibus cognominibus adscriptæ. Itaque male eorum nomina per *h* scribuntur. Ex *Amilcar*, *Bomilcar*, ejus filii nomen, græce Βοάμιλκας, *auxilium Amilcaris*, ortum est.

Tenentem. Mos enim erat antiquitus, ut a sacrificantibus et jurantibus aræ tenerentur :

> Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
> Audiit omnipotens.
>
> VIRG., *Æneid.*, IV, 219.

CAP. III. *Fœderatam*. Quæ fœdus inierat cum Romanis.

Saltum pyrenæum transiit. *Vide* Polybium, Livium et Appianum.

Cum omnibus incolis conflixit. Quod multis verbis docent Polybius et Livius.

Ad Alpes. Quæ *penninæ* a Jove *pennino*, in summo harum Alpium culto, vel *pœninæ* a *Pœnis*, ut vulgo creditur, nuncupatæ sunt, hodie *le grand Saint-Bernard*. « His (*Alpibus Pœnis*), ait Plinius, l. III, c. 17, Pœnos, *Graiis* Herculem transisse memorant. » Sed negat Livius, lib. XXI, a transitu Annibalis *Pœni* Alpes dictas esse *Pœninas*. « Id quum inter omnes constet, inquit, eo

magis miror ambigi quanam Alpes Annibal transierit, et vulgo credere (*credi*) *Pennino*, atque inde nomen et jugo Alpium inditum, transgressum.... neque Hercule montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum; sed ab eo, quum in summo sacratum vertice *Penninum* montani appellant. » Has Alpes Ptolemæus, II, 12, *τὰς Ποινας* vocat; et in inscriptionibus, legitur apud Gruterum, p. 376, VALLIS POENIN.; apud Spon., DEO PENINO. Res ergo in dubio relinquitur.

Quas nemo unquam cum exercitu. Falsum hoc esse docet Polybius, III, 48; quippe Gallos monet, Rhodani accolas, semel iterumque cum magnis exercitibus Alpes transiisse.

Præter Herculem Graium. Hunc Herculis transitum, a plurimis scriptoribus laudatum, fabulis adnumerat Livius, III, 5, et non immerito. Unde tamen Silius Italicus, III, 496 :

> Primus inexpertas adiit Tyrinthius heros.

Saltus Graius. Vel Graiæ Alpes, ubi hodie, juxta D'Anville, geographiæ veteris oraculum, stat *Mons minoris Sancti Bernardi*, quidquid alii aliter sentiant.

Patefecit. Nempe aceto saxis infuso; sed hæc mera est fabula mythica veterum, quam alibi explicabo.

CAP. IV. *Morbo afficitur oculorum.* Alpinis frigoribus Annibalem elephante invectum, oculum amisisse tradunt Polybius ac Livius. Hinc lepide Juvenalis, sat. X, 157 :

> O qualis facies, et quali digna tabella,
> Quum getula ducem portaret bellua luscum!

CAP. VII. *Reges.* Carthaginiensium *Reges* C. Nepos appellat, quos Livius et alii vocant *Suffetes*, et singulari numero *Suffes*, *-etis*. In hac voce interpretanda, quam punicam credebant, parum sibi constiterunt veteres, et toto cælo erraruut; græca est enim vox *συμφήτης* vel *συμφήτωρ*, qui loquitur cum altero, qui idem sentit vel consulit ac alter. Eadem est igitur significatione ac vox *Consules*, qui simul *saliunt*, ut *Salii*, Martis duodecim sacerdotes, a *cum* et *salio* composita; sicut *præsul*, qui *præ* aliis *salit*, a *præ* et *salio*; sicut *antistes*, qui *ante* alios *stat*, ab *ante* et *sto* : et re vera ut ait noster : « ut Romæ Consules, sic Carthagine quotannis annui bini Reges creabantur. » Carthagine erant igitur *Suffetes*, quod Romæ *Consules*.

Cap. IX. *Amphoras complures complet plumbo.* Hæc fabula ex Græcis adhuc renovata est. Apud Herodotum, III, 123, Orætes, ad fallendum Polycratem, octo arcas lapidibus implevit præter admodum parvam partem circa ipsas oras, iisque auri non nihil superinjecit.

Deponit in templo Dianæ. Ita solebant veteres, propter sanctitatem loci et securitatem.

Cap. X. *Ad Prusiam.* Bithyniæ regem. De quo consule Polybium, Livium, Appianum, Justinum, etc. Exstat effigies ejus in nummis veteribus, itemque in nonnullis gemmis annularibus. *Vide* imprimis D. Mionnet, *Descr. des méd.*, tom. II, pag. 504; Ursini Imagines illustrium; Patinum, in *Thesauro*, c. II, et Jo. Fabrum, num. 120.

Pergamenus rex Eumenes. Cujus filius Attalus populum romanum regni sui heredem instituit. *Vide* Florum, II, 20.

Romanis amicissimus. Hunc φιλορώμαιον, *in Catone majore*, cap. VIII, Plutarchus vocat. « Asiæ rex Eumenes, amantissimus nostræ urbis, » ait Val. Maximus, II, 2.

Cap. XI. *Cum caduceo.* Signo legationis in prora navis defixo.

Cap. XII. *Venenum.* Annulo inclusum, ut quidam fabulose tradunt. Livius, XXXIX, 51, verius dicit : « Poculum exhausit. » Ceterum hujus in mortis genere discrepant auctores.

De Annibale, præcipue Polybius, Appianus, Livius, Justinus, Eutropius, etc., et apud nos, *Rollin, Vertot.* Effigies ejus exstat in nummo qui penes me est, ait Bosius, cum inscriptione : ANNIBAΛ ΠΟΙΝΟΣ (*Annibal Pœnus*); in adversa parte conspicitur Jupiter seminudus sedens, dextra fulmen, sinistra sceptrum tenens, et ΔΟΞΑ (pro ΔΟΞΑ) ΔΙΟΣ (*gloria Jovis*). Sed vix dubito, recentiorem ac supposititium esse; ac vidi eumdem typum in æreo H. Meieri, ecclesiastæ Lipsiensis; sed in altera parte erat caput Aristotelis cum his circum litteris : ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΜΑΧΟΥ. Plane quale est in argenteo meo, cujus adversa facies exhibet naturam multimammiam, utraque manu fructus gerentem, cum inscriptione ΦΥΣΙΣ ΠΑΝΑΙΟΛΟΣ (*natura omnino varia*). Habebat idem Meierus et argenteum, in quo caput Annibalis cum hac inscriptione : ILLE HANNIBAL, detrita priore illius parte. Ejusdem caput e nummo argenteo tetradrachmo exhibent Imagines Ursini, num. 63, una cum litteris punicis, nomen ejus (ut aiebat, cujus is nummus fuit, Petrus Contarenus) expri-

mentibus. Duas quoque gemmas, in quibus Annibalis pueri effigies exstet, laudat Faber in Commentario.

IN M. PORCII CATONIS VITAM.

Cap. I. *Cato.* A voce *catus*, hoc est *cautus*, callidus, prudens, ut *catus* vel felis. *Vide* Plut., in ejus vita, c. I.

Tusculo. Val. Maximus, III, 4 : « M. *Porcius* Cato, qui nomen suum Tusculi ignobile, Romæ nobilissimum reddidit. » Gentis enim nomen a *porcus* derivant Plut., *in Val. Public.*, 11, et Varro, *de Re rustica*, II, 10. *Tusculum*, urbs olim Latii celebris, quæ municipium fuit, id est suo jure et legibus utens, ad munera tamen populi romani atque honores admissa.

In foroque esse cœpit. Id est, causas agere cœpit. Ejus orationes Ciceronis ætate ferebantur amplius CL. *Vide* in Bruto, c. XVII. Tzschuck.

Cap. III. *Agricola solers.* Livius, XXXIX : « *Urbanas*, inquit, *rusticasque res pariter callebat.* » Idem *de Rebus rusticis* librum edidit. Pighius. Adde Plinium, lib. XVII. Exstant adhuc ejus *Rei rusticæ libri*, quos e græcis fontibus deprompsit.

Probabilis. Id est, qui probatur, laudabilis. « Cato, ait Plinius, lib. VII, c. 27, tres summas in homine res præstitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator. »

De Catone, Plutarchus, Livius, Val. Maximus, Frontinus, *Rollin*, *Vertot*, etc. Characterem animi habes apud Livium, XXXIX, 40; effigiem e gemma annulari inter Imagines illustrium Ursini, isque similem in corneola habuit, teste Jo. Fabro, num. 116, qui et Hermæ illi dicati meminit, sed capite truncati, cum inscriptione : M. PORCIVS. M. F. CATO. CENSORIVS; conjicitque eam ipsam esse, quam Plutarchus scribit ei in templo sanitatis dedicatam fuisse. Est et apud me, ait Bosius, nummus mediæ magnitudinis, pulcherrimus, sed recentioris, ut arbitror, ævi, in quo caput conspicitur Catonis barbatum, his circum litteris : M. PORCIVS. CATO. CENSOR.; in aversa parte ROMA, spoliis insidens, et dextra bilancem, sinistra cornu copiæ tenens.

IN T. POMPONII ATTICI VITAM.

Cap. I. *Equestrem obtinuit dignitatem.* Equestris ordo patricios inter et plebeios medius erat. Hujus dignitatis insignia erant equus publice datus, et annulus aureus.

Cap. II. *Cinnano tumultu.* Civili bello, quo *Cinna* consul expulsus cum Mario rediit, et in Syllanos sæviit.

Versuram facere. Hoc est mutare creditorem. De iis dicitur qui mutuum majori fœnore sumunt ab uno creditore, ut alteri satisfaciant.

Cap. III. *Pilia.* Pilia est uxor Attici, quam Cicero passim, epistolis ad Atticum, salutat. Quædam editiones *Phidiæ* perperam habent.

Urbe natus est. De urbe romana loquitur.

Eam civitatem. Athenas scilicet.

Cap. IV. *Græce loquebatur.* Unde *Attici* cognomen, uti ex Ciceronis *De Senectute* libro apparet : « Teque non cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatem et prudentiam intelligo. »

Sestertium ducenta. Confer *Mémoire de M. Letronne sur les monnoies et les mesures grecques et romaines.*

Cap. VI. *Dignitatem.* Nempe equestrem.

E republica. Hoc est, pro republica, ad commodum reipublicæ.

Ad hastam. Auctionis publicæ signum, sub qua tunc imprimis publicata proscriptorum bona venibant. Unde *sectores,* qui ea emebant sub hasta, vocabantur. *Vide* Tacit., *Hist.*

In jus.... nunquam iit, judicium nullum habuit. Id est, neque in jus iit, neque ipse alios vocavit.

Cap. VII. *Ætatis vacatione.* Id est, sexagenarius, ætatis habuit excusationem, ne se partibus misceret. « Lex a quinquagesimo anno militem non cogit, a sexagesimo senatorem non citat. » Seneca, *de Brevitate vitæ,* xx.

Cap. VIII. *Consensionis globus.* Ita hunc consentientium globum vel cœtum unus dissentiens disturbavit.

Provinciarum. Referri debet ad verba sequentia, *desperatis rebus.*

Necis causa. Alii legunt *dicis causa,* gallice, *par manière d'acquit, pour la forme,* quæ lectio est conjectura Cujacii, et mihi præferenda videtur. Brutus enim et Cassius, per speciem et nomen provinciarum, Roma remoti fuerant, et velut exules facti.

Cap. IX. *Commendationem.* Quædam editiones *commoditatem* habent. Utrumque potest excipi.

Volumnio. Is inter Antonii familiarissimos erat, qui et Eutrapelus dicebatur, præfectus fabrum, de quo Cicero, Epist. 26, lib. ix. Courtin.

Ut nullum, etc. Ut nunquam, vadibus datis, comparuerit in judicio.

Sponsor. Atticus ubique fidem suam interposuit.

Sensim. Paulatim, vel, juxta Heusingerum, clam, tacite. Alii *sensus ejus* legunt. Mihi vero *seorsim* legendum videtur.

Cap. XI. *Cui res ulla defuerit.* Non male olim editiones aliquæ *re ulla.* Tzschuck. Vetus lectio *re ulla* cum *qui* mihi quoque arridet.

Mocillam. Ignotum cognomen. Quidam conjiciunt *Motacillam*, quod avis est nomen. Ita Tzschuckius. *Mocilla* a græco μῶκος, irrisor, gallice *moqueur*, cognomen derivatum mihi videtur, ideoque non mutandum. Sic MERCURIO MOCCO in inscriptione Lingonum legitur, quorum nomen forte, a *lingua* derivatum, significat *qui linguam exerunt, derisionis causa*, ut Mercurius *Moccus*, qui adhuc apud nos vocatur *Follet*, a voce *fou*, *Lutin* a *lutte*, *Gobelin* a *gaber*, moquer. Hinc Lutetiæ locus olim cœnosus dictus est *les Gobelins*, ad Biberim, seu rivum *Castorum* situs, ubi revera *Castores* colebantur, ex ara iis consecrata, et in hac urbe 1711 reperta; et ubi diebus æstivis vesperi quandoque apparent ignes erratici, qui Lemures seu *Castores* dicebantur.

Samothraciam. Fuit insula maris Ægæi, prope Thraciam, quæ tota olim sacra habebatur, et hinc asylum præbebat. Tzschuck.

Cap. XII. *M. Vipsanius Agrippa.* Attici gener fuit, ut fert Senecæ Epist. XXI.

Præfecto fabrum. Qui ab Antonio fabris, quibus in bello opus erat, fuerat præpositus.

Cap. XIII. *Tamphilanam.* A Tamphilo quodam romano sic vocatam, ut *Syllana* ala, factio, a *Sylla.*

Ex ephemeride. Ἐφημερὶς, latine diarium, libellus accepti et expensi; gallice, *journal de dépense et de recette.*

Cap. XIV. *Acroama.* Ἀκρόαμα. Acroamata vocabantur qui recitationibus, adjunctis etiam cantorum et tibicinum modulis, convivarum aures delectabant. *Vide* Plinium, Epist. VI, 31, et Gellium, III, 2. Confer Ernesti Clavim Ciceronianam.

Cap. XV. *Marii.* Uncis includunt, quia varie in libris legitur, fideque dubia, *M. que Hortensii, Marci Q. H.* vel *Marcique H.* Ex *M*arci *Q.* quum ineptum esset, et duo prænomina male jungeret, finxerunt *Marii,* qui tamen Attico admodum adolescente, mortuus erat. Alii utrumque scriptum fuisse putant M. Q., ut præpositum nomini

Ciceronum, post a sua sede motum, quam illi adeo assignavit Lambinus et quidam alii. Q. prænomen commode possit referri ad Hortensium, sed *Marii*, vel, ut est in libris, *Marci* male redundat. Hinc aliqui *M. Catonis, Q. Hortensii*, emendarunt. Ita Tzschuck. Huic ultimæ lectioni ego suffragor, et in textu malim, a quo lectio *Marii* ablegandа mihi videtur.

Cap. XVI. *Historiam contextam.* Gallice, *l'histoire suivie.*

Cap. XVII. *Quam extulit.* Quam sepeliendam curavit.

Cap. XIX. *Divi filii.* Abest vox *Julii* a multis libris, quæ reponenda mihi videtur : non desunt nummi in quibus *Julii* additur.

Drusilla nato. Livia Drusilla duorum Neronum mater erat, qui prænomine Drusi, cognomine Tiberii, a se invicem discernebantur. *Vide* stemma domus Augusteæ, quod Tacito suo affixit Justus Lipsius.

Cap. XX. *Jovis Feretrii.* Jupiter non ita cognominatus est a *ferendo* pacem aut *feriendo* fœdus, ut quidam volunt, sed, ut ait Livius, lib. 1, quod Romulus, duce hostium occiso, spolia hujus ducis cæsi suspensa, fabricato ad id apte *feretro* gerens, in Capitolium ascenderit, ibique ad quercum pastoribus sacram deposuerit. A *feretrum* igitur adjectivum *feretrius* derivatum est; et Jupiter *Feretrius* idem est ac Jupiter Stygius, Infernus, Summanus vel Manium. De templo Jovis Feretrii, *vide* Livium, i, 10; Florum, i, i; Val. Maximum, iii, 2, 3.

Ex ultimis terris. Id est, ut interpretatur Manutius, ex Ægypto. Alii legunt *exul tum his terris;* quia hostis judicatus Antonius Italia cesserat.

Cap. XXII. *Decessit.* Anno urbis conditæ 721. Triennio natus erat Atticus ante Tullium Ciceronem, cui undecim annos superstes fuit.

In lecticula. Lecticula scilicet funebri, nobiliores et ditiores; ceteri *sandapila* efferebantur.

Attici meminere Cicero passim, Seneca, Plinius, *Hist. nat.*, Varro, Suetonius, etc.

NOTÆ

IN C. NEPOTIS FRAGMENTA.

Fragmenta. Collegit ea primum Schottus, dein emendavit Bosius, auxit denique J. F. Heusingerus.

IN CHRONICORUM LIB. I.

Pellæ oritur. Hinc Juvenalis, x, 168:

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

IN EXEMPLORUM LIB. II.

A virgine vestale. Vestale pro *vestali.* Hoc exemplum attulit Charisius ut doceret ablativum in *e* desinere, quando non de re, sed de persona dicitur.

IN LIB. II VIRUM ILLUSTRIUM.

Harum partum. Partum pro *partium.* Similia exempla ex Cæsare, in Analogia, et Ennio, addit Charisius.

IN INCERTA QUO LIBRO VIRORUM, ETC.

Aliud pro *alterum.*

Magalia. Alii *Magaria* volunt. De quo conf. ad Melam, I, 8, 3. Ex etymologia græca, utrumque potest adhiberi. *Magalia* a μέγας, μεγάλη, magnus, magna, gen. μεγάλου, oritur, *Magariaque*, sicut *Megara*, Μέγαρα, urbis nomen, a μέγαρον, ædificium magnum, palatium, templum, domus, stabulum, quod a μέγας quoque derivatum est. Accedit illud quod λ in ρ facile mutatur. *Byrsa* pariter græcum est nomen βύρσα, corium, pellis, unde latine *bursa*, Mercurii symbolum, quem Pœni colebant.

16

IN FRAGMENTA INCERTA PARTIM, ETC.

Kalendis martiis. Quibus *Matronalia* seu *matronarum* festa celebrabantur, ex Festo, Propertio, Ovidio et Servio.

Galliæ. Galliæ, non *Galliis.* Uti enim constat ex Ciceronis oratione *pro Murena,* xx, obtigerat illi Gallia Cisalpina, Transalpina Murenæ. Incidit autem in anno urbis 690, quia prætor fuerat Cicerone consule, anno 689. Consul factus est anno 691. Tzschuck.

Boiorum. In magna codicum inconstantia et diversitate ita reposuit Tzschuckius pro *Bœtorum,* id est *Batavorum.* Plinius, II, 67, hanc Melæ vel Nepotis narrationem repetit, habetque *Suevorum,* quæ mihi videtur sincera lectio. Lectioni *Bœtorum* seu *Batavorum* obstat quod nemo veterum illo tempore regem iis tribuit, lectioni *Boiorum,* quod mediterranei fuerunt. Plinius igitur Melam emendat. Sic infra nomen Lathurum, in omnibus Melæ manuscriptis varie deformatum, vindicant nostro Plinius, II, 67, et Strabo, XVII. Adde quod *Bœtorum* et *Suevorum* idem sit litterarum numerus.

Lathurum. Ptolemæum Lathurum.

Cernen. Nonnulli *Maderam,* alii *Gratiosam* insulam esse putant. Ego vero non dubito ex d'Anville, geographiæ veteris oraculo, quin hæc insula *Cerne* sit ea quam Mauri *Ghir* vocant, nosque *l'île d'Arguin.*

Sudines. Vetus scriptor quem passim memorat Plinius.

Germania. Pro *Germania* alii *Carmania* legunt, et hanc lectionem ego quoque antefero.

Lupo et asellis. Lupus hic asellusque nomina sunt piscium quos valde laudarunt Romani.

IN EPISTOLAM CORNELIÆ MATRIS GRACCHORUM.

Invocabis deum parentem. Pro *deum parentem* mihi videtur legendum esse *deam parentem,* quasi Cornelia duorum Gracchorum mater, ut Mater Deum vel Dea Mater, post mortem a suis filiis colenda fuisset. Manes enim parentum erant *paterni aut materni dii,* ex Platone, leg. v, 2, et Cicerone, qui in Xenophontis *Cyrop.,* VIII, 7, sic vertit verba Cyri morientis, *De Senect.,* 22 : *Sic me colitote ut Deum.*

ELIGIUS JOHANNEAU.

AD CORNELIUM NEPOTEM

NOTÆ.

IN AUCTORIS PRÆFATIONEM.

Sororem germanam. Quasi ex eodem *germine genitam*, dicit Festus. Hic ὁμοπάτριον sonat, id est, eodem patre, sed diversa matre natam. Sic apud Livium, lib. XL, cap. 8, Philippus ad Persem et Demetrium filios loquens, diversa matre natos : « Subituram vobis aliquando germanitatis memoriam. »

Magnitudo. Id est, ut quibusdam videtur, modus et parva mensura. Sensu tamen proprio vox ea intelligi posset, si quidem de voluminum apud veteres mensura nihil certi habeamus, et pars hujusce libri posterior desideretur.

IN MILTIADEM.

Caput I. *Delphos.* Delphi, urbs Phocidis, in media Parnassi parte, et templum in ejus vertice, Apollinis oraculo famosum; quæ quidem et Pytho nominabatur; hodie *Castri.*

Deliberatum missi sunt. Idem valet, ac missi sunt qui consulerent. Sic Noster in *Themist.*, cap. II : « Deliberantibus Pythia respondit, ut mœnibus ligneis se munirent. » Ita etiam Cicero, *Quæst. Tuscul.*, lib. V : « Pueris nobis Cn. Aufidius in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat. »

Lemnum. Lemnos, insula maris Ægæi, objecta Thraciæ, versus austrum; hodie *Lemno*, et corrupte *Stalimène.*

Cap. II. *Ut sibi urbem tradant.* Myrinam scilicet, Lemni insulæ caput.

Cap. III. *Darius.* Hystaspis filius, qui, secundum Herodot., iv, 1, Scythis bellum intulit, quod ipsi in Mediam irrupissent.

Qua copias traduceret. Bene *qua*, neque sane probaverim quod malit Schottus *quo*, referatque ad pontem.

Cap. IV. *Sardeis.* Sardes, Lydiæ caput; hodie *Sard*, *Sards*, *Sardo.* — *Eubœam.* Insula Græciæ et Archipelagi, a Bœotia angusto Euripi freto dirempta; hodie *Egripo*, seu vulgo *Négrepont.* — *Eretriam.* Hodie vicus in Euripo, cui nomen est *Gavalinais*, sive *Trocco*, *Rocco.* — *Marathona.* Urbs Atticæ quæ suum, vel hodie, nomen retinet.

Is abest ab oppido. Id est Athenis.

Cap. V. *Præter Platæensium.* Platææ, urbs Bœotiæ; hodie *Cocla*, vicus semirutus in ripis Asopi.

Mille misit militum. Herodotus (vi, 108) duo millia numerat.

Qua pugna nihil adhuc est nobilius. Male Schottus approbabat « quoniam pugna nihil adhuc est volubilius, » referebatque ad ancipitem Martis aleam. Sic enim apud Nostrum in *Pausania* legere est : « hujus illustrissimum est prœlium apud Platæas. » De Persarum numero hac in acie cæsorum inter scriptores non convenit. Ea autem fuit inscriptio in porticu Pœcile posita, quæ quidem fide magis digna videatur :

Ἑλλήνων προμαχοντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
Ἔκτειναν Μήδων εἴκοσι μυριάδας.

Cap. VII. *Ex his Parum insulam.* Paros, Cycladum insula maxima, quæ suum etiam nunc nomen retinet.

Eaque lis..... æstimata est. Litem æstimare, teste Asconio Pediano, est pecuniam, de qua lis fuit, et propter quam reus condemnatus est, in summam redigere. Hic impensas in navium fabricatione spectat. — *Quinquaginta talentis.* Æris nostri 285,537 fr.

Cap. VIII. *Quæ paucis annis ante fuerat.* Anno scilicet vicesimo ante pugnam Marathoniam.

IN THEMISTOCLEM.

Cap. I. *Is uxorem Halicarnassiam.* Turbant in matre Themitoclis MSS., qui *Halicarnassiam* abnegant. MSS. codices *Acar-*

nanam substituunt. Longolius primus *Carinam* reposuit, post quem Magius *Halicarnassiam* amplexus est.

Cap. II. *Quæ ex metallis redibat.* Vid. ea de re Polian., lib. 1, in *Themist. Comm.* 5. — *Classis centum navium.* Qui navium numerus duplex apud Herodotum invenitur.

Corcyræos..... Salamina..... Trœzena. Corcyra, maris Ionii insula, Epiro vicina; hodie *Corfou.* Salamina, insula in mare Euboico, Megaram inter et Athenas, in qua est urbs ejusdem nominis; hodie *Colouri.* Trœzena, urbs Peloponnesi maritima, hodie *Damala, en Morée.*

Cap. III. *Qui Thermopylas occuparent.* Thermopylæ, via angusta per saltum ex Thessalia in Locridem et Bœotiam; quibus nomen inditum ab aquis θερμοῖς, calidis; hodie *Bocca di Lupo.*

Cap. IV. *Noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum.* Sycinnum scilicet, ut videre est apud Polyanum, qui sic habet (lib. 1, in *Themist. Comm.* 2) : « Νύκτωρ τὸν Σύκιννον τοῦτον ὡς βασιλέα πέμπει. »

Cap. VI. *Piræi portus.* Piræus, Athenarum portus, cujus munitiones, architecti Philonis opus, Sylla oppugnavit, atque incendio delevit; hodie *Porto-Drako, Porto-Leone.*

Cap. VII. *Lacedæmonem.* Lacedæmon seu Sparta, caput Laconicæ; hodie *Misitra, Mistra,* aut potius *Palæo-Castro* seu *Magoula, en Morée.*

Cap. VIII. *Itaque Pydnam eum deduci jussit.* Pydna, oppidum Macedoniæ in Pieria, ad sinum Thermaicum; hodie *Kitro.*

Quæ quum tempestate maxima Naxum ferretur. Naxos, insula maris Ægæi, Cycladum maxima, fertilissima, necnon amœnissima; hodie *Naxis.*

Inde Ephesum pervenit. Ephesus, urbs Ioniæ in Asia Minori; hodie *Epheso, Aiosoluk, Ajasoulouk,* id est locus paluster.

Cap. IX. *His qui illorum temporum historiam reliquerunt.* Qui sunt Ephorus, Dino, Clitarchus et Heraclides, a Plutarcho citati. Thucydides vero ante natus erat, quam Themistocles in exsilium mitteretur.

Cap. X. *Domiciliumque Magnesiæ sibi constituit.* Magnesia, urbs Lydiæ ad Mæandrum; hodie *Guzel-Hizar,* seu *Ghermansik.*

Quinquaginta ei talenta quotannis redibant. Æris nostri 275,000 fr.

Lampsacum. Oppidum Mysiæ Minoris ad Hellespontum; hodie *Lepsek*, *Lamsaki.*

Myuntem. Myus, urbs Ioniæ a Cydrelo, Codri naturali filio, condita.

Venenum sua sponte sumsisse. Nempe tauri sanguinem. Sic enim apud Valer. Maxim., lib. v, cap. 6, legeris : « Themistocles quem virtus sua victorem, injuria patriæ imperatorem Persarum fecerat, ut se ab ea oppugnanda abstineret, instituto sacrificio, exceptum patera tauri sanguinem hausit; et ante ipsam aram, quasi quædam pietatis clara victima, concidit. »

IN ARISTIDEM.

Cap. I. *Cedensque.* Proba lectio, quam omnino requirunt proxime antecedentia. Nihilominus Barthius (lib. xxiv, *Adv.*, cap. 18), « cadensque. »

Cap. III. *Delum sunt collata.* Delus, una Cycladum in mari Ægæo; hodie *Delo*, *Sidili.*

Collocarentur. Idem valet, ac nuptum darentur. Sic M. Cicero (*de Inventione*) : « P. Scipio Corneliam filiam Ti. Graccho collocavit. » Conf., ea de re, Valer. Maxim., lib. iv, cap. 4, *de Paupertate laudata.*

IN PAUSANIAM.

Cap. I. *Epigrammate scripto.* Tales erant hujusce inscriptionis versus, a poeta Simonide compositi :

Ἑλλήνων ἀρχηγὸς, ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων,
Παυσανίας Φοίβῳ μνῆμ' ἀνέθηκε τόδε.

Cap. II. *Cyprum.* Cyprus, insula Asiæ juxta Ciliciam et Syriam; quam hodie *Kibris* Turcæ nominant, Arabes vero *Kubrous.*

Byzantio expugnato. Byzantium, oppidum Thraciæ ad Bosporum Thrac.; hodie *Constantinople*, sive *Stamboul.*

Cap. IV. *Fanum Neptuni est Tænari.* Tænarus, in Laconica promontorium; hodie *cap Matapan, en Morée.*

IN CIMONEM.

Cap. II. *Apud flumen Strymona.* Strymo, fluvius Thraciam a Macedonia dirimens; hodie *Marmora*, *Marmari*, seu *Rendina.*

Amphipolim. Urbs Edonidis ad Strymona, sic appellata vel eo quod Macedoniam inter et Thraciam quasi incerta staret, vel eo quod Strymonis anfractus eam omni fere parte circumflueret; hodie *Iamboli.*

Apud Mycalem. Oppidum juxta Samum insulam, in ejusdem nominis promontorio, Mæandri inter et Caystri ostia, positum; hodie *Samsoun.*

Scyrum. Scyrus, insula e Cycladum numero, a Pelasgis primo Caribusque occupata; hodie *Skyro.*

Cap. III. *Citio.* Citium, oppidum insulæ Cypri; hodie *Chiti.*

Cap. IV. *Ne differendo videretur negare.* Eodem fere sensu Publius Syrus :

> Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.

Vita ejus fuit secura. Securus is demum dici potest, qui curis vacat. Publius Syrus :

> Tuta sæpe, nunquam secura conscientia est.

IN LYSANDRUM.

Cap. II. *Thasumque devertisset.* Thasus, insula maris Ægæi, Thraciæ vicina, Neapolim inter montemque Pangæum; hodie *Thaso*, seu *Tasso.*

Itaque..... Desideratur hic exemplum Lysandri crudelitatis et perfidiæ in Thasios, quod quidem videre est apud Polyan. (*Strategem.*, lib. 1).

Cap. III. *Dodonam adortus est.* Dodona, urbs et silva Molossorum in Epiro; hodie *Paramythia.*

Apud Haliartum. Haliartus, oppidum Bœotiæ ditissimum, funditus eversum a Romanis in bello macedonico.

Cap. IV. *Quum ephori cognossent.* Id est, legissent. *Cognoscere* idem valet eo loco, ac τὸ apud Græcos ἀναγινώσκειν.

IN ALCIBIADEM.

Cap. II. *Omnium græca lingua loquentium divitissimum.* Vulgati libri præferebant « græcæ linguæ eloquentia disertissimum. » Verum *Excerpta* P. Danielis, et membranæ Schotti, « græcæ linguæ eloquentia ditissimum. » Mihi quidem minus recta videtur

utraque lectio, quum cuique divitiis, nemini vero eloquentia celeber Hipponicus habeatur; quippe qui filiæ decem talentorum dotem largitus sit.

Cap. IV. *Non parere noluit.* Perperam alii « non parere voluit. » Sic enim legitur apud Polyæn., lib. I : Ἀλκιβιάδης ἀπὸ Σικελίας ἀναχθεὶς ἐπὶ τὴν κρίσιν τῶν περὶ τῶν ἑρμῶν καὶ τῶν μυστηρίων.

Thurios in Italiam. Thurium, alio nomine Sybaris, oppidum Italiæ in Calabria Citeriori; de quo nihil restat hodie, nisi quædam vestigia in loco cui nomen est *Torre del Capo.*

Elidem. Elis, urbs et regio Peloponnesi; hodie *Gastouni, en Morée.*

Thebas. Thebæ, caput Bœotiæ; hodie *Thiva, en Livadie.*

Deceliam. Castellum Atticæ, quod ab Athenis viginti stadia distabat. De Decelia sic habet enarrator Aristophan., *Ran.*, act. v, sc. 4 : ἡ δὲ Δεκέλεια χώρα ἐν Ἀττικῇ, ἧς τειχισθείσης μέγας ὁ κίνδυνος Ἀθηναίοις μὴ δυναμένοις ἐξελθεῖν.

Cap. V. *Apud Samum.* Samos, sive Samus, insula et oppidum Ioniæ, Epheso urbi et Mycalæ promontorio objecta; hodie *Sousam Adassi.*

Cap. VII. *Apud Cymen.* Cyme, quæ quidem et Cuma nominata est, oppidum erat Æolidis, prope Lesbum insulam; hodie *Focchia-Nuova.*

Et se Pactyen contulit. Longolius : « et se Perinthum contulit; » cui emendationi Lambinus acquiescit. At non Abrahamus Ortelius, qui, ex Ptolomæi *Thraciæ descriptione*, et Plutarchi *Alcibiade*, legit : « Et se Pactyam contulit, ibique tria castella communivit, Bornos, Bisanthen et Macrontichos. » Ceterum, hæc omnia castella in Thracia erant, non procul a Perintho, hodie *Saint-Georges*, seu *Pantiro.*

IN THRASYBULUM.

Cap. I. *Multa hic sine Alcibiade gessit.* Non sane difficile fuerit intelligere quomodo Thrasybulus, Peloponnesio bello, multa sine Alcibiade gesserit; quippe qui tunc temporis exsul esset.

Cap. II. *Quum Phylen confugisset.* Phyle, castellum Tanagriæ finitimum, centum stadiis, teste Diodoro, distans Athenis.

Munichiamque munivit. Munichia, Athenarum portus.

Cap. IV. *Quum ei Mitylenæi.* Mitylene, caput Lesbi insulæ

in Ægæo mari; hodie *Métclin*, *Metelino*. Vid., de Pittaco, Diogen. Laert., Plutarch. et Valer. Maxim., qui rem alio modo retulerunt.

IN CONONEM.

Cap. I. *Pheras cepit.* Pheræ, oppidum Thessaliæ, in Pelasgiotide, ad sinum Salonicum; hodie *Jenizar.*

Cap. IV. *Apud Cnidum.* Cnidus, seu Gnidus, urbs Cariæ; hodie *Cnido.*

Cap. V. *Dinon historicus.* Dinon, qui scripsit *Persica*, pater fuit Clitarchi, vixitque temporibus Artaxerxis Ochi et Philippi.

IN DIONEM.

Cap. II. *Quum Platonem Tarentum venisse.* Tarentus, seu Tarentum, urbs Calabriæ; hodie *Taranto.*

Syracusas perduxit. Syracusæ, Siciliæ caput, cui nomen hodie inditum est *Siracusa*, seu *Siragosa.*

Cap. IV. *Qua Corinthum deveheretur.* Corinthus, urbs nobilis et dives Achaiæ, sita in isthmo, id est angusta terra inter duo maria, Ionium scilicet et Ægæum, prius *Ephire* dicta; hodie *Corinto*, seu *Gereme, en Morée.*

In Peloponneso. Peloponnesus, Europæ nobilissima peninsula, Græciæ annexa, Ægæum inter et Ionium mare sita, unde *Peloponnesus*, id est Pelopis insula; hodie *la Morée.*

Cap. VI. *Versum illum Homeri.* Hic est versus, ex secundo *Iliados* libro excerptus:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω.

Cap. IX. *Zacynthios adolescentes.* Zacynthus, seu Zacynthos, Ionii maris insula, propinqua Ætoliæ, Cephalenen inter insulam et Peloponnesum; hodie *Zante.*

IN IPHICRATEM.

Cap. II. *Moram Lacedæmoniorum intercepit.* Nomine *moræ*, græce μοῖρα, eo loco intelligitur quingentorum peditum cohors, teste Diodoro, qui sic habet, lib. xv : ὧν ἦσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πέντε μοῖραι· τὴν δὲ μοῖραν ἀναπληροῦσιν ἄνδρες πεντακόσιοι.

IN CHABRIAM.

Cap. III. *Timotheus Lesbi.* Lesbos, maris Ægæi insula; hodie *Mételin.*

Chares in Sigæo. Sigæum, promontorium Troadis, et ejusdem nominis oppidum, cui nomen postea fuit *Gaurkioi*, et hodie *Ieni Hisari*, seu *Janizzari.*

Cap. IV. *Oppugnabant Athenienses Chium.* Chius, insula et oppidum Asiæ in mari Ægæo; hodie *Scio*, seu *Chio.*

IN TIMOTHEUM.

Cap. I. *Olynthios.* Olynthus, Thraciæ oppidum, in sinus anfractu Toronaici; hodie *Agiomama.*

Cyzicum obsidione liberavit. Cyzicus, peninsula ad Propontidem in Asia Minori, in qua oppidum ejusdem nominis; hodie *Chizico*, seu *Mitabilia* prope *Antaki.*

Crithoten et Sestum. Abrahamus Ortelius locum se ignorare fatetur, conjicitque Abydi synonymum. Lambino et Schotto heic aqua hæret, quorum hic penitus silentio desperationis indice medicinam admovere insuper habet : ille vero audacior *Erythinos* excogitat Paphlagoniæ urbem, vel *Ctesiphontem.* Laudo voluntatem, de successu penes peritiores judicium esto. P. Danielis *Excerpta* habent *Erithonem et Sextum* : mutata vero litterula Gifani codex *Crithonem.* Unde lego : « Itaque accepit Crithoten et Sestum. » Est vero *Crithote* urbs Hellesponti in Chersoneso Thraciæ; quam et antehac Athenienses, Miltiadis comites, teste Suida, incoluerunt. Gebhard. — *Sestos*, Chersonesi Thraciæ oppidum ad Hellespontum; hodie *Zemenik.*

Cap. III. *Chalcidem se contulit.* Chalcis, urbs in Eubœa insula metropolis, hodie *Egripo*, seu vulgo *Négrepont.*

IN DATAMEN.

Cap. II. *Quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum ait.* Non a Patroclo, sed a Menelao interfectus est ille Pylæmenes. Sic enim legitur (*Iliad.*, v, 576) :

Ἔνθα Πυλαιμένεα ἑλέτην ἀτάλαντον Ἄρηϊ,

Ἀρχὸν Παφλαγόνων μεγαθύμων, ἀσπιστάων.
Τὸν μὲν ἄρ' Ἀτρείδης δουρικλειτὸς Μενέλαος
Ἑσταότ' ἔγχεϊ νύξε, κατὰ κληῗδα τυχήσας.

Cap. V. *Acen misit.* Ace, Phœniciæ oppidum, quod postea Ptolemais dictum, hodieque *Saint-Jean-d'Acre.*

Cap. VIII. *Aspendiorum.* Pamphyliæ populi, ab Aspendo, istius provinciæ oppido, ad fluvium Eurymedonta sito.

Captianorum. Schottus divinavit *Caspianorum*, quod minus ab Ortelio probatum est, quia ceteri populi, quos eo loco Noster enumerat, sunt omnes Asiæ Minoris incolæ.

Cap. IX. *Qui suppositus erat.* Sic fere MSS. omnes, neque ulla ratio est, cur Schotto assentiamur, qui pro « suppositus » « suppositius » inducere velit. Eodem enim sensu M. Tullius *in Verrem* : « Ut ille suppositus facile, et libenter se illum, qui non erat, esse simularet. »

IN EPAMINONDAM.

Cap. IV. *Multis millibus versuum.* Idem valet eo loco *versus*, ac *linea*, græce στίξ. Sic Diogen. Laertius Aristotelis opera enumerans : Γίνονται αἱ πᾶσαι μυριάδες στίχων τέτταρες καὶ τετταράκοντα πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις καὶ διακοσίοις ἑβδομήκοντα.

Cap. V. *Namque illi genti plus inest virium, quam ingenii.* Bœotiis scilicet, quorum ad imbecillitatem animi Noster ceterique auctores sæpius alludunt; Græcique stupiditatem, τὸ βοιώτιον, dicebant.

Cap. VIII. *Ut in periculo suo inscriberent.* Qui locus plerisque commentatoribus visus est obscurior. Pro « periculo » Lambinus conjectabat « cippo » seu « cippulo suo; » Memnius, « scapulo suo; » Magius, « breviculo; » Longolius, « peristylio; » Aldus, « sepulcro. » Nos quidem « periculo suo » servavimus, quæ vocula idem valet, teste Cujacio, ac index, gallice *registre.*

IN PELOPIDAM.

Cap. I. *Quum exercitum Olynthum duceret.* Quæ quidem civitas, finito Peloponnesio bello, Lacedæmoniorum jugum excusserat

Cap. III. *Differo res severas.* Mavult Schottus « serias. » Quod

vero Lambinus verbum « differo » ejiciendum censet, quia Plutarch. εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα, solemni suo facit. Gebhard.

Cap. IV. *Quoque Messena celerius restitueretur.* Messena, sive Messene, caput Messeniæ in Peloponneso; hodie *Mavromati*, vicus semirutus, in quo viginti solummodo magalia, neque plures quam centum circiter incolæ numerantur.

IN AGESILAUM.

Cap. IV. *Bœotii, ceterique eorum socii.* Scilicet Argivi, Corinthii, Eubœi, Locri.

Cap. VII. *Ut nulla in re differret a cujusvis inopis atque privati.* Subaudi *domo*.

Cap. VIII. *Tacho in Ægyptum isset.* Pro « Tacho » « Nectenabo » ait Polyæn., lib. II, in *Agesil. Comm.* 22.

Inter Cyrenas et Ægyptum. Cyrenæ, seu Cyrene, caput Cyrenaicæ in Africa; hodie *Ceyret*, pagus Barcæ.

IN EUMENEM.

Cap. I. *Eumenes, Cardianus.* Bene « Cardianus, » nec admittendum, quod alii velint, « Sardianus. » Sic enim habet auctor scholiorum in Aristophanis *Aves* : Καρδία πόλις Θράκης, ἧς οἱ πολῖται Καρδιανοί.

Cap. VIII. *Per loca sola.* I. e., deserta. Eodem sensu Sallust., *Jugurth.* : « Cum expeditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca sola. »

Cap. XI. *Quam figura venusta.* Forte non immerito dixeris hic laborare textum, quippe qui eo in loco male cohærere videatur. Quid enim his in vocibus « dignitate honesta, » et « figura venusta » videre est, quo confirmetur id quod Eumenes de virtute sua profitetur?

IN PHOCIONEM.

Cap. III. *Causam apud Philippum regem.* Philippum Aridæum intellige, qui, mortuo Alexandro Magno, rex fuit institutus. Maritus erat Eurydices, quam penes aliosque monitores vis fuit atque imperium, Philippo nihil aliud nisi regii nominis umbram sibimet servante.

IN TIMOLEONTEM.

Cap. I. *Inveteratam servitutem.* Quippe quæ plus quam annos sexaginta duravisset.

Per haruspicem. Cui quidem, ut alii velint, Satyro; ut aliis placeat, Orthagoræ nomen fuerit. — *Communemque affinem.* Æschylum nomine.

Nonnunquam vitæ finem facere voluerit. Nempe inedia se exstinguere. Sic enim habet Plutarchus : ὥρμησε μὲν ὡς διαφθερῶν ἀπέχεσθαι τροφῆς.

Mamercum. Catanæorum tyrannum, de quo Plutarch., *Timoleont.*, xxx et xxxiv.

IN REGES.

Cap. II. *Horum alter Babylone morbo consumptus.* Alexander Magnus, qui, teste Justino, « reversus Babyloniam, intermissum olim convivium solenniter instituit, et, accepto poculo, media potione repente veluti telo confixus, ingemuit..... Amici causam morbi intemperiem ebrietatis disseminaverunt : re autem vera insidiæ fuerunt, quarum infamiam successorum potentia oppressit. »

Cap. II. *Is quum Argos oppidum.* Argi, seu Argos, vetus et celeberrima urbs Peloponnesi; hodie *Argo, en Morée.*

Cap. III. *Ex his Antigonus.* De quo Noster in *Eumene*, c. v.

IN HAMILCAREM.

Cap. I. *Apud insulas Ægates.* Eo nomine dicebantur insulæ tres Siciliam inter et Africam, Lilybæo promontorio objectæ, scilicet Phorbantia, Ægusa et Hiera; hodie *Levenzo, Favagnana* et *Maretimo.*

Aut victi manus dedissent. Quod idem valet, ac victos se confessi essent, ut videre est apud Plautum, *Pers.*, act. v, sc. ii.

> Satis sumpsimus supplicii jam.
>
> Dordalus.
>
> Fateor, manus vobis do.
>
> Toxilus.
>
> Et post dabis
>
> Sub furcis.

Cap. II. *In his Uticam atque Hipponem.* Utica, oppidum Libyæ, seu Africæ propriæ, in quo Cato Uticensis mortem sibi conscivit; ubi hodie *Bog-Schatter*, in regno Tunetano, circiter xxxv mil. pass. a Tuneto. — *Hippo*, seu Hippo regius, oppidum et olim Numidiæ caput; hodie *Bona.*

Cap. IV. *Adversus Vettones.* Vettones, seu Vectones, Lusitaniæ populus circa Tagum, Durium inter et Anam, ubi hodie *Estramadura.*

IN HANNIBALEM.

Cap. II. *Ut omittam Philippum.* Demetrii filium, patremque hujusce Persei, qui ductus est ante currum Paulli triumphantis.

Cap. III. *Saguntum, fœderatam civitatem.* Saguntum, sive Saguntus, urbs opulentissima Sedetanorum in Hispania Tarrac.; hodie *Murviedro*, in Valentia, ultra Iberum.

Cap. IV. *De Clastidio apud Padum.* Clastidium, vicus vel oppidum Liguriæ, seu Galliæ Cispadanæ; hodie *Chiastezzo.*

Apud Trebiam. Trebia, fluvius ex Apennino in Padum ad Placentiam defluens; hodie *Trebbia.*

Apud Trasimenum. Lacum Etruriæ in agro Perusino; hodie *Lago di Perugia.*

Cap. V. *Et reverteretur Capuam.* Capua, urbs Italiæ, totius Campaniæ præstantissima, quæ quidem Cannensi prœlio Romanos absolvit; hodie *Santa-Maria*, vicus non longe distans a recentiore Capua.

Apud Venusiam. Apuliæ oppidum; hodie *Venosa.*

Cap. VI. *Apud Zamam.* Numidiæ oppidum, quinque diebus distans a Carthagine; hodie *Zamora.*

Adrumetum pervenit. Civitas Africæ propriæ maritima; hodie *Mahometa.*

Cap. VII. *Fregellis essent.* Fregellæ, Volscorum civitas ad Lirim, colonia Romanorum; cujus etiam hodie non obscura exstant vestigia.

Cap. IX. *Cretam ad Gortynios.* Gortyn, seu Gortina, sive Gortinæ, insulæ Cretæ oppidum; hodie *Chetina.*

Cap. XI. *Puppes averterunt.* Lambinus rectius legi censet « adverterunt, » vel « proras averterunt, » quia prœlio navali proræ diriguntur adversæ, in fuga avertuntur proræ, et puppes adversariis advertuntur. Gebhard.

IN M. PORCIUM CATONEM.

Cap. I. *Ortus municipio Tusculo.* Latii oppido, in colle sito ut a Roma videri possit; hodie *Frascati.*

Cap. II. *Neque hoc per senatum efficere potuit.* Quod contra asseverat Plutarchus, *Cat.* 11.

IN T. POMPONIUM ATTICUM.

Cap. III. *Ipsi et Piliæ.* Quo de loco inter doctiores non convenit. Quum autem MSS. « Phidiæ » habeant, natum est illud « Piliæ, » quod quidem defendit Joannes Meursius. Fulvius vero Ursinus eliciebat « filiæ. » Quidam « Philiæ » conjiciunt, i. e. Amicitiæ, si quidem amicitiæ cultor fuerit constantissimus Atticus. Lipsius contra « ipsi et Fidei » præferebat, quod improbat Schottus, neque melius quid extundit.

Cap. IV. *Quem diem sic universa civitas.* Pro « quem diem » Fulvius Ursinus « abeuntem, » Rutgers. « discedentem » legebat. Melius forte fuerit voculam « diem » ejicere.

Cap. V. *Hæredemque fecit ex dodrante.* Cum Nostro non convenit eo in loco Val. Maxim., quippe qui lib. VII, cap. 8, ita scripserit : « Q. Cæcilius..... Pomponium Atticum testamento adoptavit, omniumque bonorum reliquit hæredem. »

Cap. VIII. *Penes Brutos.* Marcum scilicet et Decimum.

Cap. IX. *Apud Mutinam.* Galliæ Cisalp. oppidum; hodie *Modène.* Cui quidem bello testamentum Cæsarianum causa fuit, partesque belligerantes Octavius et Marcus Antonius.

Cap. XI. *Samothraciam.* Samothracia, quæ et Samos Threicia dicitur, insula maris Ægæi Thraciæ adjacens, ad ostia Hebri fl.; hodie *Samodrachi*, *Samandraki.*

Neque temporariam. Id est, ut supra videris, neque temporis causa gestam.

Cap. XIII. *Anagnostæ optimi.* Id est optimi lectores, a græca voce ἀναγινώσκειν, legere.

Cap. XIV. *Præter Ardeatinum et Nomentanum.* Ardea, Rutulorum caput in Latio, a Danae condita; cui quidem etiamnum idem est nomen. — *Nomentum*, Latii oppidum in Sabinis; hodie *Mentana.*

Cap. XVIII. *In eo volumine.* Nempe in Annali, de quo Noster, *Hannib.*, 13; quod quidem, ut videtur, spatium septingentorum annorum amplexum fuerit.

Cap. XIX. *Qua ceteros ceperat principes civitatis.* Sullam scilicet, Pompeium, Cæsarem, Antonium et Brutum.

J. MANGEART.

FINIS.